

**Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου
Τμήμα Φιλολογίας**

**Πτυχιακή εργασία:
Ἡ παρουσία καὶ ἡ λειτουργία τοῦ Ἀπόλλωνος
στὸν σοφόκλειο Οἰδίποδα Τύραννο**

**τοῦ φοιτητῆ Κλασικῆς Φιλολογίας
Θεοδοσίου Ἀγγ. Παπαδημητροπούλου
(ΑΜ: 1013201700200)**

**ὑπεύθυνος:
καθηγητῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Φιλολογίας
Ἀνδρέας Γ. Μαρκαντωνᾶτος**

Καλαμάτα 2020

Σύνοψη

Αυτή ή πτυχιακή εργασία έρευνά την παρουσία καί λειτουργία τοῦ θεοῦ Ἀπόλλωνος στόν σοφόκλειο *Οἰδίποδα Τύραννο*. Πρῶτα ἐξετάζονται λεπτομερῶς οἱ διάφορες λεκτικές ἀναφορές στό πρόσωπο τοῦ θεοῦ κατὰ τή συχνότητα ἐμφάνισης, τὸ ἔτυμό τους (ὅπου δύναται τοῦτο νά ἐξιχνιασθῇ), τή συσχέτισή τους μέ τὰ μυθολογικῶς παραδιδόμενα καί τή μορφολογική-συντακτική τους διάσταση. Κατόπιν μεταφράζονται κι ἀναλύονται τ' ἀντίστοιχα ἀποσπάσματα μέσῳ ἐπαναφήγησης καί σύγχρονων ὑποκριτικῶν τεχνικῶν. Ἐν συνεχείᾳ, ἀναλύεται ἡ ὅποια σκηνική ἀναφορὰ στόν θεό. Ἐπειτα, ἐκτίθεται ἡ ἀττική λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος, ὅπως ἐτούτη ἀνασυγκροτεῖται ἀπό τήν Ἀρχαιολογική Ἑρευνα καί τίς πηγές· ἔτσι, ἀφ' ἑνός, φανερώνεται πῶς σχεδόν τὸ σύνολο τῶν σύγχρονων ἐρμηνειῶν προϋποθέτουν τὸν Ἀπόλλωνα ὡς βασικό τους ὄρο καί, ἀφ' ἑτέρου, ἐπιτυγχάνεται μιὰ ἔμπεδη ἀξιολόγηση γιὰ τήν πρόσληψη τῆς τραγωδίας ἐκ μέρους τοῦ τότε Ἀθηναίου θεατῆ. Τέλος, ἡ τεχνική ἐξάρτυση τῶν προηγουμένων ἐνοτήτων χρησιμοποιεῖται γιὰ μιὰ βαθύτερη ἐρμηνεία κατὰ τήν ὁποία ὁ θεὸς ὀρίζει ὁλόκληρο τὸ ζωτικό χῶρο τοῦ ἥρωος καί περισφίγγει ἐκεῖνον πρὸς τήν καταστροφή. Ἡ κύρια θέση τῆς ἐργασίας: Ὁ Ἀπόλλων ἔχει ρόλο πρωταγωνιστικό πλάι στόν Θηβαῖο ἥρωα, ἀκόμα κι ἂν δέν ἐμφανίζεται στιγμή ἐπὶ σκηνῆς· αὐτός κινεῖ μέσῳ τῶν προφητειῶν τήν πλοκή· αὐτός ἐπιβλέπει· καί κάθε κομβική ἐξέλιξη εἶναι οὐσίᾳ ἀκατανόητη δίχως τήν ἀντίληψη τῆς δικῆς του παρουσίας καί λειτουργίας.

Περιεχόμενα

Σύνοψη	3
Περιεχόμενα	5
Συντμήσεις-σύμβολα	6
Σύντομη εισαγωγή	7
Ύποθεσις Ἀριστοφάνους Βυζαντίου	9
Διάρθρωση τῆς τραγωδίας	9
Οἱ ἀναφορές στὸν Ἀπόλλωνα ἔμμεσες καὶ ἄμεσες ἐντὸς τοῦ <i>ΟΤ</i>	11
Μορφολογικὴ ὁμαδοποίηση τῶν ἀναφορῶν	12
Ταξινόμηση μορφολογικῶν ομάδων κατ' ἀπόλυτη συχνότητα ἀναφορᾶς	12
Συντακτικὴ ὁμαδοποίηση τῶν ἀναφορῶν	13
Ταξινόμηση συντακτικῶν ομάδων κατ' ἀπόλυτη συχνότητα ἀναφορᾶς	14
Ἀρχικὰ συμπεράσματα	14
Ἔτυμα καὶ γενικώτερες πληροφορίες γιὰ τὶς μορφολογικὲς ομάδες	15
Μετάφραση κι ἀφήγηση τῶν σχετικῶν ἀποσπασμάτων γιὰ τὶς μορφολογικὲς ομάδες σὲ κάθε τους ἐμφάνιση βάσει τῆς ξέχωρης πληροφορίας κάθε ἀποσπάσματος	19
Ἐπαναφήγηση βάσει μόνο τῶν παραπάνω ἀποσπασμάτων	37
Συμπέρασμα τῆς ἀνάλυσης τῶν ἀποσπασμάτων	39
Ἡ σκηνικὴ παρουσία τοῦ Ἀπόλλωνος	41
Ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος στὴν Ἀθήνα τοῦ Ε' αἰῶνος π.Χ.	47
Ἡ λειτουργία τοῦ Ἀπόλλωνος στὸν <i>Οἰδίποδα Τύραννο</i> γιὰ τὸν ἀρχαῖο θεατὴ	57
Οἰδίπους <i>κυκλοδῖωκτος</i>	59
Βιβλιογραφία	63

Συντμήσεις-σύμβολα

αίολ.: αϊολικός/ή/ό **άρκ.**: άρκαδικός/ή/ό **άρσ.**: άρσενικός/ή/ό **ΑΕ**: αρχαιοελληνικός/ή/ό **άποσπ.**: άπόσπασμα **άρχαιοσκ.**: αρχαιοσκανδιναβικός/ή/ό **άτ.**: άττικός/ή/ό **βεδ.**: βεδικός/ή/ό **βλ.**: βλέπε **διαλ.**: διαλεκτικός/ή/ό **δωρ.**: δωρικός/ή/ό **έκδ.**: έκδοση **έκδ.**: έκδόσεις **έπιθ.**: έπίθετο **έπικ.**: έπικός/ή/ό **έπιμ.**: έπιμέλεια **έτυμ.**: έτυμολογικός/ή/ό **ήλ.**: ήλεκτρονικός/ή/ό **θεσ.**: θεσσαλικός/ή/ό **θηλ.**: θηλυκός/ή/ό **ίνδοευρ.**: ίνδοευρωπαϊκός/ή/ό **ίων.**: ίωνικός/ή/ό **κ.έ.**: καί έξής **κεφ.**: κεφάλαιο **κρητ.**: κρητικός/ή/ό **λατ.**: λατινικός/ή/ό **λ.χ.**: λόγου χάριν **μεταφ.**: μεταφορικός/ή/ό **μτφ**: μετάφραση/μεταφράσεις **μυκ.**: μυκηναϊκός/ή/ό **ΝΕ**: νεοελληνικός/ή/ό **όμηρ.**: όμηρικός/ή/ό **ό.π.**: όπου παραπάνω **ΑΤ**: West (1990) **ΗΟ**: Monro & Allen (1920) **ΟΤ**: *Οιδίπους Τύραννος* **προελλην.**: προελληνικός/ή/ό¹ **Ποιητική**: Kassel (1965) **πρβλ**: παράβαλε **πρωτοϊνδ.**: πρωτοϊνδοευρω-παϊκός/ή/ό **πρωτ.**: πρωτότυπο **σανσκρι.**: σανσκριτικός/ή/ό **σελ.**: σελίδα/ες **στρ.**: στροφή **συγγρ.**: συγγραφή **σχολ.**: σχολιασμός **τ.**: τεύχος **τόμ.**: τόμος **ύπ.**: ύποσημείωση/ειώσεις **χετ.**: χετταϊκός **ed.**: editor/editors (έπιμελητής/ές) **RE**: Pauly, Wissowa, Kroll, Mittelhaus & Ziegler (1894-980) **TrGF**: Snell & Kannicht (1986-2004).

Οί άντικρυστές άγκύλες έντός άναπαραγωγμένου ή μεταφρασμένου κειμένου ([]) δηλώνουν άπαλοιφή τά έντός άγκυλών, προσθήκη του συντάκτη τής έργασίας ή του έπιγραφολόγου τά έντός τριγωνικών παρενθέσεων (<>), έπεξηγηματικές προσθήκες τó σύμβολο >, έτυμολογική άναγωγή του δεξιού μέλους στο άριστερό <, του άριστερου στο δεξιό άντίστοιχα τó σύμβολο * έμπρός άπό λέξη, άμάρτυρο τύπο.

Άκολουθεΐται ή έκδοση του κειμένου: Finglass (2018). Τά σκηινικά πρόσωπα σημαΐνονται με κεφαλαΐα (π.χ. ΟΙΔΙΠΟΥΣ), ώστε νά διακρίνονται άμέσως άπ' όποιαν άλλην άναφορά. Στίς στιχηρές άποδόσεις τής Νέας Έλληνικής εφαρμόζονται έμφαντικοί όξυτονισμοί καθώς καί άτονισμοί, ώστε νά σημαΐνονται αύτομάτως ό έντατικός τόνος τής πνευστικής ένότητας καί τó φαινόμενο του *μετρικού χαστονίσματος*.²

¹ Για τή σημασία του όρου, βλ. Beekes & Norbruis (2014, σελ. 1-3)· Beekes & van Beek (2010, σελ. xiii-xvi). Πρβλ καί τόν άντιρρητικό λόγο του Γιαννόπουλου (2013, σελ. 96-112 -κυρίως τή σύνοψη τής τελευταΐας σελ.).

² Βλ. Σταύρου (1974, σελ. 20-5).

Σύντομη εισαγωγή

Ὁ *ΟΤ* ἀποτελεῖ τὴν ἀκμὴ τῆς ἀρχαίας δραματουργικῆς τεχνικῆς. Τὰ πρόσωπα διακρίνονται λειτουργικά καὶ ψυχολογικά· ὁ Χορὸς στέκει μὲ μέτρο κ' οἰκονομία μὲς στὸ ὅλον, γιατί οὔτε ἐπικαλύπτει τὸν σκηνικὸ χῶρο καὶ τὴ δράση οὔτε χάνει τὴν καίρια θέση του· ὁ κεντρικὸς ἥρωας φέρει φορτίο ὑπαρξιακῶν διαστάσεων· ἡ πλοκὴ ἀποτελεῖ ἀνεπανάληπτο κέντημα· ἡ ἀρχαία πόλις παρουσιάζεται στὸ σύνολο τῆς· τὸ θεῖον ἐποπτεύει καὶ καθοδηγεῖ ἀπαρέγκλιτα ὡς τὴν καταστροφὴ καὶ τὴν ἔξοδο.³

Κάθε σχολιασμός⁴ τῆς σοφόκλειας τραγωδίας (καθὼς καὶ μετάφραση, ἀναδημιουργία ἢ δημιουργία ποὺ βασιζέται σ' αὐτήν,⁵ θεατρικὴ ἢ μὴ) ἀναλύει ἢ ἐπεκτείνει μέρος τῶν προηγουμένων, συσχετίζοντάς το μὲ τὸ σύνολο τῆς ἐκάστοτε Ἀρχαιογνωσίας, τῶν αἰσθητικῶν καὶ ἐν γένει ἀναζητήσεων. Ἐνα στοιχεῖο, ὅμως, διαχρονικὰ διεγείρει τὸ στοχασμό: *Γιατί; Γιατί νὰ τὰ πάθῃ ὅλ' αὐτὰ ὁ Οἰδίπους; Σὲ τί ἔφταιγε;* Κοντολογίς, ἀποζητεῖται ἓνα ἐπιμύθιο. Ἡ ἀπάντηση τῶν συγκεκριμένων ἐρωτημάτων περνάει, ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, μὲς ἀπὸ τὸν σκηνικὰ ἀπόντα (:) ποὺ συμμετέχει στὴν ἀποκάλυψη: τὸν Ἀπόλλωνα. Μέσα του διυλίζεται ἀναγκαῖα ἡ ἀπόφανση -μὲς ἀπ' τὸν θεὸ ποὺ «στοιχειώνει» κάθε διάλογο τοῦ ἔργου, μὰ ποτὲ δὲν ἐμφανίζεται ὁ ἴδιος ἐπὶ σκηνῆς. Ὁ υἱὸς τοῦ πατρὸς θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων Διὸς, ὁ ἄναξ τῶν Δελφῶν (στ. 965), ἀποτελεῖ συστατικὸ τῆς πλοκῆς τόσο σπουδαῖο καὶ θεμελιῶδες ὅσο κι ὁ ἴδιος ὁ τύραννος ποὺ θέν' ἀποδειχθῇ βασιλεύς. Οἱ ἀναφορὲς πρὸς αὐτὸν εἶναι ἐκτεταμένες στὸ κείμενο καὶ σφραγίζουν τὰ συμφραζόμενα καὶ διαμειβόμενα, βαθαίνοντάς τα κιόλας. Τὸ δρᾶμα εἶναι Ἀπόλλωνος μεστὸν κι ἀπομένει νὰ φανῇ ποιοιοῦ πράγματος εἶν' ἴσως «μετωνυμία» ἢ ἐδῶ λέξη: Ἀπόλλων...

Ὅμως, ὅσα γράφτηκαν εἶναι δηλώσεις ποὺ ἀποκτοῦν κάποιο οὐσιαστικὸ νόημα μόνον ἀφότου ἔχῃ προηγηθῇ σχολαστικὴ καὶ προσεκτικὴ ἀπαρίθμηση κι ἀκολουθήσῃ ἀνάλυση τῆς κειμενικῆς πληροφορίας -τῆς κωδικοποιημένης κατὰ τὶς ἀνάγκες καὶ τοὺς τρόπους τοῦ εἵδους καὶ τῆς ἐποχῆς.

³ Μποροῦν νὰ προταχοῦν κι ἄλλες ἀρετές, βλ. Segal (1993, σελ. 12-15). Ὅλ' αὐτὰ, ὅμως, δὲν εἶναι παρ' ἀφόρμηση, ὥστε καθεὶς νὰ καταφέρῃ μιὰ προσωπικὴ πορεία μὲς ἀπ' τὸ ἴδιο τὸ κείμενο καὶ τὴ δικιά του ψυχὴ· ἐκεῖ πῶς μπορεῖ νὰ διαφωνήσῃ κάποιος λ.χ. μὲ τὸ «ἐπιμύθιο» ἐπίσης τοῦ Segal (1995, σελ. 212): *Καταλαβαίνουμε τοὺς ἑαυτοὺς μας κατὰ τὴ θνητὴ τους κατάστασιν μόνον ὅταν ἔχουμε συλλάβῃ τὴ σχέση μας μὲ τὶς διασταυρούμενες δυνάμεις τῆς γῆς* [κύριο στοιχεῖο τῆς δομιστικῆς προσέγγισης], *τοῦ θανάτου* [κύριο τῆς ψυχαναλυτικῆς, ὡς ὀρμέφυτο] *καὶ τῶν θεῶν* [κύριο τῆς κειμενοκεντρικῆς-ἱστορικῆς]:...

⁴ Γιά τὴν ἐδῶ ἐργασία, συμβουλευτήκα, κατὰ συχνότητα, τοὺς: Finglass (2018)· Jebb (1883, τόμ. Ι)· Parageorgius (1888)· Dawe (1982)· Kamerbeek (1967)· Γούδης (1931).

⁵ Βλ. γιὰ τὴ μακροαίωνη πρόσληψη: R. Lauriola, *Oedipus the King* στὸ Lauriola & Demetriou (2017, κεφ. 3).

Ὑπόθεσις Ἀριστοφάνους Βυζαντίου⁶

Λιπὼν Κόρινθον Οἰδίπους, πατὴρ νόθος
πρὸς τῶν ἀπάντων λοιδορούμενος ξένος,
ἦλθεν πυθέσθαι Πυθικῶν θεσπισμάτων
ζητῶν ἑαυτὸν καὶ γένους φυτοσπóρον.
Εὐρῶν δὲ τλήμων ἐν στεναῖς ἀμαξιτοῖς
ἄκων ἔπεφνε Λαΐον γεννήτορα.
Σφιγγὸς δὲ δεινῆς θανάσιμον λύσας μέλος
ἤσχυνε μητρὸς ἀγνοουμένης λέχος.
Λοιμὸς δὲ Θήβας εἴλε καὶ νόσος μακρά.
Κρέων δὲ πεμφθεὶς Δελφικὴν πρὸς ἐστίαν,
ὅπως πύθεται τοῦ κακοῦ παυστήριον,
ἤκουσε φωνῆς μαντικῆς θεοῦ πάρα
τὸν Λαΐειον ἐκδικηθῆναι φόνον.
Ὅθεν μαθὼν ἑαυτὸν Οἰδίπους τάλας
δισσὰς τε χερσὶν ἐξανάλωσεν κόρας,
αὐτὴ δὲ μήτηρ ἀγχόναϊς διώλετο.

Διάρθρωση τῆς τραγωδίας

στ. 1-150: **πρόλογος** (ΟΙΔΙΠΟΥΣ-ΙΕΡΕΥΣ-〈ΠΑΡΑΧΟΡΗΓΗΜΑ ΠΑΙΔΩΝ〉-ΚΡΕΩΝ)· στ. 151-215: **πάροδος** (ΧΟΡΟΣ)· στ. 216-462: **ἐπεισόδιον α'** (ΟΙΔΙΠΟΥΣ-ΧΟΡΟΣ-ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ-〈ΠΑΙΣ〉)· στ. 463-511: **στάσιμον α'** (ΧΟΡΟΣ)· στ. 512-862: **ἐπεισόδιον β'** (ΚΡΕΩΝ-ΧΟΡΟΣ-ΟΙΔΙΠΟΥΣ-ΙΟΚΑΣΤΗ-ΧΟΡΟΣ)· στ. 863-910: **στάσιμον β'** (ΧΟΡΟΣ)· στ. 911-1085: **ἐπεισόδιον γ'** (ΙΟΚΑΣΤΗ-ΑΓΓΕΛΟΣ-ΧΟΡΟΣ-ΟΙΔΙΠΟΥΣ)· στ. 1086-1109: **στάσιμον γ'** (ΧΟΡΟΣ-ΟΙΔΙΠΟΥΣ-ΑΓΓΕΛΟΣ)· στ. 1110-1185: **ἐπεισόδιον δ'** (ΟΙΔΙΠΟΥΣ-ΧΟΡΟΣ-ΑΓΓΕΛΟΣ-ΘΕΡΑΠΩΝ)· στ. 1186-1222: **στάσιμον δ'** (ΟΙΔΙΠΟΥΣ-ΑΓΓΕΛΟΣ-ΘΕΡΑΠΩΝ-ΧΟΡΟΣ)· στ. 1223-1530: **ἐξοδος** (ΕΞΑΓΓΕΛΟΣ-ΧΟΡΟΣ-ΟΙΔΙΠΟΥΣ-ΚΡΕΩΝ-〈ΑΝΤΙΓΟΝΗ〉-〈ΙΣΜΗΝΗ〉).

⁶ Ἀναπαράγωγη ἀπὸ Jebb (1883, τόμ. Ι, σελ. 3).

Οί αναφορές στον Ἀπόλλωνα

ἔμμεσες καὶ ἄμεσες

ἐντὸς τοῦ *OT*

α' στ. 70: Πυθικά· β' στ. 71: Φοῖβου· γ' στ. 77: θεός· δ' στ. 80: ὦναξ Ἄπολλον· ε' στ. 95: θεοῦ· στ' στ. 96: Φοῖβος· ζ' στ. 149: Φοῖβος· η' στ. 152: Πυθῶνος· θ' στ. 154: Δάλιε Παιών· ι' στ. 162: Φοῖβον· ια' στ. 203: Λύκει' ἄναξ· ιβ' στ. 242-3: Πυθικὸν θεοῦ/μαντεῖον· ιγ' στ. 279: Φοῖβου· ιδ' στ. 285: Φοῖβω· ιε' στ. 298: θεῖον· ιστ' στ. 305: Φοῖβος· ιζ' στ. 377: Ἀπόλλων· ιη' στ. 410: Λοξί· ιθ' στ. 463/4: Δελφίς· κ' στ. 498/9: Ἀπόλλων· κα' στ. 603: Πυθῶδ' <ε>· κβ' στ. 712: Φοῖβου· κγ' στ. 720: Ἀπόλλων· κδ' στ. 724: θεός· κε' στ. 788: Πυθῶδε, Φοῖβος· κστ' στ. 853: Λοξίας· κζ' στ. 898: ὀμφαλόν· κη' στ. 899: Ἀβαῖσι· κθ' στ. 908/9: Ἀπόλλων· λ' στ. 919: Λύκει' Ἄπολλον· λα' στ. 965: πυθόμαντιν· λβ' στ. 992: θεήλατον· λγ' στ. 994: Λοξίας· λδ' στ. 1011: Φοῖβος· λε' στ. 1096/7: Φοῖβε· λστ' στ. 1102/3: Λοξίου· λζ' στ. 1329: Ἀπόλλων, Ἀπόλλων· λη' στ. 1426: ἄνακτος Ἡλίου· λθ' στ. 1438: θεοῦ.

Μορφολογική ομαδοποίηση τῶν ἀναφορῶν

Α' ομάδα **Ἀβαί**: στ. 899

Β' ομάδα **ἄναξ**: στ. 80· 203· 1426

Γ' ομάδα **Ἀπόλλων**: στ. 80· 377· 498/9· 720· 908/9· 919· 1329 (δῖς)

Δ' ομάδα **Δάλιος**: στ. 154

Ε' ομάδα **Δελφίς**: στ. 463/4

ΣΤ' ομάδα **Ἥλιος**: στ. 1426

Ζ' ομάδα **θεός**: στ. 77· 95· 242· 724· 1438 (πρβλ στ. 1410· 1438)

Η' ομάδα **θεήλατος**: στ. 992

Θ' ομάδα **θεῖος**: στ. 298

Ι' ομάδα **Λοξίας**: στ. 410· 853· 994· 1102/3

ΙΑ' ομάδα **Λύκειος**: στ. 203· 919

ΙΒ' ομάδα **μαντεῖον**: στ. 243

ΙΓ' ομάδα **ὀμφαλός**: στ. 898

ΙΔ' ομάδα **Παιών**: στ. 154 (πρβλ καὶ στ. 5)

ΙΕ' ομάδα **Πυθικός**: στ. 70· 242

ΙΣΤ' ομάδα **πυθόμαντις**: στ. 965

ΙΖ' ομάδα **Πυθών**: στ. 152· 603 [Πυθώ(ν) + δέ]· 788 [ὁμοίως]

ΙΗ' ομάδα **Φοῖβος**: στ. 71· 96· 149· 162· 279· 285· 305· 712· 788· 1011· 1096/7

Ταξινόμηση μορφολογικῶν ομάδων

κατ' ἀπόλυτη συχνότητα ἀναφορᾶς

ΙΗ' Φοῖβος (11 φορές), Γ' Ἀπόλλων (8), Ζ' θεός (5), Η' Λοξίας (4), ΙΖ' Πυθών (3), Β' ἄναξ (3), ΙΑ' Λύκειος (2), ΙΕ' Πυθικός (2), Α' Ἀβαί (1), Δ' Δάλιος (1), Ε' Δελφίς (1), ΣΤ' Ἥλιος (1), Η' θεήλατος (1), Θ' θεῖος (1), ΙΒ' μαντεῖον (1), ΙΓ' ὀμφαλός, ΙΔ' Παιών (1), ΙΣΤ' πυθόμαντις (1)

Συντακτική όμαδοποίηση τῶν ἀναφορῶν

Ὑποκείμενο: στ. 77: θεός· στ. 96: Φοῖβος· στ. 149: Φοῖβος· στ. 243: μαντεῖον· στ. 305: Φοῖβος· στ. 377: Ἀπόλλων· στ. 498/9: Ἀπόλλων· στ. 720: Ἀπόλλων· στ. 724: θεός· στ. 788: Φοῖβος· στ. 853: Λοξίας· στ. 908/9: Ἀπόλλων· στ. 994: Λοξίας· στ. 1011: Φοῖβος· στ. 1329: Ἀπόλλων (δὺς ἐμφατικά)

Ἀντικείμενο: στ. 162: Φοῖβον

Κατηγορούμενο: στ. 279: τοῦ πέμψαντος ... Φοίβου

Προσδιορισμός: στ. 70-1: ἐς τὰ Πυθικά ... Φοίβου δώμαθ'· στ. 72: Φοίβου· στ. 95: οἷα ... τοῦ θεοῦ· στ. 152: τίς ... τᾶς πολυχρύσου Πυθῶνος· στ. 242-3: Πυθικοῦ θεοῦ/μαντεῖον· στ. 298: τὸν θεῖον ἤδη μάντιν· στ. 410: Λοξίᾳ· στ. 463/4: ἅ θεσπιέπεια Δελφὶς πέτρα· στ. 603: Πυθῶδ'· στ. 712: Φοίβου· στ. 787: Πυθῶδε· στ. 965: τὴν πυθόμαντιν ἐστίαν· στ. 897-8: ἐπ' ὀμφαλὸν ... ἐς τὸν Ἀβαῖσι ναό· στ. 992: θεήλατον μάντευμα· στ. 1101/2: εὐνάτειρα ... Λοξίου· στ. 1425-6: φλόγα ... ἄνακτος Ἡλίου· στ. 1439-40: τοῦ θεοῦ ... ἐκμαθεῖν τί πρακτέον

Προσφώνηση: στ. 80: ὦναξ Ἀπολλον· στ. 154 Δάλιε Παιών· στ. 203: Λύκει' ἄναξ· στ. 919: Λύκει' Ἀπολλον· στ. 1096/7: ἰήϊε Φοῖβε

Δράστης: στ. 96: ἄνωγεν ἡμᾶς Φοῖβος· στ. 133: Φοῖβος ... τήνδ' ἔθεσθ' ἐπιστροφὴν· στ. 154-5: ἰήϊε Δάλιε Παιών,/ ἀμφὶ σοὶ ἀζόμενος· στ. 279: τοῦ πέμψαντος Φοίβου· στ. 305-6: Φοῖβος ... ἀντέπεμψεν· στ. 376-7: ἱκανὸς Ἀπόλλων, ᾧ τὰδ' ἐκπᾶσαι μέλει· στ. 410: ζῶ ... Λοξίᾳ· στ. 498/9: ὁ τ' Ἀπόλλων ... τὰ βροτῶν εἰδότες· στ. 711-2: χρησμός ... ἦλθε Λαῖῳ οὐκ ἐρῶ/ Φοίβου γ' ἀπ' αὐτοῦ· στ. 720: κἄνταυθ' Ἀπόλλων οὐτ' ἐκεῖνον ἦνυσεν· στ. 724-5: θεὸς ... αὐτὸς φανεῖ· στ. 788-9: ὁ Φοῖβος ... ἄτιμον ἐξέπεμψεν· στ. 853-4: ὅν γε Λοξίας/διεῖπε· στ. 994: εἶπε ... Λοξίας· στ. 1329-30/1: Ἀπόλλων τὰδ' ἦν, Ἀπόλλων, φίλοι, ὁ κακὰ κακὰ τελῶν· εἶηστ. 1438-9: τοῦ θεοῦ ... ἐκμαθεῖν τί πρακτέον

Ὑποκείμενο κατάστασης ἢ μεταβαῖνον σὲ κατάσταση: στ. 908/9: κούδαμοῦ τιμαῖς Ἀπόλλων ἐμφανὴς <έστι>· στ. 919-20: ὦ Λύκει' Ἀπολλον, ἄγχιστος γὰρ εἶ· στ. 1011: Φοῖβος ἐξέλθη σαφής· στ. 1096/7: ἰήϊε Φοῖβε, σοὶ δέ/ ταῦτ' ἄρέστ'

Ἀποδέκτης ἐνέργειας: στ. 159-62: κεκλόμενος ... Φοῖβον

Προσδιορισμός ιδιότητος: στ. 70-1: ἐς τὰ Πυθικά ... Φοίβου δώμαθ'· στ. 95: οἷα ἤκουσα τοῦ θεοῦ πάρα· στ. 151-3: τᾶς πολυχρύσου Πυθῶνος ἀγλαὰς ἔβας· στ.

203/4: Λύκει' ἄναξ, τὰ τε σὰ χρυσο-/ στρόφων ... βέλεα· στ. 242-3: τὸ Πυθικὸν θεοῦ/ μαντεῖον· στ. 298: τὸν θεῖον ἤδη μάντιν· στ. 463/4: ἅ θεσπιέπει-/α Δελφὶς πέτρα· στ. 603: Πυθῶδ' ἰών· στ. 787-8: πορεύομαι ... Πυθῶδε· στ. 897-8: ἐπ' ὀμφαλὸν ... ἐς τὸν Ἀβαῖσι ναό· στ. 965: τὴν πυθόμαντιν ἐστίαν· στ. 992: θεήλατον μάντευμα· στ. 1101/2-3 εὐνάτειρά τις/ Λοξίου· στ. 1425-6: φλόγα ... ἄνακτος Ἡλίου

Ταξινόμηση συντακτικῶν ομάδων κατ' ἀπόλυτη συχνότητα ἀναφορᾶς

Προσδιορισμός (17)· Ὑποκείμενο (15)· Προσφώνηση (5)· Ἀντικείμενο (1)· Κατηγορούμενο (1)

Δράστης (16)· Προσδιορισμός ἰδ. (14)· Ὑποκείμενο κατ. (4)· Ἀποδέκτης ἐν. (1)

Ἀρχικὰ συμπεράσματα

Ὅπως φανερώνει ἡ ἀνάλυση τῶν ἀναφορῶν, ὁ Ἀπόλλων, κατὰ κύριο λόγο, δρᾷ μὲς στὸ δράμα (ἢ ἀκριβέστερα: τοῦ ἀποδίδεται κάποια δράση ἀπ' τὰ σκηνικὰ πρόσωπα). Ἀκολουθεῖ δεύτερη ομάδα ἀναφορῶν, ὅπου ἀποδίδονται ιδιότητες στὸν Ἀπόλλωνα κυρίως σχετικὲς μὲ τὴ μαντική του λειτουργία στοὺς Δελφοὺς, ἀπ' ὅπου ξεκινάει κ' ἡ *περιπέτεια* τοῦ ΟΙΔΙΠΟΔΟΣ. Σὲ μία μόνο περίπτωση, ὁ Φοῖβος παρουσιάζεται ὡς ἀποδέκτης ἐνέργειας -τῆς ἐπὶ κλήσης τοῦ ΧΟΡΟΥ. Ὁ Ἀπόλλων ἀναφέρεται μὲ τὰ πολλὰ του ὀνόματα 31 φορές, ἐνῶ ὁ ἴδιος ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ 21· ἐπομένως, ὁ θεὸς κατέχει «πρωταγωνιστικὸ ρόλο» στὴν τραγωδία, καθότι κατονομάζεται συχνότερα ἀκόμα κι ἀπ' τὸν ἴδιο τὸν τραγικὸν ἥρωα.

Ἔτυμα καὶ γενικώτερες πληροφορίες γιά τῖς μορφολογικὲς ομάδες

Βασικὲς πηγὲς τὸ ἔτυμ. λεξικὸ τῆς ΑΕ: Beekes & van Beek (2010) καὶ τὰ ἡλ. λεξικά: Montanari, Goh & Schroeder *Λογεῖον Wiktionary Proto-Indo-European Lexicon*.

Ἀβαί: ἡ: Ἄβαι. Ἀρχαία πόλη τῆς βορειοανατολικῆς Φωκίδος κοντὰ στὰ βοιωτικὰ σύνορα· ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη της βρισκόταν φημισμένος ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ὁ ὁποῖος μίᾳ φορὰ κατεστράφη ἀπὸ τὸν Ξέρξη κι ἄλλη μιά κατὰ τὸν Φωκικὸ Πόλεμο (449-8 π.Χ.) ἀπὸ τοὺς Θηβαίους. Βλ. *RE*, τόμ. Ι Ι, στήλη Ι Ι.

ἄναξ: Μᾶλλον προελλην. < Γάναξ. Πρβλ μυκ.: wa-na-ka· wa-na-ka-te· wa-na-ka-te-ros (κατ' ἀντιβολήν: ἀργότερος, ὀρέστερος). «Κύριος»/«ἡγεμὼν». Βλ. καὶ παρακάτω **Λοξίας** καὶ τὸ ἀναφερόμενο ἡρακλείτειο ἀποσπ.

Ἀπόλλων: Μᾶλλον προελλην. Διαλ.: Ἀπέλλων (δωρ., πρβλ Ἀπέλλα, ἴσως λοιπὸν ≈ «ὁ θεὸς τῆς σύναξης/ἐκκλησίας», πρβλ λατ. *pellere*, ὁ Burkert (1975) συσχετίζει τ' ὄνομα μὲ τῖς συναθροίσεις ἐνηλίκων ἀρσενικῶν, βλ. καὶ Burkert (σελ. 224-5))· Ἀπειλῶν (κυπρ.)· Ἀπλουν (θεσ.). Γιά τῖς διάφορες ἐρμηνεῖες, βλ. Farnell (1907, τόμ. IV, σελ. 98-100)· Wilamowitz (1959, τόμ. Ι, σελ. 319)· Nilsson (1955, τόμ. Ι, σελ. 555-64)· Graf (2009, σελ. 107-10). Τ' ὄνομα δέν ἀναφέρεται στὰ πινάκια τῆς Γραμμικῆς Β' - βλ. ὁ.π., σελ. 107. Πρβλ τὸ χετ.: Appaliunaš. Πρβλ τῖς ἀρχαῖες παρετυμολογήσεις ἐκ τοῦ ἀπόλλυμι: Ἀπολλων· Ἀπολλων· ἀγυῖατ', ἀπόλλων ἐμός· ἀπώλεσας γάρ οὐ μόλις τὸ δεύτερον (Αἰσχύλου Ἀγαμέμνων, στ. 1080-2, βλ. *AT*, σελ. 243)· [] Ἀπόλλων δ' ἐν βροτοῖς ὀρθῶς καλῇ, ὅστις τὰ σιγῶντ' ὀνόματ' οἶδε δαιμόνων (Εὐριπίδου Φαέθων, βλ. *TrGF*, τόμ. V, pars II, σελ. 817, ἀποσπ. 781.12)). Τὸ κύριο ὄνομα τοῦ θεοῦ ποὺ ἐξετάζεται ἡ λειτουργία του σὲ τούτη τὴν ἐργασία.

Δάλιος: Ἀτ.: Δήλιος < Δᾶ(ῆ)λος. Προελλην. (:). Πρβλ μυκ.: da-wo (βλ. Jorro & Adrados (1999, σελ. 235)). Ὁ Ἀπόλλων γεννήθηκε ἀπὸ τὴ Λητώ, ἀφότου εἶχε σμίξει κείνη μὲ τὸν Δία, πάνω στὴ νῆσο Δῆλο. Γιά τὴ δηλιακὴ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος, βλ. τὸν ὁμηρ. ὕμνο γιά τὸ θεό (Faulkner (2011, κεφ. IV τοῦ M. Chapell), West *HOM* (2003, σελ. 72, στ. 14-29· σελ. 74, στ. 49-82))· Farnell (1907, τόμ. IV, σελ. 107-9).

Δελφίς: θηλ. τοῦ Δελφοί < *Δελφύς (= μήτρα, μάλλον λόγω τῆς γεωμορφολογίας στὴν περιοχή) < πρωτοῖνδ. *g^welb^hu. Πρβλ **ὄμφαλόν** παρακάτω. Γιά τὴ δελφικὴ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος, βλ. τὸν ὅμηρ. ὕμνο γιὰ τὸ θεό (Faulkner (2011, κεφ. IV τοῦ M. Chapell), West *HOM* (2003, σελ. 106-112, στ. 452-544))· Farnell (1907, τόμ. IV, σελ. 179-218).

Ἥλιος: < πρωτοῖνδ. *seh₂uel-. Διαλ.: ἀβέλιος (κρητ.)· ἄελιος (δωρ., αἰολ., ἀρκ.)· ἄλιος (δωρ.)· ἡέλιος (ἐπικ.). Ἄν κ' ἡ θεότητα μάλλον εἶναι πανάρχαια ἰνδοευρ., συσχετιζόταν μὲ τὸν Ἀπόλλωνα ἀπὸ τὴν Ἀρχαιότητα. Βλ. West (2007), σελ. 196-8· 215· *RE*, τόμ. VII 1, σελ. 78. Πρβλ τὴν ἀναφορὰ γιὰ τὴν πλοκὴ τῶν αἰσχυλείων *Βασσαρῶν/ιδων*: τὸν δὲ Ἥλιον μέγιστον τῶν θεῶν ἐνόμισεν, ὃν καὶ Ἀπόλλωνα προσηγόρευσεν (*TrGF*, τόμ. III, σελ. 138), καθὼς καὶ τὴν ἀναφορὰ στὶς *Ἰκέτιδες*, στ. 212-4: ΔΑΝΑΟΣ: καὶ Ζηνὸς ὄρνιν τόνδε νῦν κικλήσκετε. ΧΟΡΟΣ: καλοῦμεν αὐγὰς ἡλίου σωτηρίου. ΔΑΝΑΟΣ: ἀγνόν τ' Ἀπόλλω, φυγάδ' ἀπ' οὐρανοῦ θεόν (*AT* (σελ. 138)).

θεός: < πρωτοῖνδ. *d^h(e)h₁s-. Πρβλ μυκ.: te-o. Πρβλ λατ.: fēriāe· fēstus· fānum. Γιά τὴ συσχέτιση τοῦ ἐτύμου μὲ τὴν οὐράνια φύση τῶν βασικῶν ἰνδοευρ. θεοτήτων, βλ. West (2007, σελ. 120-1). Πρβλ *Ἰλιάδα* A 570: θεοὶ Οὐρανίωνες (*HO*, τόμ. I, σελ. 20)· Αἰσχύλου Ἀγαμέμνονα, στ. 1297-8: θεηλάτου/ βοὸς δίκην (*AT*, σελ. 254).

θεῖος: < θε- + -ίος.

θεήλατος: < θε- + -ήλατος (< ἐλαύνω). ἐλαύνω < πρωτοῖνδ. *h₁elh₂.

Λοξίας: < λοξός, ἐδῶ μεταφ.: ἀμφίσημος. Πρβλ Ἡρακλείτου ἀποσπ. 14: ὁ ἀναξ οὗ τὸ μαντεῖόν ἐστι τὸ ἐν Δελφοῖς [δηλαδή ὁ Ἀπόλλων] οὔτε λέγει οὔτε κρύπτει ἀλλὰ σημαίνει (Marcovich (1967, σελ. 49)). Πρβλ τά: αἰνικτής· αἰνικτήρ· αἰνίσσομαι· αἴνιγμα, σημαντικὰ λόγω τῆς Σφιγγὸς καὶ τῆς σχέσης της μὲ τὸν ΟΙΔΙΠΟΔΑ· βλ. στ. 439 [ΟΙΔΙΠΟΥΣ πρὸς ΤΕΙΡΕΣΙΑΝ:] ὥς πάντ' ἄγαν αἰνικτὰ κάσαφῇ λέγεις· στ. 1524-5 [ΧΟΡΟΣ:] Οἰδίπους ὅδε,/ ὅς τὰ κλείν' αἰνίγματ' ἥδει.

Λύκειος: < λύκος < πρωτοῖνδ. *ul^kwo-· ὁπότε συσχετίζεται μὲ τὴ βουκολικὴ ἢ ἀποτροπιακὴ διάσταση τοῦ Ἀπόλλωνος. Παλαιότερα ὑπῆρχε ἡ ὑπόθεση < Λύκιος < Λυκία (πρβλ καὶ στ. 208/9, ὅπου ἡ ἀδερφή τοῦ θεοῦ Ἄρτεμις γοργοδιαβαίνει τὰ

Λύκια ὄρη.)· ὁπότε συσχετίζεται μὲ τὴν ὑποτιθέμενη καταγωγή τοῦ θεοῦ ἀπ' τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Βλ. Nilsson (1955, τόμ. Ι, σελ. 536-7). Ὅμως, δὲν ὑφίσταται πλέον τέτοιο ἐνδεχόμενο βάσει ἐπιγραφικῶν εὐρημάτων. Βλ. Burkert (2011, σελ. 224).

μαντεῖον: < μαντεῖος/μαντήϊος < μάντις < πρωτοῖνδ. *menti- (:). Πρβλ μέμονα < *men- καὶ μένος < πρωτοῖνδ. *mens-. «Χρησμός»/«ἔδρα μάντεως»/«τρόπος προφητικός».

ὄμφαλός: < πρωτοῖνδ. *h₃mb^h-. Ὁμφαλός τῆς γῆς = τὸ κέντρο τῆς γῆς, γιὰ τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν. Πρβλ Δελφίς.

Παιών: Ἀτ./Ἴων. Διαλ.: Παιάν (δωρ.)· Πάων (αἰολ.)· Παιήων (ἐπικ.). Προελλην. (:). «Θεραπευτής»/«ἄσμα». Παρὰ ταῦτα, οἱ δυὸ σημασίες συνδέονται λόγῳ τῆς ἀρχαιότατης συσχέτισης τῆς γητείας μὲ τὴν θεραπευτικὴ ἀγωγή. Ἴσως, ἀρχικὰ ὁ Παιών ἦταν ξέχωρη θεότητα ἀπ' τὸν Ἀπόλλωνα. Πρβλ τὴν ὀνομασία τοῦ Φοῖβου: ἱατρόμαντις. Βλ. Farnell (1907, τόμ. IV, σελ. 233-5). Ἐπίσης, πρβλ τὸν Ἄπιν: Ἄπιν γὰρ ἐθὼν ἐκ πέρας Ναυπακτίας/ ἱατρόμαντις παῖς Ἀπόλλωνος (Αἰσχύλου Ἰκέτιδες, στ. 262-3· βλ. AT (σελ. 140)).

Πυθικός: < Πύθων. Βλ. παρακάτω Πυθώ.

πυθόμαντις: < πυθ- (< Πυθώ) + μάντις.

Πυθών: Ἡ: Πυθώ -τ' ὄνομα τῆς περιοχῆς γύρω ἀπ' τοὺς Δελφούς. Μᾶλλον ἀπ' τὸ ὑγρό, σὰ σάπισε ὁ σκοτωμένος ἀπ' τὸν Ἀπόλλωνα Πύθων, τὸ μυθολογικὸ ἔρπετό, πλάι στὴν πηγὴ τῶν Δελφῶν. Ὑφίσταται παραλληλία μὲ τὸν ἀρχαιοσκ. Θῶρ καὶ τὸ κοσμικὸ ἔρπετό Γιέρμουγκαντ, ὅπως καὶ μὲ τὸν βεδ. Ἰντρα καὶ τὴ μάχη του κατὰ τοῦ ἔρπετοῦ Βρίτρα. Συνεπῶς, μπορεῖ νὰ ὑποθέσῃ κάποιος βάσιμα ἀρχαιότερη ἰνδοευρ. παράδοση. Βλ. West *HOM* (2003, σελ. 94, στ. 300-1· σελ. 98-9, στ. 363-74)· West (σελ. 250· 255-6· 258).

Φοῖβος: Ἀνετυμολόγητο. Ἐπίθ. γιὰ ὕδωρ, αἶγλα(η) καὶ φλόγα. Πρβλ Ἀπόλλωνα Αἰγλάταν (Ἀνάφη καὶ Θήρα) καὶ Ἀσγελάταν (Ἀνάφη). Πρβλ OT στ. 830: ὦ θεῶν ἀγνὸν σέβας· στ. 863/4: εὔσεπτον ἀγνείαν λόγων· ἀγνός < πρωτοῖνδ. ih₂gno- > λατ. ignis καὶ βεδ. agnī (= πῦρ, ὅπως καὶ θεὸς τοῦ πυρός).

**Μετάφραση κι αφήγηση τῶν σχετικῶν ἀποσπασμάτων
γιά τίς μορφολογικές ομάδες σέ κάθε τους ἐμφάνιση
βάσει τῆς ξέχωρης πληροφορίας κάθε ἀποσπάσματος**

Ἔγινε προσπάθεια τὸ προσωδιακὸ ἱαμβικὸ τρίμετρο ν' ἀποδοθῇ ὁμοιότροπα στὰ ἐπεισοδιώδη μέρη ὡς ἐντατικὸς ἱαμβικὸς δεκατρισύλλαβος (παροξύτονος). Ἐπίσης, ὅπου ἀνιχνεύονται δάκτυλοι στὰ λυρικά ἀποσπάσματα, ἀποδόθηκαν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ὡς ἐντατικοὶ δάκτυλοι τῆς NE.⁷

Στὴν Παιδαγωγικὴ τοῦ Θεάτρου καὶ τῆ Σκηνοθεσίας, τὸ στανισλαφικὸ σύστημα ἐρείδεται – γιὰ τὴν ἀνάλυση καὶ τὴ διδασκαλία ἑνὸς θεατρικοῦ ρόλου ἐντὸς μιᾶς παραστάσεως – στὴ μέθοδο τῶν *φυσικῶν δράσεων*: Κάθε ἀνάσα ἢ νοηματικὴ ἐνότητα τοῦ ὁμιλοῦντος προσώπου ἀντιστοιχίζεται σ' ἓνα μεταβατικὸ ρῆμα μὲ ὑποκείμενο τὸ ἴδιο τὸ πρόσωπο κι ἀποδέκτη τῆς ρηματικῆς ἐνέργειας ἄλλο ἔμβιο ὃν ἢ ἀντικείμενο ἢ μέρος τῆς ἐσωτερικῆς λειτουργίας τοῦ ἰδίου τοῦ δρῶντος προσώπου (λ.χ. τὸ λογικόν, τὸ ὑποσυνείδητο, τὸ θυμικόν του κ.λ. ὅπως κι ἂν ἐρμηνεύωνται κατὰ περίστασιν τοῦτοι οἱ ὅροι).⁸ Αὐτὴ ἡ τεχνικὴ ὑποβοηθεῖ τὸν ὑποκριτὴ στὴ ρεαλιστικὴ κινήτοποίησιν πνεύματος καὶ σώματος γιὰ τὴν ἀναβίωσιν τῆς δραματικῆς στιγμῆς. Μεθοδολογικά, ἡ συγκεκριμένη προσέγγισις τοῦ σκηνικοῦ προσώπου ἀνάγεται στὴν ἀριστοτελικὴ σύλληψιν γιὰ τὸ εἰδοποιὸ στοιχεῖο τοῦ δράματος, τὴ *δράση*:

Πράττοντας γὰρ μιμοῦνται καὶ **δρῶντας** ἄμφω [= Σοφοκλῆς-
Ἀριστοφάνης]. Ὅθεν καὶ **δράματα** καλεῖσθαι τινες αὐτὰ φασιν, ὅτι μιμοῦνται
δρῶντας.⁹

Ἡ μέθοδος θὰ μπορούσε νὰ συσχετιστῇ καὶ μὲ τὴν ἐπίσης ἀριστοτελικῆς φύσεως Πραγματολογία στὴ Σύγχρονη Γλωσσολογία, ὅπου ἡ φυσικὴ δράση δὲν εἶναι τίποτ' ἄλλο ἀπὸ μιὰ *γλωσσικὴ πράξη*, δηλαδή μιὰ εὐρύτερη ἐπικοινωνιακὴ δραστηριότητα ποὺ δὲν ἀνάγεται πλήρως στὸ τρίπτυχο: Φωνολογία-Μορφολογία-Σύνταξι ἢ καὶ τὴ στενὰ ἐννοούμενη Σημασιολογία.¹⁰

⁷ Βλ. τὴ σχετικὴ συζήτηση περὶ ἐντατικοῦ τόνου στὴ βαρεῖα θέση τοῦ δακτύλου, ὅπως ἀναπτύσσεται στὸν Allen (1987, σελ. 131-9).

⁸ Βλ. Toporkov (1979, σελ. 216)· Adler & Kissel (2000, σελ. 114-24)· Konijn (2000, σελ. 37)· γιὰ τ' ἀρχαῖα ἀνάλογα τῆς ψυχολογικῆς ὁρολογίας στὸν Σοφοκλῆ: Sullivan (1999).

⁹ Βλ. *Ποιητικὴ* Γ' 1448a 26-9. Ὁ Ἀριστοτέλης δὲν θεωρεῖ τούτῃ τὴν ἀνάλυσιν στοιχείο τῆς ὑποκριτικῆς τέχνης (βλ. ὁ.π. ΙΘ' 1456b 15-9· Schmitt (2008, σελ. 582)). Ὅμως, ὁ ὑποκριτής, ὡς «διαμεσολαβητής», ὀφείλει νὰ κατανοήσῃ *ἐξ ὅλης τῆς καρδίας* του καὶ *ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς* του, ὥστε νὰ παραστήσῃ ἐπαρκῶς –κατὰ ποὺ θᾶπρεπε νὰ καταφέρνῃ πρῶτα ὁ φιλόλογος...

¹⁰ Βλ. τὴν ἐνδιαφέρουσα εἰσαγωγή, καθὼς καὶ τὴν ἐνότητα 1.2 στὸ Carston (2002).

Κατὰ τοῦτο, ἐπελέχθη ἡ ἀφήγηση τῶν ἀποσπασμάτων — ὅσο εἶναι δυνατόν — νὰ συμμορφωθῇ στοῦ σχῆμα τῶν φυσικῶν δράσεων, ἐφόσον: (α') ἀποτελεῖ δοκιμασμένο ὄργανο ἀνάλυσης τοῦλάχιστο γιὰ τὴ σύγχρονη σκηνικὴ πράξη, (β') ὁ Ἀριστοτέλης εἶναι ἀπ' τοὺς πλησιέστερους χρονικὰ σφωζομένους ποὺ τόσο ἐναργῶς κ' ἐκτεταμένα ἔθεσε τὸ ζήτημα τῆς ποιητικῆς στῆν τραγωδίᾳ, χρησιμοποιῶντας, μάλιστα, σχεδὸν ὡς ὑπόδειγμα τῆς ἐργασίας του τὸν *ΟΤ*. Περαιτέρω, τούτῃ ἡ μέθοδος διερμηνεύει κατάλληλα τὴν ὑπόρρητη καὶ καλοκρυμμένη ἀφηγηματικὴ/ἀφηγηματολογικὴ διάσταση τοῦ δράματος.¹¹

Τὰ σχόλια διατυπώνονται ὡς νὰ εἶχαν σωθῇ μοναχὰ τὰ παρακάτω ἀποσπ. ἀπὸ τὸν *ΟΤ*, δίχως τὸν τίτλο καὶ τὸν συγγραφέα του.

Σχόλιο γιὰ τὸ εἶδος τοῦ κειμένου: Τ' ἀποσπάσματα ἀκολουθοῦν τὴν Ἀττικὴ τοῦ Ε' αἰῶνος π.Χ. μὲ στοιχεῖα ἐπικά καὶ δωρικά, ὅπου ἀνευρίσκονται λυρικά μέτρα. Παρατηρεῖται ἐναλλαγὴ κυρίως ἱαμβικῶν τριμέτρων μὲ ποικίλα ἄλλα λυρικά μέτρα. Ἐπίσης, στὰ περισσότερα ἀποσπάσματα, ἓνας ὁμιλητὴς ἀπευθύνεται σ' ἄλλον διαλογικά. Συνεπῶς, τ' ἀποσπάσματα, ἐφόσον προϋποτίθεται ἡ συμπαρουσία τους σ' ἓνα εὐρύτερο κείμενο, ἀνήκουν μὲ μεγάλη πιθανότητα σὲ μιὰν ἀττικὴν τραγωδίαν. Καθότι εἶναι συνεχὴς ἡ παρουσία τοῦ Οἰδίποδος καὶ τοῦ μύθου του, ἡ τραγωδία θὰ μπορούσε ν' ἄχῃ τὸν τίτλο: *Οἰδίπους*, κατ' ἀναλογίαν τῆς ἀντίστοιχης μαρτυρουμένης αἰσχυλείας.¹²

Α': στ. 68-72 [ΟΙΔΙΠΟΥΣ πρὸς ΙΕΡΕΑΝ]:

*ἦν δ' εὖ σκοπῶν ἡὔρισκον ἱάσιν μόνην,*¹³

Ψάχνοντας νὰ τί γιατρικὸ μονάχο βρῆκα

ταύτην ἔπραξα· παῖδα γὰρ Μενοικέως

καὶ τὸ ἐφάρμοσα: Τὸ παιδί τοῦ Μενοικέα

Κρέοντ', ἐμαυτοῦ γαμβρόν, ἐς τὰ Πυθικά

τὸν Κρέοντα, τὸ γαμπρό μου, στὰ Πυθικά πέρα

ἔπεμψα Φοίβου δώμαθ', ὡς πύθοιθ' ὃ τι

ἔπεμψα στοῦ Φοίβου δώματα ὃ,τι μάθῃ

δρῶν ἢ τί φωνῶν τήνδ' ἐρυσσάιμην πόλιν.

νὰ πῶ, ἢ πράξω ἐγὼ τὴν πόλιν γιὰ νὰ σώσω.

¹¹ Βλ. γιὰ περισσότερες πληροφορίες Markantonatos (2012, σελ. 349-54)· Markantonatos (2002, σελ. ν-νι' 1-7)· Markantonatos (2013, σελ. 1-15· κεφ. 4).

¹² Καὶ μᾶλλον αὐτός ἦταν ὁ ἀρχικὸς τίτλος, καὶ τό: *τύραννος* προσετέθη κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸν *ἐπὶ Κολωνῶν*· βλ. Finglass (2018, σελ. 165-6).

¹³ Σ' ὅλες τὶς θεραπευτικὲς ἀναφορές, πρβλ τὸ λῆμμα τῆς προηγούμενης ἐνότητας: *Παιῶν*.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο ἀνακοινώνει στὸ συνομιλητὴ πῶς, ψάχνοντας νὰ βρῇ θεραπεία, ἔστειλε τὸ γαμπρὸ του Κρέοντα, τὸν υἱὸ τοῦ Μενοικέως, νὰ μάθῃ ἀπ’ τὸ Φοῖβο στὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν τί πρέπει νὰ πῇ ἢ νὰ κάνῃ, γιὰ νὰ σώσῃ τὴν πόλιν.

Σχόλιο: Γαμπρὸς τοῦ προσώπου εἶναι ὁ Κρέων, υἱὸς τοῦ Μενοικέως. Λαμβάνοντας ὑπ’ ὄψιν τὸ εἶδος τοῦ κειμένου (ἀττική τραγωδία), καθὼς κιόλας ὅτ’ οἱ περισσότερες σφωζόμενες τραγωδίαι ἔχουν ὡς θέμα τους τὰ πάθη τῶν ἀρχαιοτάτων βασιλικῶν οἰκογένειες (οἱ Λαβδακίδες ἦταν γνωστοὶ καθ’ ὅλη τὴν Ἀρχαιότητα -ἐκεῖ ἀναφέρονται οἱ συγγενικὲς σχέσεις),¹⁴ ταυτοποιεῖται ὁ ὁμιλητὴς ὡς ὁ Οἰδίπους. Ἐπίσης, ἡ συγγενικὴ αὐτὴ σχέση μαρτυρεῖται καὶ στὴ σοφόκλεια *Ἀντιγόνη* (μᾶλλον 441/0 π.Χ.).¹⁵

Β’: στ. 76-7 [Οἰδίπους πρὸς Ἱερεῖαν]:

ὅταν δ’ ἴκηται, τηνικαῦτ’ ἐγὼ κακός

Σὰν ἔρθῃ κείνος, τότε’ ἐγὼ κακός/ θενᾶμουν

μὴ δρῶν ἂν εἶην πάνθ’ ὅσ’ ἂν δηλοῖ θεός.

ἀμὰ δὲν ἔκαμα ὅλα ὅσα θεός σημαίνει!

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο παραδέχεται στὸ συνομιλητὴ πῶς θᾶναι κακός, ἂν δὲν πράξῃ ὅ,τι ὁ θεὸς σημαίνει ὕστερ’ ἀπ’ τὴν ἄφιξη κάποιου ἄλλου.

Σχόλιο: Σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ἀποσπ. Α’, διαπιστώνεται πῶς τὸ ὁμιλοῦν πρόσωπο εἶναι ὁ Οἰδίπους καὶ ἀναφέρεται στὴν ἄφιξη τοῦ ΚΡΕΟΝΤΟΣ.

Γ’: στ. 80-1 [Οἰδίπους πρὸς Ἱερεῖαν]:

ὦναξ Ἀπόλλων, εἰ γὰρ ἐν τύχῃ γέ τω

Ἀπόλλων’ ἄναξ, τυχερός ἐκείνος εἶθε

σωτῆρι βαίῃ λαμπρὸς ὥσπερ ὄμμα τι.

*λαμπρὸς σωτῆρας ὡς προβῇ σὰν <ἡλίου> μάτι.*¹⁶

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο παρακαλεῖ τὸν Ἀπόλλωνα νὰ φανῇ σωτῆρας ὁ ἐρχόμενος -νᾶρθῃ λαμπρὸς σὰν τὸ φῶς τοῦ ἡλίου.

Σχόλιο: Καθὼς στὸ Α’ καὶ Β’ ἀποσπ. ταυτοποιήθηκε ὁ Οἰδίπους ὡς πρόσωπο ὁμιλοῦν, δὲ θᾶταν παράλογο νὰ ὑποθέσουμε πῶς ἐπανέρχεται στὸν ἀρχικὸ του λόγο γιὰ τὸν ΚΡΕΟΝΤΑ.

Δ’: στ. 95-8 [Κρέων πρὸς Οἰδίποδα]:

λέγοιμ’ ἂν οἷ’ ἤκουσα τοῦ θεοῦ πάρα

Ἀπ’ τὸ θεόν ὅσ’ ἤκουσα θὰ πῶ:

¹⁴ Βλ. West *GE* (2003)· Edmunds (1981)· Edmunds (2006, κεφ. *Oedipus before Tragedy*).

¹⁵ Βλ. Markantonatos (2012, σελ. 27).

¹⁶ Ὁμμο: ποιητικὴ χρήση. Γιὰ τὴ μτφ, πρβλ *ὄμμα αἰθέρος, ὄμμα νυκτός, ὄμμα δόμων, ἀελπτον ὄμμα* (βλ. *Λογεῖον*).

ἄνωγεν ἡμᾶς Φοῖβος ἐμφανῶς ἄναξ

Φανερά προσταγή ἐβγαλε ὁ Φοῖβος ἄναξ

μίασμα χώρας, ὡς τεθραμμένον χθονὶ

τὸ μίασμα¹⁷ τῆς χώρας, ποὺ ἐτράφη στὸν τόπο

ἐν τῇδ', ἐλαύνειν μηδ' ἀνήκεστον τρέφειν.

ἐδῶ, νὰ διώξουμε γι' ἀγιάτρευτο καὶ γίνη.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο μεταφέρει στὸν συνομιλητὴ του τὴ φανερὴ προσταγὴ τοῦ Φοίβου: νὰ διωχθῇ τὸ μίασμα, ποὺ τράφηκε στὴ χώρα, μὴ καὶ γίνη πιά ἀγιάτρευτο κακὸ.

Σχόλιο: Ἐφόσον τὸ ὁμιλοῦν πρόσωπο ἀναφέρει πῶς θὰ πῇ τὸ χρησμὸ τοῦ θεοῦ, τότε, βάσει τοῦ Α' ἀποσπ., εἶναι ὁ ΚΡΕΩΝ.

Ε': στ. 149-50 [ΙΕΡΕΥΣ πρὸς ΠΑΙΔΑΣ]:

Φοῖβος δ' ὁ πέμψας τάσδε μαντείας ἅμα

Μεμιᾶς, ὁ Φοῖβος ποῦπεμψε μαντεῖες τέτοιες

σωτήρ θ' ἴκοιτο καὶ νόσου παυστήριος.

σωτήρας θεναρθῇ τὴ νόσο γιὰ νὰ πάψη.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο βεβαιώνει τὴν πίστη του πῶς ὁ Φοῖβος, ποῦστεῖλε τέτοιες μαντεῖες, θάρθη ὁ ἴδιος σωτήρας καὶ θὰ πάψη τὸ κακὸ τῆς νόσου.

Σχόλιο: Συνδυαστικά μὲ τὸ Α', τὸ κακὸ τ' ὁποῖο θέλει νὰ διορθώσῃ ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ, εἶναι μιὰ νόσος.

ΣΤ': στ. 151-66 [ΧΟΡΟΣ]:

ὦ Διὸς ἀδευεπὲς Φάτι, τίς ποτε τᾶς πολυχρύσου

ᾧ συ Φωνὴ γλυκολάλητη τοῦ Διός, ἀπ' τὴν πολύχρυση πῶς καὶ

Πυθῶνος ἀγλαὰς ἔβας

ἀπ' τὴν Πυθῶ ἡρθες στὴν ἀγλαή

Θήβας; ἐκτέταμαι φοβερὰν φρένα δείματι πάλλων,

δῶ μές στὴ Θήβα; Τεντώνομαι χάμω καὶ τρέμω ἀπὸ φόβο,

ἰήϊε Δάλιε Παιών,

σὲ κράζω Δήλιε Παιάν -

ἄμφι σοὶ ἀζόμενος τί μοι ἦ νέον

στέκομαι γύρω σου ἐμβρόντητος τί νέο ἀπὸ μέ

¹⁷Ἡ λέξη εἶχε ἐν ἀρχῇ θρησκευτικὴ διάσταση καὶ κατέληξε νᾶχη καὶ νομική, ὡς πρὸς τὴν ἀπονομὴ δικαιοσύνης σὲ ὑποθέσεις ἀνθρωποκτονίας. Βλ. ἐν γένει Parker (1996)· Carawan (1999), ὅπου τὸ *μίασμα* συσχετίζεται ὄχι μόνο μὲ τὸν ἴδιο τὸ δράστη, ἀλλὰ καὶ μὲ τὸν ὅποιο συγκαλύπτοντα τὴν παρανομία.

*ἢ περιτελλομέναις ὥραις πάλιν ἐξανύσεις χρέος;
ἢ οἱ ἐποχές ὅπως ἔρχονται χρέος ζητᾷς ξανά;
εἵπέ μοι, ὦ χρυσέας τέκνον Ἑλπίδος, ἄμβροτε Φάμα.*

*Γιὰ πὲ' μου, τέκνο χρυσῆς ἐσυ Ἑλπίδας, ἀθάνατη Φήμη.*¹⁸

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο ἀναρωτᾶται γιατί ἦρθε ἡ Φωνὴ τοῦ θεοῦ ἀπ' τὴν Πυθῶ στὴ Θήβα. Ἐπειτα κράζει τὸν Δῆλιο Παιᾶνα κι ὁμολογεῖ πὼς ἐμβρόντητος στέκεται γύρω του¹⁹ ρωτῶντας τον τί νέο χρέος τοῦ φέρνει. Τὸν ἰκετεύει νὰ τοῦ φανερώσῃ ἡ ἀθάνατη ἡ Φήμη, τὸ Μήνυμα, τὸ παιδί τῆς Ἑλπίδας.

Σχόλιο: Βάσει τῶν προηγούμενων ἀποσπασμάτων, ἡ Φωνὴ πρέπει νᾶναι ὁ ἴδιος ὁ χρησμός τοῦ Φοῖβου πού φέρνει ὁ ΚΡΕΩΝ. Ἡ δὲ ἐρώτηση ἀναφέρεται ὅχι στὸν ἴδιο τὸν Ἀπόλλωνα, ἀλλὰ στὴν αἰτία πού μίλησε ὁ θεὸς ὅπως μίλησε...

πρῶτα σὲ κεκλόμενος, θύγατερ Διός, ἄμβροτ' Ἀθάνᾳ,

Πρῶτα ἐσένα καλῶ, θυγατέρα τοῦ Δία, ἀθάνατη Ἀθηνᾶ,

γαιάοχόν τ' ἀδελφεὰν

*καὶ τῆς γῆς ἀφέντρα κι ἀδελφή,*²⁰

Ἄρτεμιν, ἃ κυκλόεντ' ἀγορᾶς θρόνον εὐκλέα θάσσει,

τὴν Ἀρτέμιδα πού κάθεται σὲ κυκλικὸ θρόνο εὐκλεῆ·

καὶ Φοῖβον ἐκαβόλον, ἰώ,

κράζω τὸ Φοῖβο πού τὰ βέλη ρίχνει ἀπὸ μακριά -

τρισσοὶ ἀλεξίμοροι προφάνητέ μοι·

τρεῖς τοῦ θανάτου διῶκτες φανῆτε μου·

εἴ ποτε καὶ προτέρας ἄτας ὕπερ ὀρνυμένας πόλιν

ὅποτε ἂν ἡ ἄτη²¹ στὴν πόλιν κατέναντι σηκώθῃ,

ἡνύσατ' ἐκτοπίαν φλόγα πῆματος, ἔλθετε καὶ νῦν.

κάματε πέρα τῇ φλόγα τοῦ βάσανου -τώρα λοιπὸν ξαναελάτε.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο πρῶτα καλεῖ τὴν Ἀθηνᾶ κ' ἔπειτα τὴν Ἀρτέμιδα, τέλος τὸ Φοῖβο τὸν ἐκαβόλον.²² Ὀνομάζει καὶ τοὺς τρεῖς διῶκτες τοῦ θανάτου καὶ καθησυχάζει τὸν ἑαυτό του πὼς, ὅποτε ἡ ἄτη σηκώθηκε ἐνάντια στὴν πόλιν, ἐκεῖνοι κἄνιν πέρα τῇ φλόγα τοῦ βάσανου. Τοὺς ἰκετεύει νὰ ξανᾶρθουν σὲ βοήθεια.

Σχόλιο: Τὰ μέτρα εἶναι λυρικά. Συνεπῶς, τὸ πρόσωπο εἶναι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὁ ΧΟΡΟΣ. Ἐφόσον ἐνδιαφέρεται τόσο γιὰ τὴ Θήβα, πρέπει νᾶναι πολῖτες της.

¹⁸ Μὲ τὴν ἔννοια τοῦ Μηνύματος, βλ. Finglass (2018, σελ. 214).

¹⁹ Βλ. γύρω ἀπὸ τί στέκεται ὁ ΧΟΡΟΣ στὴν ἐνότητα: Ἡ σκηνικὴ παρουσία τοῦ Ἀπόλλωνος.

²⁰ Τοῦ Ἀπόλλωνος.

²¹ Δηλαδή ἡ ἀποτύφλωση. Πρβλ τὸ ρῆμα: ἄω = καταστρέφω/πληγώνω/ἀποτρελλαίνω.

²² Πρβλ Ἰλιάς Α 14· 51-2.

Ζ': στ. 203-8/9 [ΧΟΡΟΣ]:

Λύκει' ἄναξ, τὰ τε σὰ χρυ-

Λύκειε ἄναξ, τὰ δικά σου κιόλας,

σοστρόφων ἀπ' ἀγκυλᾶν

ἀπ' τῇ χορδῇ τοῦ χρυσόστροφου τοῦ τόξου,

βέλεα θέλοιμ' ἂν ἀδάματ' ἐνδατεῖσθαι

βέλη θέλω ἀδάμαστα νὰ ρένης

ἄρωγὰ προσταθέντα, τὰς τε πυρφόρους

καὶ νᾶρχοντ' ἄρωγοί, καὶ τὶς πυρφόρες

Ἄρτεμιδος αἴγλας, ξὺν αἴς

δᾶδες τὶς αἴγλας τῆς Ἄρτεμις, μαζί τους

Λύκι' ὄρεα διάσσει.

τὰ Λύκια ὄρη ποὺ γοργοδιαβαίνει <κείνη>.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο παρακαλεῖ τὸν Λύκειο Ἀπόλλωνα νὰ ρένη τὰ βέλη του²³ καὶ νᾶρχεται βοηθὸς μαζί με τὶς δᾶδες τῆς Ἄρτεμιδος ποὺ γοργοδιαβαίνει ἐκείνη τὰ ὄρη τῆς Λυκίας.

Σχόλιο: Λυρικά μέτρα· μᾶλλον ὁμιλεῖ ὁ ΧΟΡΟΣ.

Η': στ. 236-43 [ΟΙΔΙΠΟΥΣ πρὸς ΧΟΡΟΝ]:

τὸν ἄνδρ' ἀπαυδῶ τοῦτον, ὅστις ἐστί, γῆς

Στὸν ἄντρ' ἀπαγορεύω — ὅποιος νᾶν' — στή χώρα

τῆσδ', ἧς ἐγὼ κράτη τε καὶ θρόνους νέμω,

τούτη, ποὺ ἐγὼ βαστῶ τοὺς θρόνους καὶ τὸ κράτος,

μήτ' εἰσδέχεσθαι μήτε προσφωνεῖν τινά,

νὰ μὴν τὸν καλοδέχωνται, μήτε νὰ τοῦ μιλᾶνε,

μήτ' ἐν θεῶν εὐχαῖσι μήτε θύμασιν

μήτε κ' εὐχῆς θεῶν μὰ μήτε καὶ θυσίεσ

κοινὸν ποεῖσθαι, μήτε χέρνιβος νέμειν·

μαζί νὰ κάμουν, μήτε ἀγίασμα νὰ δίνουν·

ὠθεῖν δ' ἀπ' οἴκων πάντας, ὡς μιάσματος

ἀπὸ τοὺς οἴκους νὰ τὸν διώχνουνε σὰ μίasma

τοῦδ' ἡμῖν ὄντος, ὡς τὸ Πυθικὸν θεοῦ

αὐτὸς γιὰ μᾶς σὰν εἶναι, ποὺ τοῦ θεοῦ στήν Πύθω

²³ "Ο.π.

μαντεῖον ἐξέφηεν ἀρτίως ἐμοί.

τώρα δὰ τὸ μαντεῖο φανέρωσε σὲ μένα.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο, ποὺ ἔχει κράτος καὶ θρόνο στὴ χώρα, ἀπαγορεύει στὸ συνομιλητὴ νὰ καλοδέχεται τὸ μῖασμα, νὰ συνομιλῇ μαζί του, νὰ κάνῃ ἀπὸ κοινοῦ θυσίες κ' εὐχές, νὰ τοῦ δίνη ἀγίασμα ἀπ' τὴ χέρνιβα. Προστάζει νὰ τὸ διώχνουνε, καθὼς μῖασμα τὸν εἶπε τὸ Πυθικὸ μαντεῖο τοῦ θεοῦ.

Σχόλιο: Ἐφόσον τὸ πρόσωπο διατάσσει, πρέπει νὰ ὁμιλῇ ὁ τύραννος (:) ΟΙΔΙΠΟΥΣ· ἐξαγγέλλει πρὸς τὴν πόλιν ὀλόκληρη δημοσίως, ὅπως δείχνει ἡ λέξη ἀπαυδῶ²⁴ φυσικὸς ἀντιπρόσωπος ὀλόκληρης τῆς πόλεως εἶναι ὁ ΧΟΡΟΣ, ὁπότε μᾶλλον αὐτός εἶναι ὁ συνομιλητὴς τοῦ ΟΙΔΙΠΟΔΟΣ.

Θ': στ. 276-9 [ΧΟΡΟΣ πρὸς ΟΙΔΙΠΟΔΑ]:

□ **τὸ δὲ ζήτημα τοῦ πέμψαντος ἦν**

Μὰ νὰ ψάξω, ἄγγελμα ἦταν

Φοίβου τόδ' εἶπεῖν ὅστις εἵργασταί ποτε.

τοῦ Φοίβου καὶ νὰ πῶ σὰν ποιὸς τὸ ἀπεργάσθη.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο βεβαιώνει τὸ συνομιλητὴ πὼς ἦταν θέλημα τοῦ Φοίβου, ποὺ ἦρθε μ' ἀγγελικὸ μήνυμα, νὰ βρῇ τὸ φταίχτη.

Ι': στ. 284-6 [ΧΟΡΟΣ πρὸς ΟΙΔΙΠΟΔΑ]:

ἄνακτ' ἄνακτι ταῦθ' ὀρώντ' ἐπίσταμαι

Τὸν ἄνακτα ἴδια ξέρω τοῦ ἄνακτα νὰ βλέπη -

μάλιστα Φοίβω Τειρεσίαν, παρ' οὗ τις ἂν

τὸν Τειρεσία τοῦ Φοίβου· κι ἀπὸ κεῖνον κάποιος,

σκοπῶν τάδ', ὤναξ, ἐκμάθοι σαφέστατα.

ἐρευνῶντας, σαφῶς θενα τὰ μάθη, ἄναξ.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο πληροφορεῖ τὸν ἄνακτα πὼς γνωρίζει ὅτι ὁ ἄλλος ἄναξ, ὁ Τειρεσίας, βλέπει τὰ ἴδια μὲ τρίτον ἄνακτα, τὸ Φοῖβο, καὶ πὼς ἀπ' τὸ θεὸ θὰ μάθῃ κάποιος σαφῶς τὰ πράγματα ἂν τὰ ἐρευνήσῃ.

Σχόλιο: Καθὼς ὁ ὁμιλητὴς ἀπευθύνεται σ' αὐτὸν μὲ τὴν προσφώνηση: ἄναξ, δίδεται στὸν ΟΙΔΙΠΟΔΑ ἡ πληροφορία πὼς ὁ ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ, ὁ μάντης, κατανοεῖ σωστά τὰ λόγια τοῦ Ἀπόλλωνος.

ΙΑ': στ. 298-9 [ΟΙΔΙΠΟΥΣ πρὸς ΧΟΡΟΝ]:

τὸν θεῖον ἤδη μάντιν ὦδ' ἄγουσιν, ὦ

Ἔδῳ τὸν θεῖο μάντη φέρνουνε ποὺ κείνου

²⁴ Βλ. Dyson (1973, σελ. 202).

τάληθές ἐμπέφυκεν ἀνθρώπων μόνω.

ἀνθρώπων μόνου τὸ ἀληθές φυτεύτη μέσα.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο διατυμπανίζει — σεβαστικά, ἕως καὶ κολακευτικά... — τὴν ἄφιξη τοῦ μάντη πού μόνος κεῖνος ἔχει μέσα του φυτεμένο τὴν ἀλήθεια.

Σχόλιο: Μᾶλλον ἀναφορὰ στὸν μάντιν ΤΕΙΡΕΣΙΑΝ πού εἶναι θεῖος, καθὼς μέσα σ' ἐκείνον μόνο ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους φυτεύτηκε ἡ ἀλήθεια (πρβλ *φύσις*)· κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὁ θεός, πού φύτεψε τὸ ἀληθές, ἦταν ὁ Ἀπόλλων (πρβλ ὅμως καὶ τὸν μῦθο τῆς μεταμόρφωσης τοῦ ΤΕΙΡΕΣΙΟΥ σὲ γυναῖκα).

IB': στ. 305-309 [ΟΙΔΙΠΟΥΣ πρὸς ΤΕΙΡΕΣΙΑΝ]:

Φοῖβος γάρ, εἰ καὶ μὴ κλύεις τῶν ἀγγέλων,

Γιατὶ ὁ Φοῖβος — μὴ δέν τ' ἀκουσες ἀπ' τοὺς ἀγγέλους —

πέμψασιν ἡμῖν ἀντέπεμψεν, ἔκλυσιν

ἔπεμψε πίσω σ' ὅ,τι πέμψαμε, πὼς λύση

μόνην ἂν ἐλθεῖν τοῦδε τοῦ νοσήματος,

μόνη θενᾶρθη γιὰ τὸ νόσημά μας τοῦτο,

εἰ τοὺς κτανόντας Λαῖον μαθόντες εὔ

σὰν καλομάθουμε τὸν Λαῖο ποιοὶ σκοτῶσαν,

κτείναιμεν ἢ γῆς φυγάδας ἐκπεμψαίμεθα.

ἂν τοὺς σκοτώσουμε ἢ τοὺς διώξουμε φυγάδες.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο ὑπενθυμίζει στὸ συνομιλητὴ πὼς ἡ μόνη λύση γιὰ τὸ νόσημα, βάσει τοῦ μηνύματος τῶν ἀγγέλων ἀπ' τὸ Φοῖβο ὕστερ' ἀπ' τὸ ἐρώτημά τους, εἶναι εἴτε ἡ ἐκδίωξη τῶν φονιάδων τοῦ Λαῖου εἴτε ἡ θανάτωσή τους.

Σχόλιο: Ἐφόσον τὸ πρόσωπο ὁμιλεῖ ἐξ ὀνόματος τῆς πόλεως, εὐλόγα ταυτοποιεῖται μὲ τὸν τύραννο της ΟΙΔΙΠΟΔΑ.

IG': στ. 376-7 [ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ πρὸς ΟΙΔΙΠΟΔΑ]:

οὐ γάρ σε μοῖρα πρὸς γ' ἐμοῦ πεσεῖν, ἐπεὶ

Δέν εἶν' τῆς μοίρας ἀπὸ μένανε νὰ πέσης,

ἱκανὸς Ἀπόλλων, ᾧ τάδ' ἐκπρᾶξαι μέλει.

γιατ' ἱκανὸς ὁ Ἀπόλλων, ποῦναι νὰ τὸ πράξῃ.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο ἀποκαλύπτει στὸν συνομιλητὴ πὼς ἡ πτώση ἐκείνου δέ θάρθη ἀπ' τὸν ἴδιο, ἀλλὰ ἀπὸ τὸν ἱκανὸ γιὰ τοῦτα Ἀπόλλωνα.

Σχόλιο: Λαμβάνοντας ὑπ' ὄψιν τὸ μυθολογικὸ ὑλικό, διαπιστώνεται πὼς τὸ πρόσωπο ἀπευθύνεται στὸν ΟΙΔΙΠΟΔΑ. Συνδυαστικά μὲ τὸ ἀπόσπ. I', μπορεῖ κάποιος νὰ ὑποθέσῃ πὼς ὁμιλεῖ ὁ ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ πρὸς τὸν ΟΙΔΙΠΟΔΑ.

ΙΔ': στ. 408-411 [ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ πρὸς ΟΙΔΙΠΟΔΑ]:

εἰ καὶ τυραννεῖς, ἐξισωτέον τὸ γοῦν

ἂν κ' εἶσαι τύρρανος,²⁵ τοῦλάχιστον ἐξίσου

ἴσ' ἀντιλέξαι· τοῦδε γὰρ καὶ γὼ κρατῶ.

θὰ φέρω ἀντίλογο· γιατί κ' ἐγὼ ἔχω κράτος.

οὐ γάρ τι σοὶ ζῶ δοῦλος, ἀλλὰ Λοξία·

Καθὼς δὲ ζῶ σὰ δοῦλος σου, μὰ τοῦ Λοξία·

ὥστ' οὐ Κρέοντος προστάτου γεγράψομαι.

ὥστε προστάτη μήτε τὸν Κρέοντα δὲ βάζω!

Ἀφήγησις: Τὸ πρόσωπο συνετίζει τὸν συνομιλητὴ του λέγοντας πὼς θὰ φέρῃ ἴσον ἀντίλογο, γιατί κι αὐτὸ ἔχει κράτος -δέν εἶναι δικὸς του δοῦλος, μὰ τοῦ Λοξία. Ἔτσι, λοιπόν, δέν ἀναγνωρίζει προστάτη του μήτε τὸν Κρέοντα.

Σχόλιο: Ἀφοῦ τὸ πρόσωπο αὐτοαποκαλεῖται δοῦλος τοῦ Λοξία, τότε πρόκειται γιὰ τὸν μάντιν ΤΕΙΡΕΣΙΑ. Ἐπειδὴ μάλιστα βεβαιώνει γιὰ τὸ κράτος του, ὁ συνομιλητὴς του πρέπει νᾶναι ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ.

ΙΕ': στ. 463-472 [ΧΟΡΟΣ]:

τίς ὄντιν' ἅ θεσπιέπει-

ποιός νᾶν' ἐκεῖνος ποῦ ἡ προφητικὴ

α Δελφὶς εἶπε πέτρα

ἡ πέτρα ἡ Δελφικὴ εἶπε

ἄρρητ' ἄρρητων τελέσαν-

πὼς ἄρρητ' ἄρρητων τέλεσε

τα φοινίαισι χερσίν;

μὲ χέρια φοινικά;

ῶρα νιν ἀελλάδων

ἤρθ' ῶρα πιά ἀπὸ ταχεῖς σὰ θύελλα

ἵππων σθεναρώτερον

ἵππους γοργότερα

φυγᾶ πόδα νωμᾶν.

νὰ τρέξῃ τὰ ποδάρια, φεύγοντας.

²⁵ Λόγῳ καὶ τοῦ τίτλου διατηρεῖται στὴ μετάφραση ἡ ἀρχικὴ σημασία τῆς λέξης: ὁ μὴ κληρονομικὸς καὶ μόνος ἄρχων τῆς πόλεως. Βλ. καὶ τὸ κατατοπιστικὸ ἄρθρο: Pope (1991).

ἔνοπλος γὰρ ἐπ' αὐτὸν ἐπενθρῶσκει

Γιατ' ἔνοπλος ὀρμάει καταπάνω του

πυρὶ καὶ στεροπαῖς ὁ Διὸς γενέτας,

μὲ φλόγα κι ἀστραπὲς τοῦ Δία ὁ γόνος,²⁶

δειναὶ δ' ἅμ' ἔπονται

κ' ἔπονται συνάμα τρομερές

Κῆρες ἀναπλάκητοι.

οἱ Κῆρες οἱ ἀλάνθαστες.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο ἀναρωτᾶται ποίος νᾶναι ὁ φονιάς ποὺ ὑπαινίχθηκε ἡ Δελφικὴ πέτρα, γιατί ἦρθε ἡ ὥρα του νὰ φύγῃ γοργότερα κι ἀπὸ ἵππους ταχεῖς σὰ θύελλα, καὶ νὰ ὀρμήξῃ ἔνοπλος πάνω του ὁ γόνος τοῦ Διὸς κ' ἔπειτα οἱ Κῆρες ποὺ δέ σφάλλουν.

Σχόλιο: Λυρικά μέτρα· μᾶλλον ὁμιλεῖ ὁ ΧΟΡΟΣ.

ΙΣΤ': στ. 498/9-511/2 [ΧΟΡΟΣ]:

ἀλλ' ὁ μὲν οὖν Ζεὺς ὁ τ' Ἀπόλλων ξυνετοὶ καὶ τὰ βροτῶν

Ἄλλὰ ὁ Ζεὺς κι ὁ Ἀπόλλων ἔχουν σύνεση καὶ τῶν βροτῶν

εἰδότες ἀνδρῶν δ' ὅτι μάντις πλέον ἢ ἡ γῶ φέρεται,

γνωρίζουνε τὰ πράγματα· ἂν ὅμως ἡ γῶ ἢ ὁ μάντις περισσότερο μετράει,

κρίσις οὐκ ἔστιν ἀληθείης·

κρίση δὲν ὑπάρχει ἀληθινή·

σοφία δ' ἂν σοφίαν

μὲ τὴ σοφία τὴ σοφία

παραμείψειεν ἀνὴρ.

ξεπερνάει ὁ ἄνθρωπος.

ἀλλ' οὐποτ' ἔγωγ' ἄν,

Ἄλλὰ ποτέ μου ἐγώ,

πρὶν ἰδοίμ' ὀρθὸν ἔπος, μεμ-

πρὶν δῶ σωστό τὸ λόγο,

φομένων ἂν καταφαίην.

δὲ θένα συμφωνήσω -παρὰ τίς κατηγορίες.

φανερὰ γὰρ ἐπ' αὐτῷ

Γιατ' ἐναντιὰ του φανερὴ

²⁶ Ὁ Ἀπόλλων δηλαδή, ἐφόσον παραπάνω ἔχει ἀναφερθῇ ἡ Δελφὶς πέτρα.

πτερόεσσ' ἦλθε κόρα

ἦρθε μέ τὰ φτερά της κόρη

ποτέ, καὶ σοφὸς ὦφθη

κάποτε, καὶ σοφὸ τὸν εἶδα

βασάνω θ' ἡδύπολις τῶν ἀπ' ἐμᾶς

φιλόστοργο γιὰ τῆς πόλης τὴ δοκιμασία· σέ μᾶς

φρενὸς οὐπτοτ' ὀφλήσει κακίαν.

ποτέ δέ θά φανῇ κακὸς στὸ λογισμό.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο πιστεύει πὼς ὁ Ζεὺς κι ὁ Ἀπόλλων ἔχουν σύνεση καὶ γνώση τῶν ἀνθρωπίνων· κατὰ πόσον περισσότερο μετράει ἢ δικιά του θέση ἢ τοῦ μάντη, διαβεβαιώνει πὼς δέν ὑφίσταται τρόπος τοῦτο νὰ κριθῇ. Διαπιστώνει ὅτ' ἡ σοφία μόνο μέ τὴ σοφία ὑπερακοντίζεται ἀπ' τὸν ἄνθρωπο. Ὅμως, πρὶν βεβαιωθῇ γιὰ τὴν ὀρθότητα τοῦ λόγου ἀπ' τὰ ἴδια τὰ πράγματα, δηλώνει ξεκάθαρα ὅτι δέ θά συμφωνήσῃ παρ' ὅσες κατηγορίες ἐκτοξεύονται πρὸς ἄλλο πρόσωπο· ἐκεῖνο τὸ ἐκτιμᾷ, γιατί, ὅταν κάποτε ἦρθε κόρη φτερωτή, φάνηκε ὁ ἀποδέκτης τῶν κατηγοριῶν σοφὸς καὶ φιλόστοργος γιὰ τὴν πόλιν. Συνεπῶς, ποτέ δέ θά τὸν ἔχη γιὰ κακὸν στὸ λογισμό του μέσα.

Σχόλιο: Λυρικά μέτρα κ' ἐπαναφορὰ τοῦ μοτίβου ἐκ τοῦ ἀποσπ. Στ'· μᾶλλον ὁμιλεῖ ὁ ΧΟΡΟΣ. Ἡ φτερωτή κόρη ἔφερε δοκιμασία (βάσανον) στὴν πόλιν τῆς Θήβας· συνεπῶς, δέν μπορεῖ νᾶχη θετική παρουσία (λ.χ. νᾶναι ἢ Νίκη). Ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ συνδέεται μέ τὴ Σφίγγα στὸ σφωζόμενο μυθολογικὸ ὕλικό.²⁷

ΙΖ': στ. 603-8 [ΚΡΕΩΝ πρὸς ΟΙΔΙΠΟΔΑ]:

καὶ τῶνδ' ἔλεγχον τοῦτο μὲν Πυθῶδ' ἰὼν

Καὶ στὴν Πυθῶ γιὰ ἔλεγχο τους τράβα-/μάθε

πεύθου τὰ χρησθέντ', εἰ σαφῶς ἤγγειλά σοι·

τοὺς χρησμούς, ἂν ἄγγελος ἐγὼ σαφῆς ἐφάνη.

τοῦτ' ἄλλ', εἰάν με τῷ τερασκόπῳ λάβης

Ἄλλ' ἂν ἐμέ μέ τὸν προφήτη τότε πιάσης

κοινῇ τι βουλεύσαντα, μή μ' ἀπλῇ κτάνης

κοινὰ πὼς θέλω, ὅχι ἀπλῇ νὰ μέ σκοτώσης

ψήφω, διπλῇ δέ, τῇ τ' ἐμῇ καὶ σῇ, λαβών,

ψῆφο, διπλῇ λαβε: δικιά μου καὶ δικιά σου,

γνώμη δ' ἀδήλω μή με χωρὶς αἰτιῶ.

μὰ μ' ὑποψίες μόνο ἐμέ μὴ κακοκρίνης.

²⁷ Βλ. West (2003, σελ. 40, ἀποσπ. 2).

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο προτείνει στὸ συνομιλητὴ νὰ πάη στὴν Πυθῶ, γιὰ ν' ἀκούσῃ ὁ ἴδιος τοὺς χρησμούς κατὰ πόσον μεταφέρθηκαν σαφῶς καί, ἅμα τὸ βρῇ ὕστερα νὰ θέλῃ τὰ ἴδια μὲ τὸν τερασκόπο, νὰ τὸ ἐκτελέσῃ μὲ δυὸ ψήφους: καὶ κείνου καὶ τῇ δικιά του. Ὅμως αἰτεῖται νὰ μὴν τὸν κακοκρίνῃ μόνο μ' ὑποψίες.

Σχόλιο: Καθὼς στὸ ἀποσπ. ΙΓ' ὁ ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ ἀποτάσσει τὴ σχέση μὲ τὸν ΚΡΕΟΝΤΑ κ' ἐδῶ τὸ πρόσωπο ἐξίσου ἀρνεῖται ἀντίστοιχη σχέση μὲ τὸν ΤΕΙΡΕΣΙΑ, θὰ μπορούσε νὰ ὑποθέσῃ κάποιος πὼς εἶναι ὁ ΚΡΕΩΝ ποὺ ἀπευθύνεται στὸν ΟΙΔΙΠΟΔΑ. Ἐπίσης, ἡ σχέση αὐτὴ θεωρεῖται ἀπ' τὸ συνομιλητὴ ὑποπτη, ἐφόσον ἴσως ἔφτανε κάποιος στὴν ἐκτέλεση τοῦ ΚΡΕΟΝΤΟΣ ἐξαιτίας τῆς.

ΙΗ': στ. 711-714 [ΙΟΚΑΣΤΗ πρὸς ΟΙΔΙΠΟΔΑ]:

χρησμός γὰρ ἦλθε Λαῖω ποτ', οὐκ ἐρῶ

Γιατὶ χρησμός στὸ Λαῖο ἦρθε – καὶ δὲ λέγω:

Φοίβου γ' ἀπ' αὐτοῦ, τῶν δ' ὑπηρετῶν ἄπο,

τοῦ Φοίβου τοῦ ἴδιου – ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτες,

ὥς αὐτὸν ἦξοι μοῖρα πρὸς παιδὸς θανεῖν,

πὼς θᾶναι μοῖρα του νὰ πάῃ ἀπ' τὸ παιδί του,

ὅστις γένοιτ' ἐμοῦ τε κακείνου πάρα.

ποὺ θένα γεννηθῇ ἀπὸ μένα κι ἀπὸ κείνον.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο διευκρινίζει στὸ συνομιλητὴ πὼς ἦρθε χρησμός ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτες τοῦ Φοίβου στὸ Λαῖο ὅτ' ἦταν τῆς μοίρας του νὰ σκοτωθῇ ἀπ' τὸ παιδί του ποὺ θὰ γεννιόταν ἀπ' τὴν ἴδια καὶ τὸ Λαῖο.

Σχόλιο: Ἐφόσον ἡ ὁμιλήτρια ταυτίζει τὸν ἑαυτό της μὲ τὴν ἴδια τὴ μητέρα τοῦ παιδιοῦ ποὺ θὰ σκοτώσῃ τὸν πατέρα του, τότε πρόκειται γιὰ τὴν ΙΟΚΑΣΤΗ.²⁸

ΙΘ': στ. 720-4 [ΙΟΚΑΣΤΗ πρὸς ΟΙΔΙΠΟΔΑ]:

κάνταυθ' Ἀπόλλων οὔτ' ἐκέϊνον ἦνυσεν

Ὁ Ἀπόλλων ἔπειτα δὲν ἔκαμε οὔτ' ἐκέϊνον

φονέα γενέσθαι πατρὸς οὔτε Λαῖον

φονιάς νὰ γίνῃ τοῦ πατέρα, οὔτε τὸν Λαῖο

τὸ δεινὸν οὐφοβεῖτο πρὸς παιδὸς παθεῖν.

νὰ πάθῃ τὰ δεινὰ π' ἀπ' τὸ παιδί φοβόταν.

τοιαῦτα φῆμαι μαντικά διώρισαν,

Τέτοια <ὅμως> εἶχαν λόγια μαντικά σημάνει –

²⁸ Βλ. West GE (2003, σελ. 38, ἀποσπ. Ι) –ἐκεῖ: Ἐπικάστη. Σὲ σωζόμενα, ὅμως, δράματα: Ἰοκάστη· πρβλ Εὐριπίδου Φοίνισσας.

ὦν ἐντρέπτου σὺ μηδέν· ἦν γὰρ ἂν θεὸς

γί' αὐτά, ἐσὺ μὴ ντρέπεσαι· θεὸς τὴν ὅποια

χρείαν ἐρευνᾷ ῥαδίως αὐτὸς φανεῖ.

χρεία ἐρευνᾷ καὶ εὐκολα θ' ἀποκαλύψει...

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο πληροφορεῖ τὸν συνομιλητὴ πὺς κατόπιν ὁ Ἀπόλλων δὲν ἔκανε μήτε τὸ παιδί φονιά τοῦ πατέρα του, οὐτ' ἔφερε στὸ Λαῖο τὰ δεινὰ ποὺ φοβόταν ἀπὸ κεῖνο. Αὐτὰ ὅμως ὠρίζαν οἱ χρησμοί. Ὅποτε, παροτρύνει τὸ συνομιλητὴ νὰ μὴ ντρέπεται, γιατί θεὸς ἐρευνάει κάθετί ἀναγκαῖο κ' εὐκολα τὸ ἐξυφαίνει.

Σχόλιο: Τὸ ἀποσπ. φαίνεται ὡς λογικὴ συνέχεια τοῦ ἀποσπ. ΙΖ'. Ὅποτε, μᾶλλον τὸ ὁμιλοῦν πρόσωπο εἶναι ἡ ΙΟΚΑΣΤΗ.

Κ': στ. 787-93 [ΟΙΔΙΠΟΥΣ πρὸς ΙΟΚΑΣΤΗΝ]:

λάθρα δὲ μητρὸς καὶ πατρὸς πορεύομαι

Λάθρα, ἀπὸ μητέρα καὶ πατέρα, πάω

Πυθῶδε, καί μ' ὁ Φοῖβος ὦν μὲν ἰκόμην

στὴν Πυθῶ καὶ ὁ Φοῖβος μένα γιὰ ὅσα πῆγα

ἄτιμον ἐξέπεμψεν, ἄλλα δ' ἄθλίω

δίχως τιμὴ μακρὰ μὲ διώχνει τοῦ ἄθλιου ἄλλα

καὶ δεινὰ καὶ δύστηνα προῦφάνη λέγων,

λέγοντάς μου, δεινὰ-κακότυχα σημαίνει:

ὥς μητρὶ μὲν χρεῖη με μειχθῆναι, γένος δ'

πὺς εἶν' νὰ σμίξω μὲ τὴ μάνα μου καὶ γένος

ἄτλητον ἀνθρώποισι δηλώσοιμ' ὄραν,

ἀβάσταχτο νὰ φανερώσω στοὺς ἀνθρώπους·

φονεὺς δ' ἐσοίμην τοῦ φυτεύσαντος πατρός.

τοῦ πατέρα ποὺ μ' ἔσπερνε φονιάς νὰ γίνω.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο ἀφηγεῖται στὸ συνομιλητὴ ὅτι πῆγε στὴν Πυθῶ κρυφὰ ἀπὸ μάνα καὶ πατέρα, ἀλλὰ ὁ Φοῖβος τὸν ἔδιωξε ἄτιμο πιά, προφητεύοντάς του πὺς εἶναι νὰ σμίξη μὲ τὴ μητέρα του, νὰ φέρη στὸν Κόσμο γένος ἀβάσταχτο γιὰ τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ γίνη φονιάς τοῦ γεννήτορά του.

Σχόλιο: Καθὼς τὸ πρόσωπο ἀναφέρεται σ' αἰμομιξία καὶ πατροκτονία ὡς πρὸς τὸν ἑαυτό του, ταυτοποιεῖται ὡς ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ.

ΚΑ': στ. 851-6 [ΙΟΚΑΣΤΗ πρὸς ΟΙΔΙΠΟΔΑ]:

εἰ δ' οὖν τι κάκτρέποιτο τοῦ πρόσθεν λόγου,

Μὰ κι ἂν ὁ πρῶτος λόγος ἄλλαζε σὲ κάτι,

οὗτοι ποτ', ὤναξ, τόν γε Λαΐου φόνον

ποτέ στ' ἀλήθεια, ἄναξ, τοῦ Λαΐου τὸ φόνον

φανεῖ δικαίως ὀρθόν, ὃν γε Λοξίας

ὀρθὸ δὲ θᾶδειχνε στὰ δίκια, π' ὁ Λοξίας

διεῖπε χρῆναι παιδὸς ἐξ ἐμοῦ θανεῖν.

εἶπε ὅτ' ἀπ' τὸ παιδί μου μέλει νὰ πεθάνῃ.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο διαβεβαιώνει τὸν ἄνακτα πὼς καὶ ν' ἄλλαζε σὲ κάτι ὁ ἀρχικὸς λόγος, ποτέ δὲ θᾶδειχνε ὀρθό — δίκαια καμωμένο — τὸ φόνον ποῦ ὁ ἴδιος ὁ Λοξίας εἶπε ὅτι θὰ πράξῃ τὸ παιδί τοῦ Λαΐου.

Σχόλιο: Ἐφόσον ἀναφέρεται τὸ πρόσωπο σὲ δικό του παιδί, ταυτοποιεῖται μὲ τὴν ΙΟΚΑΣΤΗ. Ὁ ἄναξ εἶναι ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ.

ΚΒ' στ. 897-902 [ΧΟΡΟΣ]:

οὐκέτι τὸν ἄθικτον εἴμι

οὔτε πάω στὸν ἄθικτον

γᾶς ἐπ' ὀμφαλὸν σέβων,

τῆς γῆς τὸν ὀμφαλὸ μὲ σέβας,

οὐδ' ἐς τὸν Ἀβαῖσι ναόν,

οὔτε στὸ ναὸ κεῖ στίς Ἀβέες,

οὐδὲ τὰν Ὀλυμπίαν,

οὔτε στήν Ὀλυμπία,

εἰ μὴ τάδε χειρόδεικτα

ἂν αὐτὰ ξεκάθαρα

πᾶσιν ἀρμόσει βροτοῖς.

δὲν ἀρμόζουν σὲ ὅλους τοὺς βροτούς.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο ἀμφιβάλλει γιὰ τὴ δύναμη τῶν μαντεῶν — στοὺς Δελφούς, στίς Ἀβέες, στήν Ὀλυμπία —, ἂν ὅσα προφητεύονται κεῖ δὲν εἶναι βέβαια γιὰ κάθε θνητό.

Σχόλιο: Λόγος ἀμφισβήτησης σὲ λυρικά μέτρα. Μᾶλλον ὁμιλεῖ ὁ ΧΟΡΟΣ ἀντιδρώντας στὰ λεγόμενα τῆς ΙΟΚΑΣΤΗΣ (βλ. ΚΑ').

ΚΓ': στ. 906-910 [ΧΟΡΟΣ]:

φθίνοντα γὰρ Λαΐου

Καθὼς γιὰ τοῦ Λαΐου νὰ χαθοῦν

θέσφατ' ἐξαιρουῖσιν ἤδη,

οἱ προφητεῖες, ἤδη τίς ἀκυρώνουν,

κούδαμοῦ τιμαῖς Ἀπόλλων ἐμφανής

κι ὀλοῦθε ἀφανής ὁ Ἀπόλλων στίς τιμές

ἔρρει δὲ τὰ θεῖα.

πάει-χάθηκε <ὁ σεβασμός> στὰ θεῖα.²⁹

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο παραπονιέται πῶς, γιὰ νὰ χαθοῦν οἱ προφητεῖες ὡς πρὸς τὸν Λάιο, τὶς ἀκυρώνουν ἤδη καὶ δὲν ἀναφέρονται μὲ τιμές στὸν Ἀπόλλωνα. Παραδέχεται μὲ λύπη τὴν ἀναίρεση τῆς ὅλης πίστεως στοὺς θεούς.

Σχόλιο: Καταγγελτικός λόγος σὲ λυρικά μέτρα. Μᾶλλον ὁμιλεῖ ὁ ΧΟΡΟΣ.

ΚΔ': στ. 918-23 [ΙΟΚΑΣΤΗ πρὸς ΑΠΟΛΛΩΝΑ]:

ὅτ' οὖν παραινοῦς' οὐδὲν ἐς πλεόν ποιῶ,

Καὶ σὰ μὲ παραινέσεις δὲν κάνω πλεόν κάτι,

πρὸς σ', ὦ Λύκει' Ἀπολλον, ἄγχιστος γὰρ εἶ,

Λύκειε Ἀπόλλωνα, σὲ σένα, ποῦσαι πιό κοντά μας,

ίκέτις ἀφῖγμαι τοῖσδε σὺν κατεύγμασιν,

νὰ γώ, ἰκέτισσα μὲ τὶς προσφορές ἐτοῦτες

ὅπως λύσιν τιν' ἡμιν εὐαγῇ πόρης

σὲ μᾶς νὰ δώσης σωτηρία εὐλογημένη

ὥς νῦν ὀκνοῦμεν πάντες ἐκπεπληγμένον

καθὼς ὅλοι δειλιάζουμε πιά σαστισμένοι

κεῖνον βλέποντες ὥς κυβερνήτην νεώς.

ἐκεῖνον βλέποντας σὰν κυβερνήτη πλοίου.

Ἀφήγηση: Καθὼς τὸ πρόσωπο δὲν καταφέρνει τίποτα μὲ παραινέσεις, προσφεύγει ἰκέτισσα στὸν Ἀπόλλωνα (τὸν κοντινιώτερό της), γιὰ νὰ φέρῃ κεῖνος τὴν εὐλογία τῆς σωτηρίας. Ὅλοι τους τώρα στέκονται σαστισμένοι καὶ βλέπουν κάποιον σὰν κυβερνήτη πλοίου (πρβλ στ. 22-4).

Σχόλιο: Ἔρχεται ἰκέτισσα τὸ πρόσωπο ἐκ μέρους τῆς πόλεως. Μὲ μεγάλη πιθανότητα εἶναι ἡ ἄνασσα ΙΟΚΑΣΤΗ, γυναῖκα τοῦ ἄνακτος καὶ τυράννου. Πρβλ τὴ σκηνὴ ὅπου ἡ ΚΛΥΤΑΙΜΗΣΤΡΑ ἔρχεται νὰ ἰκετεύσῃ ἐξίσου τὸν Ἀπόλλωνα στὴ σοφόκλεια *Ἡλέκτραν* (στ. 637-59). Ὁ κυβερνήτης πλοίου μᾶλλον ὁ ἄναξ τῆς πόλεως, ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ.

ΚΕ': στ. 964-67 [ΟΙΔΙΠΟΥΣ πρὸς ΙΟΚΑΣΤΗΝ]:

φεῦ φεῦ, τί δῆτ' ἄν, ὦ γύναι, σκοποῖτό τις

Φεῦ φεῦ, γιατί, γυναῖκα, κάποιος νὰ κοιτάξῃ

²⁹ Ἡ ὅλη πίστη στοὺς πολλοὺς καὶ πολυώνυμους θεούς· βλ. Finglass (2018, σελ. 447).

*τὴν πυθόμαντιν ἐστίαν, ἣ τοὺς ἄνω
τῇ μαντικῇ ἐστία τῆς Πυθοῦς, ἣ πάνω
κλάζοντας ὄρνις, ὧν ὑφ' ἡγητῶν ἐγὼ
τὰ ὄρνεα νὰ κρώζουνε, ποὺ μένανε ὠδηγοῦσαν
κτανεῖν ἔμελλον πατέρα τὸν ἐμόν; []
καὶ τὸν πατέρα μου ἔμελλε νὰ θανατώσω;*

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο ρωτᾷ τὴ γυναῖκα του ἐμφατικά γιατί νὰ κοιτάξῃ κάποιος στὴ μαντικὴ ἐστία τῆς Πυθοῦς ἢ τὰ ὄρνεα πάνω, ἐφόσον τὸν ὠδηγοῦσαν ὅλ' αὐτὰ μὲ τὰ σημάδια τους νὰ σκοτώσῃ τὸν πατέρα του.

Σχόλιο: Καθὼς τὸ πρόσωπο παρουσιάζεται — βάσει χρησμοῦ καὶ οἰωνοσκοπίας — πιθανὸς πατροκτόνος, πρέπει νᾶναι ὁ Οἰδίπους.

ΚΣΤ': στ. 992 [Οἰδίπους πρὸς Ἀγγέλον]:

*θεή λατον μάντευμα δεινόν, ὦ ξένε.
Μαντεῖα σταλμένη ἀπ' τὸ θεόν δεινὴ, ὦ ξένε.*

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο ἐξηγεῖ στὸν ξένο πὼς ἦταν μαντεῖα τρομερὰ ἀπ' τὸ θεὸ σταλμένη.

ΚΖ': στ. 994-6 [Οἰδίπους πρὸς Ἀγγέλον]:

*[] εἶπε γάρ με Λοξίας ποτὲ
Γιατ' εἶπε κάποτε ὁ Λοξίας
χρῆναι μιγῆναι μητρὶ τήμαυτοῦ, τό τε
πὼς πρέπει νὰ σμίξω μὲ τὴ μάνα μου καὶ
πατρῶον αἷμα χερσὶ ταῖς ἐμαῖς ἐλεῖν.
τὰ χέρια μου νὰ χύσουν τὸ αἷμα τοῦ πατέρα.*

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο αἰτιολογεῖ τὴ θέση του λέγοντας πὼς εἶπε κάποτε ὁ Λοξίας πὼς πρέπει νὰ σμίξῃ μὲ τὴ μάνα του καὶ νὰ χύσῃ τὸ αἷμα τοῦ πατρός του.

Σχόλιο: Ἐφόσον τὸ πρόσωπο ἀναφέρεται σὲ χρησμὸ γιὰ ἰδία αἰμομιξία καὶ πατροκτονία, ταυτοποιεῖται μὲ τὸν Οἰδίποδα.

ΚΗ': στ. 1011 [Οἰδίπους πρὸς Ἀγγέλον]:

*ταρβῶν γε μή μοι Φοῖβος ἐξέλθῃ σαφής.
Τρέμω μήπως καὶ βγῇ σαφὴς γιὰ μένα ὁ Φοῖβος.*

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο ὁμολογεῖ στὸ συνομιλητὴ πὼς τρέμει μήπως βγῇ ἀληθινὸς ὁ Φοῖβος.

Σχόλιο: Καθότι τὸ πρόσωπο φοβᾶται μὴ κι ἀληθεύει ὁ Φοῖβος, ταυτοποιεῖται μὲ τὸν Οἰδίποδα.

ΚΘ': στ. 1086-109 [ΧΟΡΟΣ]:

εἵπερ ἐγὼ μάντις εἶ-

Ἄν μάντης εἶμ' ἐγὼ

μι καὶ κατὰ γνώμαν ἴδρις,

κ' ἔμπειρος στή γνώμη,

οὐ τὸν Ὀλυμπον ἀπείρων,

μήτ' ἄπειρος στὰ πράγματα τοῦ Ὀλύμπου,

ὦ Κιθαιρῶν, οὐκ ἔση τὰν αὔριον

ὦ Κιθαιρῶνα, δέ θάσαι γιά τήν αὐριανή

πανσέληνον μὴ οὐ σέ γε καὶ πατριώταν Οἰδίπου

πανσέληνο, χωρίς ἐσέ – τὸν πρόγονο τοῦ Οἰδίου

καὶ τροφὸν καὶ ματέρ' αὔξειν,

καὶ τροφὸ καὶ μάννα – νὰ τιμάω,

καὶ χορεύεσθαι πρὸς ἡμῶν

καὶ νὰ χορεύω πού σέ μᾶς

ὥς ἐπίηρα φέροντα

καλὰ <όλο> φέρνεις

τοῖς ἐμοῖς τυράννοις.

γιά τοὺς τυράννους μας.

ἰήϊε Φοῖβε, σοὶ δὲ

Σὲ κράζω, Φοῖβε -

ταῦτ' ἀρέστ' εἶη.

εἶθε τοῦτα νὰ σ' ἀρέσουν!

τίς σε, τέκνον, τίς σ' ἔτικ-

Ποιά σένα, τέκνο, ποιά σένα

τε τᾶν μακραιώνων ἄρα

γέννησε ἄρα τῶν μακραιώνων

Πανὸς ὀρεσσιβάτα πατ-

καθὼς τὸν Πᾶνα, πού βαίνει στὰ βουνά,

ρὸς πελασθεῖς; ἢ σέ γ' εὐνάτειρά τις

πλησίασε ἐρωτικά; ἢ μή ἦταν ὁμοκρέβατη

Λοξίου; []

τοῦ Λοξία;

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο ὑπόσχεται στὸν Κιθαιρῶνα — τὸν πρόγονο, τὴν τροφὸ καὶ μάννα τοῦ Οἰδίποδα — πῶς, ἂν εἶναι ὄντως μάντης τὸ ἴδιο κ' ἔμπειρο στὰ πράγματα, θὰ τὸν τιμήσῃ τὴν πανσέληνο μὲ χοροὺς, καθὼς φέρνει καλὰ γιὰ τοὺς τυράννους του. Ἐπειτα κράζει τὸν Φοῖβο καὶ τὸν παρακαλεῖ νὰ τοῦ εἶναι αὐτὰ ἀρεστά. Κατόπιν ἀναρωτιέται ποιὸς γέννησε τὸ συνομιλητὴ του -μήπως ἦταν κάποια ἀπ' τοὺς μακραίωνους θεοὺς, σὰν πλησίασε ἔρωτικά τὸν Πᾶνα, ἢ μιὰ ποὺ κοιμήθηκε μὲ τὸν Λοξία.

Σχόλιο: Λυρικά μέτρα καὶ ἐπαναφορὰ μέτρων. Μᾶλλον, τὸ ὁμιλοῦν πρόσωπο εἶναι ὁ ΧΟΡΟΣ, καὶ τὰ ἐπανερχόμενα μέτρα σηματοδοτοῦν ἀντιστροφή ὡς πρὸς τὴν πρώτη στροφή.

Λ': στ. 1329 [ΟΙΔΙΠΟΥΣ πρὸς ΧΟΡΟΝ]:

Ἀπόλλων τάδ' ἦν, Ἀπόλλων, φίλοι,

Ὁ Ἀπόλλων ἦτανε π' αὐτά, ὁ Ἀπόλλων, φίλοι,

ὁ κακὰ κακὰ τελῶν ἐμὰ τάδ' ἐμὰ πάθεα.

τὰ κακὰ -- τὰ κακὰ! — ἐκτέλεσε τὰ πάθη μου.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο μαρτυρεῖ στὸν συνομιλητὴ πῶς ἦταν ὁ Ἀπόλλων ποὺ ἐκτέλεσε τὰ φριχτά του πάθη.

Σχόλιο: Τὸ πρόσωπο κατηγορεῖ τὸν ΑΠΟΛΛΩΝΑ γιὰ τὰ κακὰ ποὺ ἔπαθε. Συνεπῶς, πρέπει νᾶναι ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ, βάσει τοῦ παραδιδόμενου μύθου. Ἐπίσης, ἀπευθύνεται σὲ πλῆθος ἀνθρώπων -μᾶλλον στὸ ΧΟΡΟ.

ΛΑ': στ. 1426-8 [ΚΡΕΩΝ πρὸς ΟΙΔΙΠΟΔΑ]:

αἰδεῖσθ' ἄνακτος Ἥλιου, τοιόνδ' ἄγος

ντράπου τὸν ἄνακτα τὸν Ἥλιο: Τέτοιο ἄγος³⁰

ἀκάλυπτον οὔτω δεικνύναι, τὸ μήτε γῆ

ἀκάλυπτο μὴ δείξης -μήτ' ἢ γῆς ἀκόμα

μήτ' ὄμβρος ἱερὸς μήτε φῶς προσδέξεται.

μήτ' ἢ ἱερὴ βροχή — τὸ φῶς! — θὰ τὸ δεχτοῦνε.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο προστάζει τὸ συνομιλητὴ νὰ ντρέπεται τὸν ἄνακτα Ἥλιο καὶ νὰ μὴ φανερώσῃ τέτοιο ρυπαρὸ θέαμα ποὺ μήτε ἢ γῆ, ἢ ἱερὴ βροχή καὶ τὸ φῶς δὲ θὰ δεχτοῦνε.

Σχόλιο: Λόγω τοῦ αἰσχροῦ ποὺ καταμαρτυρεῖται, μᾶλλον ὁ ἀποδέκτης τῶν λόγων εἶν' ὁ ἀποτυφλωμένος κατὰ τὸν μῦθο ΟΙΔΙΠΟΥΣ.

ΛΒ': στ. 1438-9 [ΚΡΕΩΝ πρὸς ΟΙΔΙΠΟΔΑ]:

ἔδρασ' ἂν εὖ τοῦτ' ἴσθ' ἂν, εἰ μὴ τοῦ θεοῦ

Θὰ τῶκανα — καὶ ξέρε το —, ἂν ἀπὸ τὸ θεὸ

³⁰ Τὸ αἰσχρὸ ἐνώπιον θεῶν· τὸ μῖσος σχεδὸν καὶ τὸ ρυπαρό.

πρώτιστ' ἔχρηζον ἐκμαθεῖν τί πρακτέον.

δὲν ἔπρεπε νὰ μάθω πρῶτα τί νὰ πράξω.

Ἀφήγηση: Τὸ πρόσωπο διαβεβαιώνει τὸν συνομιλητὴ πὼς θὰ τῷκανε, ἂν δὲν ἔπρεπε πρῶτα νὰ μάθῃ ἅπ' τὸ θεὸ τί πρέπει νὰ πράξῃ.

Ἐπαναφήγηση

βάσει μόνο τῶν παραπάνω ἀποσπασμάτων

Ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ ἔχει στείλει τὸν γαμπρὸ του ΚΡΕΟΝΤΑ, τὸν υἱὸ τοῦ Μενοικέως, νὰ μάθῃ στοὺς Δελφοὺς ἅπ' τὸν Φοῖβο Ἀπόλλωνα τί πρέπει ὁ ἴδιος νὰ πῇ ἢ νὰ κάνῃ γιὰ νὰ σώσῃ τὴν πόλιν (Α'). Παραδέχεται πὼς θάναί κακός, ἂν δὲν πράξῃ ὅ,τι ὁ θεὸς σημαίνει (Β'), καὶ παρακαλεῖ τὸν Ἀπόλλωνα νὰ φανῇ σωτήριος ὁ ΚΡΕΩΝ στὴν ἐπιστροφή του καὶ λαμπρὸς σὰν τὸ μάτι τοῦ ἡλίου (Γ'). Καθὼς ἔχει πιὰ φτάσει, ὁ ΚΡΕΩΝ μεταφέρει στὸν ΟΙΔΙΠΟΔΑ τὴν προσταγὴ τοῦ Φοίβου νὰ ἐκδιωχθῇ ἅπ' τὴ χώρα ἢ νὰ θανατωθῇ τὸ μίasma – τὸν φονιά ἢ τοὺς φονιάδες τοῦ Λαΐου – ποὺ τράφηκε σ' αὐτή, μὴ καὶ καταλήξῃ ἀγιάτρευτο κακό (Δ', ΙΒ'). Ἕνας συνομιλητὴς βεβαιώνει πὼς ὁ Φοῖβος, ἐφόσον ἔστειλε τέτοιες μαντεῖες, θάρθῃ ὁ ἴδιος ἐν τέλει σωτήρας καὶ θὰ πάψῃ τὸ κακό ποὺ εἶναι μιὰ νόσος (Ε'). Σὲ στάσιμο, ὁ ΧΟΡΟΣ ἀναρωτιέται γιατί ἔφτασε ἡ Φωνὴ τῆς προφητείας ἅπ' τὴν Πυθῶ στὴ Θήβα· κρᾶζει τὸν Δῆλιο Παιᾶνα – τὸν Ἀπόλλωνα δηλαδή – νὰ βοηθήσῃ στὴν ἀναζήτησιν· ὁμολογεῖ πὼς στέκει ἐμβρόντητος γύρω μᾶλλον ἀπὸ τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ στὸ κέντρο τῆς ὀρχήστρας³¹ ρωτῶντας τὸν τί νέο χρέος τοῦ φέρνει· τὸν ἱκετεύει νὰ τοῦ τὸ φανερώσῃ ἢ Φήμη, τὸ Μῆνυμα δηλαδή, τὸ παιδί τῆς Ἑλπίδας. Ἐπειτα καλεῖ βοηθοὺς τὴν Ἀθηνᾶ, τὴν Ἀρτέμιδα – τὴν ἀδελφὴ τοῦ Φοίβου – καὶ τέλος ξανά τὸν Φοῖβο, ὀνομάζοντάς τους *διῶκτες τοῦ θανάτου (ἀλεξιμόρους)*· αὐτοκαθησυχάζεται πὼς, ὅποτε ἡ ἄτη σηκώθηκε καταπάνω στὴν πόλιν, ἐκεῖνοι κάναν πέρα τὴ φλόγα τοῦ βάσανου (ΣΤ')· ἱκετεύει τὸν Λύκειο Ἀπόλλωνα νὰ ρένη τὰ βέλη του καὶ ν᾿ρχεταὶ βοηθὸς μαζί μὲ τὶς δᾶδες τῆς Ἀρτέμιδος, καθὼς αὐτὴ γοργοδιαβαίνει τὰ ὄρη τῆς Λυκίας (Ζ'). Ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ, ἔχοντας κράτος καὶ θρόνο στὴ χώρα, ἀπαγορεύει στὸν ΧΟΡΟ (καὶ δι' αὐτοῦ σ' ὁλόκληρὴν τὴν πόλιν) νὰ καλοδέχεται τὸ μίasma, νὰ συνομιλῇ μαζί του, νὰ κάνῃ ἀπὸ κοινοῦ θυσιᾶς κ' εὐχῆς, νὰ τοῦ δίνῃ ἀγίασμα ἅπ' τὴ χέρνιβα· διατάσσει νὰ τὸν διώχῃ, καθὼς *μῖasma* τὸν εἶπε τὸ Πυθικὸ μαντεῖο (Η'). Ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ μαθαίνει

³¹ Βλ. τὴν ἀνάλυση στὴν ἐνότητα: *Ἡ σκηνικὴ παρουσία τοῦ Ἀπόλλωνος*.

πώς ο μάντης ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ καταλαβαίνει σωστά τα λόγια του Ἀπόλλωνος, γιατί μέσα σ' ἐκεῖνον μόνο ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους ἔχει φυτευτῇ ἡ ἀλήθεια, μᾶλλον ἀπ' τὸν Ἀπόλλωνα (Ι', ΙΑ'). Ὁ ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ συνετίζει τὸν ΟΙΔΙΠΟΔΑ λέγοντας πὼς θὰ φέρῃ ἴσον ἀντίλογο, γιατί κι αὐτός ἔχει κράτος -δέν εἶναι δικός του δοῦλος, μὰ τοῦ Λοξία· συνεπῶς, δέν ἀναγνωρίζει προστάτη του μήτε τὸν ΚΡΕΟΝΤΑ (ΙΔ'). Ὁ ΧΟΡΟΣ ἀναρωτᾶται ποῖός νᾶναι ὁ φονιάς τοῦ Λαΐου ποὺ ὑπαινίχθηκε ἡ Δελφικὴ μαντικὴ πέτρα, γιατί ἦρθε ἡ ὥρα νὰ φύγῃ κεῖνος γοργότερα κι ἀπὸ ἵππους ταχεῖς σὰ θύελλα καὶ νὰ ὀρμήξῃ ἔνοπλος πάνω του ὁ γόνος τοῦ Διός – ὁ Ἀπόλλων – κ' ἔπειτα οἱ Κῆρες ποὺ δέ σφάλλουν (ΙΕ')· πιστεύει πὼς ὁ Ζεὺς κι ὁ Ἀπόλλων ἔχουν σύνεση καὶ γνώση τῶν ἀνθρωπίνων· κατὰ πόσον περισσότερο μετράει ἡ δικιὰ του θέση ἢ τοῦ μάντη, διαβεβαιώνει πὼς δέν ὑφίσταται τρόπος τοῦτο νὰ κριθῇ. Διαπιστώνει ὅτ' ἡ σοφία μόνο μὲ τὴ σοφία ὑπερακοντίζεται ἀπ' τὸν ἄνθρωπο. Ὅμως, πρὶν βεβαιωθῇ γιὰ τὴν ὀρθότητα τοῦ λόγου ἀπ' τὰ ἴδια τὰ πράγματα, δηλώνει ξεκάθαρα ὅτι δέ θὰ συμφωνήσῃ παρ' ὅσες κατηγορίες ἐκτοξεύονται πρὸς τὸν ΟΙΔΙΠΟΔΑ· τὸν ἐκτιμᾷ, γιατί, ὅταν κάποτε ἦρθε ἡ Σφίγξ, φάνηκε ἀποδέκτης τῶν κατηγοριῶν σοφὸς καὶ φιλόστοργος γιὰ τὴν πόλιν· συνεπῶς ποτέ δέ θὰ τὸν ἔχῃ γιὰ κακὸν στὸ λογισμό του μέσα (ΙΣΤ'). Ὁ ΚΡΕΩΝ προτείνει στὸν ΟΙΔΙΠΟΔΑ νὰ πάῃ στὴν Πυθῶ, γιὰ ν' ἀκούσῃ τοὺς χρησμούς κατὰ πόσον μεταφέρθηκαν σαφῶς καί, ἅμα βρῇ ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ τὸν ΚΡΕΟΝΤΑ νὰ θέλῃ τὰ ἴδια μὲ τὸν *τερασκόπο*, νὰ ἐκτελεσθῇ ἐκεῖνος μὲ δυὸ ψήφους, καὶ τοῦ ΟΙΔΙΠΟΔΟΣ καὶ τὴ δικιὰ του· ὅμως, αἰτεῖται νὰ μὴν κριθῇ μόνο βάσει ὑποψιῶν (ΙΖ'). Ἡ ΙΟΚΑΣΤΗ, σύζυγος τοῦ ΟΙΔΙΠΟΔΟΣ κι ἀδελφὴ τοῦ ΚΡΕΟΝΤΟΣ, διευκρινίζει πὼς ἦρθε κάποτε χρησμός ἀπὸ τοὺς ὑπηρέτες τοῦ Φοῖβου ὅτ' ἦταν τῆς μοίρας του νὰ σκοτωθῇ ὁ Λάιος ἀπ' τὸ παιδί του ποὺ θὰ γεννιόταν ἀπὸ κείνη (ΙΗ')· ὅμως, ὁ Ἀπόλλων δέν ἔκανε μήτε τὸ παιδί φονιά τοῦ πατέρα του, οὐτ' ἔφερε στὸν Λάιο ὅσα δεινὰ φοβόταν ἀπὸ κεῖνο· παρὰ ταῦτα, αὐτὰ ὥριζαν οἱ χρησμοί (ΙΘ'). Ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ ἀφηγεῖται πὼς πῆγε στὴν Πυθῶ κρυφὰ ἀπὸ μάννα καὶ πατέρα, ἀλλὰ ὁ Φοῖβος τὸν ἔδιωξε ἄτιμο πιά, προφητεύοντάς του πὼς εἶναι νὰ σμίξῃ μὲ τὴ μητέρα του, νὰ φέρῃ στὸν κόσμον γένος ἀβάσταχτο γιὰ τὰ μάτια τῶν ἀνθρώπων καὶ νὰ γίνῃ φονιάς τοῦ γεννήτορά του -νὰ προχωρήσῃ σ' αἰμομιξία καὶ πατροκτονία· αὐτὸς τρέμει μὴ καὶ βγῇ ἀληθινὸς ὁ Φοῖβος (Κ', ΚΣΤ', ΚΗ'). Ἡ ΙΟΚΑΣΤΗ διαβεβαιώνει τὸν ΟΙΔΙΠΟΔΑ πὼς καὶ ν' ἄλλαζε σὲ κάτι ὁ ἀρχικὸς λόγος, ποτέ δέ θᾶδειχνε ὀρθό – δίκαια καμωμένο – τὸ φόνον ποὺ ὁ ἴδιος ὁ Λοξίας εἶπε ὅτι θὰ πράξῃ τὸ παιδί τοῦ Λαΐου (ΚΑ'). Ὁ ΧΟΡΟΣ ἀμφιβάλλει γιὰ τὴ δύναμη τῶν μαντειῶν – ἀπ' τοὺς Δελφούς, τίς Ἀβέες, τὴν Ὀλυμπία –, ἂν ὅσα προφητεύονται κεῖ δέν εἶναι βέβαια γιὰ κάθε θνητό

(ΚΒ')· παραπονιέται πώς, για να χαθούν οι προφητείες ως προς τον Λάιο, τις άκυρώνουν ήδη και δέν αναφέρονται με τιμές στον Απόλλωνα· παραδέχεται με λύπη την ανάιρεση της όλης πίστης στους θεούς (ΚΓ'). Η ΙΟΚΑΣΤΗ, καθώς δέν καταφέρνει τίποτα με παραινέσεις, προσφεύγει ίκέτισσα στον Απόλλωνα (τόν κοντινότερό της), για να φέρη κείνος την εύλογία της σωτηρίας· όλοι τους τώρα στέκονται σαστισμένοι και βλέπουν τον ΟΙΔΙΠΟΔΑ σαν κυβερνήτη πλοίου (ΚΔ'). Ο ΟΙΔΙΠΟΥΣ ρωτάει έμφατικά την ΙΟΚΑΣΤΗ γιατί να κοιτάξη κάποιος τη μαντική έστία της Πυθοϋς ή τὰ όρνεα στον ούρανό, έφόσον τον ώδηγοϋσαν όλ' αυτά με τὰ σημάδια τους να σκοτώση τον πατέρα του (ΚΕ'). Ο ΟΙΔΙΠΟΥΣ αναφέρει τον Απόλλωνα ως υπεύθυνο για τὰ φριχτά του πάθη (Λ'). Γίνεται παρότρυνση στον ΟΙΔΙΠΟΔΑ να ντρέπεται τον άνακτα Ήλιον και να μή φανερώση τέτοιο ρυπαρό θέαμα που μήτε ή γή, ή ιερή βροχή και τὸ φῶς δέ θα τὸ δεχτοϋνε (ΛΑ').

Συμπέρασμα τῆς ἀνάλυσης

τῶν ἀποσπασμάτων

Με τήν ἀνάλυση τῶν ἀποσπασμάτων, ὡς νὰ ἦταν τὰ μόνα σωζόμενα τοῦ δράματος, διαπιστώνεται ὅτι μεγάλος ὄγκος πληροφορίας [τὸ εἶδος τῆς σύνθεσης, τὰ πρόσωπα (ΟΙΔΙΠΟΥΣ, ΚΡΕΩΝ, ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ, ΧΟΡΟΣ, ΙΟΚΑΣΤΗ), ἡ πλοκή (προφητεία Ἀπόλλωνος, τὸ πάθος τοῦ ΟΙΔΙΠΟΔΟΣ, προφητεία ΤΕΙΡΕΣΙΟΥ, διαπλοκή ΤΕΙΡΕΣΙΟΥ-ΚΡΕΟΝΤΟΣ κατὰ τὸν ΟΙΔΙΠΟΔΑ, παραινέσεις κ' ίκεσία ΙΟΚΑΣΤΗΣ, παρακλήσεις ΧΟΡΟΥ)] γίνεται ἀκόμα ἀντιληπτός ἀπὸ τὸν ἐπαρκῆ ἀρχαιογνώστη. Μάλιστα, τ' ἀποσπάσματα διευκρινίζουν πολλὰ σημεῖα καὶ γιὰ τὴν προῖστορία τοῦ ἔργου καὶ γιὰ ὅσα συμβαίνουν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δράσης. Τὰ σχετικὰ μετὸν Ἀπόλλωνα χωρία εἶναι κομβικὰ γιὰ τὴν ὅλη ἐννόηση τοῦ *ΟΤ*, ἀποτελοῦν μέσο πυρηνικὸ γιὰ τὴν τεχνικὴ του καὶ καταδεικνύουν τὴν «πρωταγωνιστικὴ» θέση τοῦ θεοῦ στὸ δράμα, παρὰ πὺ δέν ἐμφανίζεται ὁ ἴδιος στὴ σκηνή. Αὐτὴ ἡ διαπίστωση θ' ἀποτελέσει τὸ θεμέλιο γιὰ τὴν περαιτέρω ἐξέταση τοῦ ἔργου.

Ἡ σκηνική παρουσία τοῦ Ἀπόλλωνος

Ἄν καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόλλων δέν φανερώνεται ὡς δρῶν πρόσωπο ἐπὶ σκηνῆς, μάλλον πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ παρουσία τοῦ ἀγάλματός του εἴτε στὸν κεντρικὸ βωμὸ ὅπου συνωστίζεται ἱκετευτικά, κατὰ τὸν Πρόλογο, τὸ παραχορήγημα τῶν ΠΑΙΔΩΝ μὲ τὸν ΙΕΡΕΑ, εἴτε σ' ἓνα ξέχωρο βωμὸ κοντὰ στὴ σκηνή. Τὸ ἄγαλμα περιλαμβάνεται μάλλον ὡς ὅρος στὴν ἐπίκληση τῆς ΙΟΚΑΣΤΗΣ (στ. 911-23): ἐὰν αὐτὴ γίνεται στὸν ἴδιο βωμὸ τῆς προλογικῆς ἱκεσίας, τότε τὸ ἄγαλμα βρίσκεται στὸ κέντρο (ἢ τὴν περιφέρεια) τῆς ὀρχήστρας³² διαφορετικὰ κοντὰ στὸ βωμὸ στὰ πλάγια, μάλλον, τῆς σκηνῆς. Ὅμως, ὁ ΧΟΡΟΣ λέει ἱκετευτικά πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα κατὰ τὴν Πάροδο (στ. 155):

ἀμφὶ σοὶ ἀζόμενος -

«γύρω σου στέκομαι ἐμβρόντητος»· ὁ μὲν προσδιορισμὸς εἶναι σαφὴς καὶ παραπέμπει μὲ πολὺ μεγάλη πιθανότητα στὴν κυκλικὴ ὀρχήστρα ὅπου ὁ βωμὸς εἶναι ἀφιερωμένος στὸν θεό, ἡ δὲ προσωπικὴ ἀναφορὰ ἐξίσου πρέπει νὰ παραπέμπη σ' ἄγαλμα-εἰκόνα τοῦ Ἀπόλλωνος.

Καὶ στὶς δύο περιπτώσεις, τὸ εἶδωλο τοῦ Φοίβου δεσπόζει καθ' ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ ἔργου, ὡς ὑπόμνηση τῆς σπουδαιότητος τοῦ θεοῦ καὶ τῆς λειτουργίας του κατὰ τὴν ἀποκάλυψη τῆς οἰδιπόδειας ταυτότητος. Σὲ κάθε λόγο καὶ κίνηση, ὁ θεατὴς ἔχει στ' ὀπτικό του πεδίο τὸ ἄγαλμα ἢ τὸ βωμὸ ὡς *ὑπαινιγμὸ* γιὰ τὸ βαθύτερο νόημα τῆς πλοκῆς. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ παρουσία ἀγάλματος τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπὶ σκηνῆς καὶ ὄχι ἐνὸς βωμοῦ μόνου, ὅπως μάλλον ὑπονοεῖ ἡ λέξη *ἄγχιστος* (= ὁ πλέον κοντινός) στὴν ἱκεσία τῆς ΙΟΚΑΣΤΗΣ (στ. 919):

πρὸς σ', ὦ Λύκει' Ἀπολλων, ἄγχιστος γάρ εἰ...

Ὁ Dawe (1982, σελ. 189) ἀναφέρει τρεῖς σημασίες: τὴ φυσικὴ ἐγγύτητα λόγω τῆς εἰκόνας τοῦ θεοῦ· τὴ θεία ἐπικουρικὴ δύναμη στὸ ζήτημα· τὴν ἄμεση συσχέτιση τοῦ

³² Βλ. γιὰ τὴ σκηνικὴ διευθέτηση, τὶς γενικὲς-σύντομες περιγραφές: Finglass (2018, σελ. 8)· Griffith (1996, σελ. 15-6)· V. Liapis, *Oedipus Tyrannus* στὸ Ormond (2012, σελ. 94), καθὼς καὶ τὴν ἐνδελεχέστερη μελέτη γιὰ τὴ θέση τοῦ βωμοῦ καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων: Rehm (1988, σελ. 264-74)· ὡς πρὸς μιὰ σκηνικὴ ἀνάλυση τῶν εἰσόδων ἐν σχέσει μὲ τὸ βωμὸ: Ley (2007, σελ. 64-9). Γιὰ τὴ λειτουργία τοῦ ἀγάλματος στὴν ὄψιν τοῦ ἀρχαίου δράματος, βλ. Harrison & Liapis (2013, κεφ. 3-4· 6). Ὡς πρὸς τὴν εἰσαγωγή τοῦ βωμοῦ στὸ Ἀττικὸ Θέατρο, βλ. ἀπὸ Vita Aeschylea (TrGF, τόμ. III, σελ. 35-6): *πρῶτος Αἰσχύλος [] τὴν [] σκηνὴν ἐκόσμησεν καὶ τὴν ὄψιν τῶν θεωμένων, [] βωμοῖς τε καὶ τάφοις*· συνεπῶς, ὁ βωμὸς εἶχε κάποιες μάλλον δεκαετίες χρηστικῆς παρουσίας, προτοῦ ἀναφερθῇ ἀπ' τὸν Σοφοκλῆ στὸν *ΟΤ*.

θεοῦ μὲ τοὺς χρησμούς· ὁ Finglass (2018, σελ. 451) προτάσσει σαφῶς τὴ σημασία τῆς φυσικῆς ἐγγύτητας ἐπικαλούμενος τὸ ἀρχαῖο σχόλιο:³³

ἄγχιστος] πρὸς τῶν θυρῶν γὰρ *ἵδρυτο*.

Τὸ *ἵδρυμα* ἀναφερόταν σ' ἄγαλμα ἀφιερωμένο καὶ *ἀφιδρυμένο* πρὸς χάριν θεοῦ.³⁴

Δέν εἶναι σαφὴς ἡ τεχνοτροπία τῶν σκηνικῶν ἀγαλμάτων τοῦ Ε' αἰ. π.Χ.: Ἦταν ἀπομιμήσεις ἄρτιες τὶς τότε τεχνοτροπίας; Ἦταν νύξεις πρὸς ἓνα ἀρχαῖο παρελθὸν κοντύτερα στὸν ἐπικὸ κύκλο, ἢ ἀπλᾶ σημειώσεις σχεδὸν «ἀφαιρετικές» (ἐν εἴδει ἀρχαῖοι *βρέτες*); Καθότι ἡ σύλληψη τοῦ σκηνικοῦ διακόσμου καὶ χώρου – μολονότι μὴ νατουραλιστική – προσπαθοῦσε ν' ἀνταποκριθῇ σ' ἓνα «ρεαλιστικὸ» αἶσθημα σύννομο κιόλας μὲ τὴ γενικώτερη τάση τῆς ἀρχαιοελληνικῆς τέχνης, τὸ ἄγαλμα θὰ παρέπεμπε στὴ λατρευτικὴ ἐμπειρία τῶν τότε θεατῶν.³⁵

Ὁ *ΟΤ* τοποθετεῖται στὸ Β' μισὸ τοῦ Ε' αἰ. π.Χ., δηλαδὴ στὸ κέντρο τῆς Κλασικῆς Τέχνης μὲ τ' ἀνεπανάληπτα δημιουργήματά της. Ξεκινῶντας ἀπ' τὴν ἀρχαῖκή περίοδο, στὴν Ἀττικὴ ὑφίστανται τὰ παρακάτω σημαντικὰ δείγματα (ἀναπαράγονται τὸ ἄγαλμα τοῦ θεοῦ ἀπὸ τὸν Φειδία στὴν Ὀλυμπία, καὶ τ' ἀπομεινάρια τοῦ μᾶλλον ἀντίστοιχου χρυσελεφάντινου στοὺς Δελφούς, ὡς ὁρόσημα³⁶): τὸ θεατρικὸ σῆμα – μὲ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο τρόπο – θὰ συνδεόταν κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μὲ τοῦτες τὶς γλυπτικὲς εἰκόνες τοῦ Ἀπόλλωνος:

³³ Βλ. Papageorgius (1888, σελ. 199).

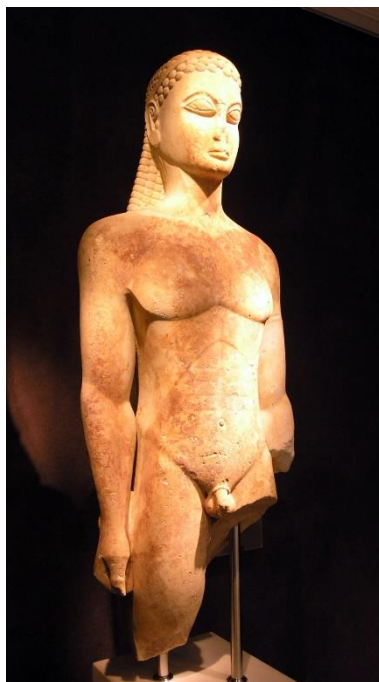
³⁴ Βλ. Spivey (1996, σελ. 45).

³⁵ Γιὰ τὴ «ρεαλιστική» κι ἀνθρωπομορφικὴ σύλληψη τοῦ θεοῦ (ἰδίως κιόλας τοῦ Ἀπόλλωνος) ὡς πρὸς τὴν Γλυπτική, βλ. Spivey (1996, σελ. 43-7).

³⁶ Βλ. Χατζῆ (2008, σελ. 220-51)· Κολώνια (2006, σελ. 164-84).

Κοῦρος. Ἀττικό δείγμα. 620-10 π.Χ.
Μητροπολιτικό Μουσείο Νέας Υόρκης.

Κοῦρος. 610-600 π.Χ.
Ἀρχαιολογικό Μουσείο Κεραμεικοῦ.

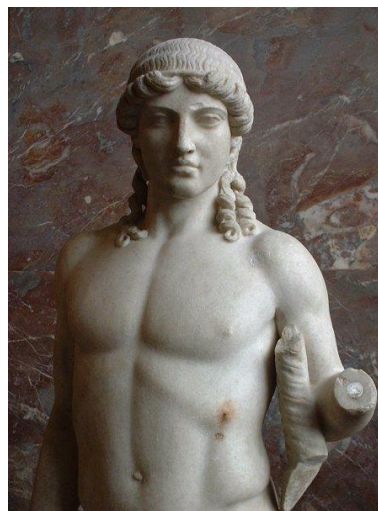
Μᾶλλον ἀπομεινάρια
ἀπὸ χρυσελεφάντινο ἄγαλμα τοῦ Ἀπόλλωνος.
6^{ος} αἰ. π.Χ. Ἀρχαιολογικό Μουσείο Δελφῶν.

Ἀπόλλων Πειραιῶς. 530-520 π.Χ.
Ἀρχαιολογικό Μουσείο Πειραιῶς.

Ἀπόλλων. ~460 π.Χ.
 Αρχαιολογικό Μουσείο Ὀλυμπίας.

Ἀπόλλων. Μᾶλλον ἔργο τοῦ Πολυκλείτου
 (5^{ος} αἰ. π.Χ.).
 Ἐδῶ, ρωμαϊκό ἀντίγραφο (1^{ος} – 2^{ος} αἰ. μ.Χ.).
 Μουσείο τοῦ Λούβρου.

Ὑφίσταται, ὅμως, καὶ τὸ μικρὸ ἐνδεχόμενο τῆς παρουσίας, ἔξω ἀπ' τὸ παλάτι, μιᾶς στήλης ἀφιερωμένης στὸν Ἀπόλλωνα Ἀγυιέα (ἀγυιεύς < ἄγυια, μᾶλλον μτχ παρακ. δίχως ἀναδιπλασιασμό τοῦ ἄγω³⁷), δηλαδή τὸν Ἀπόλλωνα, τὸν προστάτη ὁδῶν, περάσματος καὶ τῆς θύρας τοῦ οἴκου, ὁ ὁποῖος ἤχε σωστὰ τὸν ὁδοιπόρο.³⁸ Στὴ στήλη γίνονταν προσφορές -πρβλ Ἀριστοφάνους *Σφήκες*, στ. 875.³⁹

ὦ δέσποτ' **ἄναξ** γεῖτον **Ἀγυιεύ**, τοῦμοῦ προθύρου προπύλαιε,
 δέξαι **τελετήν** καινὴν ὦναξ...

Ἄν συμβαίνει κάτι τέτοιο κατὰ τὴν παράσταση τῆς τραγωδίας, τότε ἡ συσχέτιση εἶναι ἄμεση μὲ τὸ τρίστρατο τοῦ φόνου: ἐν *τριπλαῖς ἀμαξιτοῖς* (στ. 715).⁴⁰ Στὸ ἀπόσπασμα ἀπ' τὸν σοφόκλειο *Λαοκόοντα* γίνεται κιόλας ἄμεση ἀναφορά:⁴¹

λάμπει δ' **ἀγυιεύς** βωμὸς ἀτμίζων πυρὶ
 σμύρνης σταλαγμούς, βαρβάρους εὐσμίης.

Ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος Ἀγυιέος μαρτυρεῖται (βεβαίως πολὺ ὑστερώτερα) ἀπ' τὸν Πausανία καὶ στὶς ἀττικὲς Ἀχαρνές:⁴²

ἔστι δὲ Ἀχαρναὶ δῆμος· οὗτοι θεῶν **Ἀπόλλωνα** τιμῶσιν **Ἀγυιέα** καὶ Ἡρακλέα.

³⁷ Βλ. Beekes & van Beck (2010, σελ. 17, ἄγυια).

³⁸ Ὁ Kamerbeek (1967, σελ. 184) συντάσσεται ἀναφανδὸν μ' αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενο, ἂν καὶ θάπρεπε νᾶναι προσεκτικώτερος...

³⁹ Wilson (2007, σελ. 247).

⁴⁰ Βλ. Graf (2009, σελ. 103-108)· RE, τόμ. II 1, στηλ. 41-2.

⁴¹ *TrGF*, τόμ. IV, σελ. 331, ἀποσπ. 370.

⁴² Πausανίου *Ἑλλάδος Περιήγησις* A' 31 6, βλ. Jones (1918, τόμ. I, σελ. 172).

Στήλη προς τιμήν του Ἀπόλλωνος Ἀγυιέως
ἀπὸ τὰ Μέγαρα.

Ὅμως, κι ὁλόκληρος ὁ θεατρικὸς χῶρος λαμβάνει συμβολικὰ μορφή «τρίστρατου» μὲ τὶς δύο παρόδους (τὴ μία πρὸς τοὺς ἀγροὺς ἀπ’ ὅπου ἔρχεται ὁ ΘΕΡΑΠΩΝ -τὴν ἄλλη πρὸς τὴν ἀγορὰ τῆς πόλεως (στ. 19-20): τὸ δ’ ἄλλο *φυλον ἐξεστεμμένον/ ἀγοραῖσι θακεῖ*) καὶ τὴν εἴσοδο τοῦ κατασκευασμένου παλατιοῦ στὴ σκηνή.⁴³ Συνεπῶς, ἡ λειτουργία τοῦ Ἀπόλλωνος ὑπενθυμίζεται καὶ ἀπ’ τὴν ὅψιν καθ’ ὅλη τὴ διάρκεια τοῦ δράματος.

Ἐνῶ ὁ θεὸς δὲν συμπεριλαμβάνεται στὰ σκηνικὰ πρόσωπα, ὁ ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ δηλώνει (καὶ θεωρεῖται ἀπ’ τὴν κοινότητα) ὡς ὁ κατ’ ἐξοχὴν ἐκπρόσωπος τοῦ Ἀπόλλωνος· οἱ μαντικές του ρήσεις, σὲ κάθε περίπτωση,⁴⁴ φέρουν τὸ θεῖο στοιχεῖο ἐντὸς τοῦ σκηνικοῦ διαλόγου. Γιὰ τὸν ΟΙΔΙΠΟΔΑ, ὁ Φοῖβος σαφῶς δρᾷ μέσῳ τοῦ μάντη, ἐστὼ κι ἂν στὴν ἀρχὴ εἶναι (ἀκόμα καὶ τυπικά) τιμητικὸς ἢ στὴ συνέχεια τὸν κατηγορεῖ γιὰ συμπαιγνία μὲ τὸν ΚΡΕΟΝΤΑ (στ. 298-9):

⁴³ Βλ. καὶ ΟΙ. Taplin, *Sophocles in his Theatre* στό: Romilly (1983, σελ. 166-7).

⁴⁴ Ἀκόμα κι ἂν δεχθῇ κάποιος τὴν ἀκραία θέση τοῦ Ahl (1991, σελ. 15) πὼς ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ δὲν ἀνακαλύπτει τὸ φόνου τοῦ πατέρα του, μὰ μονάχα πείθεται γι’ αὐτόν,... ἀκόμα καὶ τότε, ἡ πειθὴ ἀνάγεται στὴν ἰσχὺ τοῦλάχιστον τοῦ ἀπολλωνείου συμβόλου πού, κατὰ τὸν Ahl (1991, κεφ. 10) χρησιμοποιεῖται ἴσως παραπειστικά καὶ σκόπιμα ἀπ’ τὸν ΤΕΙΡΕΣΙΑ· βεβαίως, ἕνας χρησμός πάντα εἶναι ἀμφίσημος «ἐκ κατασκευῆς» (πρβλ παραπάνω τὴν ἡρακλείεια ρήση στὴν ἀνάλυση τοῦ **Λοξία**). Μὲ τὴ σειρά του, τὸ «συμβολικὸ» σαφῶς ἐπηρεάζει τὴν ὅλη ὑποσυνειδητὴ λειτουργία τῶν χαρακτήρων, κατὰ τὴ διατύπωση τοῦ Segal (1995, σελ. 176): *Ὅπου ὁ Σοφοκλῆς ὑπαινίσσεται θεϊκὴς δυνάμεις, ὁ Φρόνυτ ὑπαινίσσεται τὶς διεργασίες τοῦ ὑποσυνειδήτου* -ἕνα σημεῖο διασταύρωσης τῆς φροῦδικῆς καὶ γιουνγκεριανῆς ψυχολογίας, ἀνάλογα πὼς ἐξηγεῖται τούτῃ ἡ βαθεῖα ψυχικὴ διαδικασία: τῆς ἐπενεργείας τοῦ συμβόλου· βλ. Steele & Swinney (1982, σελ. 229· 233· 235· 236-7· 239· 293· 299· 307· 333)· γιὰ τὴ φροῦδικὴ προσέγγιση τοῦ *ΟΤ*, βλ. Rudnytsky (1987).

τόν θεῖον ἤδη μάντιν ὥδ' ἄγουσιν, ὦ

τάληθές ἐμπέφυκεν ἀνθρώπων μόνω.

Αὐτή ἡ διὰ ἀντιπροσώπου ἐμπλοκή τοῦ θεοῦ δὲν ἀποτελεῖ, βεβαίως, τρόπο μόνο τοῦ σοφοκλείου δράματος: Ἡ ΚΑΣΣΑΝΔΡΑ στὸν αἰσχύλειο Ἀγαμέμνονα – τραγικά καί γιὰ τὴν ἴδια – φανερώνει τί ἀπεργάζεται ὁ θεός· ἡ μαντεία τοῦ Κάλχαντος στὴν εὐριπίδεια Ἰφιγένεια ἐν Αὐλίδι, ἐξίσου, φανερώνει τὴ βούληση τοῦ θεοῦ -ἐνα «μοτίβο» ποὺ ἀνάγεται στὸν ἴδιον τὸν Ὅμηρο μὲ τὴν ἐπίσκεψη τοῦ Χρύση στὴν Ἰλιάδα Α· ξανά, ὁ ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ ἐπαναφέρει τὸν ΚΡΕΟΝΤΑ στὴν Ἀντιγόνη, καί πόσα ἄλλα παραδείγματα...

Ἐν κατακλείδι, πέρ' ἀπ' τὶς λεκτικὲς ἀναφορὲς ποὺ ἀποδελτιώθηκαν κι ἀναλύθηκαν στὶς πρῶτες ἐνότητες, ὁ Φοῖβος Ἀπόλλων ἔχει σταθερὴ παρουσία καί στὴν ὅψιν καί στὴ συναστρία τῶν προσώπων -σκηνικά, εἶναι συνεχῶς παρὼν, ἂν κι ὁ ἴδιος ἀπὼν ὡς πρόσωπο δραματικό.

Ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος στήν Ἀθήνα τοῦ Ε' αἰῶνος π.Χ.

Κάθε ἀναλογία κρύβει ἐν ταυτῷ ἓνα χρήσιμο ὑπαινιγμὸ καὶ μιὰ παραπειστική ὑπόθεση: Ἄν εἴχαμε κατὰ νοῦ τὴ Θεία Λειτουργία τοῦ Ἑλληνορθόδοξου Χριστιανισμοῦ μὲ τὶς δύο *παρόδους*-πλάγιες θύρες (ἢ ἐκατέρωθεν πύλες τοῦ ἑλληνιστικοῦ σκηنيκοῦ), τὴν Μεγάλῃ Πύλῃ, ποὺ ἀντιστοιχεῖ τρόπον τινὰ σ' ἐκείνη τοῦ παλατιοῦ στὴν ἀττική τραγωδία, καὶ τὸν ἱερέα-ἥρωα, ὅπως ἐξέρχεται... ἂν στοχαζόμεσταν κάπως τὴ μέθεξῃ καὶ ὑπερβατικὴ χροιά τοῦ συναισθήματος ποὺ διακατέχει τὸν πιστό, τότε θ' ἀρχίζαμε νὰ στεκόμαστε ἐπιφυλακτικώτατα μπρὸς σὲ μιὰ «ξερὴ» ἐρμηνεία τοῦ *ΟΤ* μοναχὰ μὲς ἀπ' τὴ γλωσσικὴ διάσταση (ποὺ ἤδη ἐπιχειρήθηκε), τὴ «μηχανικὴ» του (δηλαδὴ τὴν ποιητικὴ ποὺ ἐξίσου ἐξετάστηκε κατὰ τὴν ἐπιλογὴ καὶ τὴ συχνότητα τῶν ἀναφορῶν), καθὼς καὶ τὰ ἱστορικὰ συμφραζόμενα τῆς ἀρχαίας στενὰ νοουμένης πολιτικῆς πραγματικότητος. Τότε, θὰ διαπιστώναμε τί πλοῦτο, βάθος κ' εὖρος συναισθημάτων κ' ἐννοήσεων θὰ συνελάμβανε ὁ Ἀθηναῖος θεατὴς τῆς πρώτης παράστασης. Ὅλα τοῦτα λοιπὸν εἶναι ὁ χρήσιμος ὑπαινιγμός. Ἡ παραπειστικὴ ὑπόθεσις κρύβεται στὴ δῆθεν ὁμοιότροπη ἀντίδρασις ἑνὸς χριστιανοῦ πιστοῦ κ' ἑνὸς Ἀθηναίου τοῦ Ε' αἰ. π.Χ. Ἡ πίστις καί, κατ' ἐπέκτασιν ἡ λατρεία, ἢ ἡ λατρεία καί, κατ' ἐξειδίκευσιν, ἡ πίστις (μὰ κι ἀντίστροφα ἀκόμα μεταξύ τους), βεβαιώνονται ἀπὸ τὴν Ἀνθρωπολογία καὶ Θρησκευολογία ὡς τόσο γενικὰ σχήματα τῶν διαφόρων πολιτισμῶν ποὺ δύνανται ἀκόμα καὶ καθολικά νὰ ὀνομαστοῦν· παρὰ ταῦτα, διαφέρουν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ ἀνὰ ἐποχὴ κατὰ τὴν ἑκφάνσιν τους.

Ἐπιχειρεῖται ἡ ἐξέτασις τῆς πρόσληψης τοῦ *ΟΤ*, κατὰ τὴν ἀπολλώνεια παρουσία, ὅχι γιὰ τὴν κατανόησιν τοῦ Ἀθηναίου θεατῆ, ἀλλὰ πρῶτα γιὰ τὴν διασάφησιν τοῦ ἐδῶ πεπλασμένου πράγματος: τοῦ δράματος καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ θεοῦ ὅπως τὴν ἐξέφρασε ὁ ποιητὴς μὲς ἀπ' τοὺς στίχους πρὸς ἓνα κοινὸ «συναίσθημα». Ἐνῶ ἡ σοφόκλεια δημιουργία ἔχῃ ἀδήριτα πάνω της τὸ σημάδι τῆς προσωπικῆς εὐφυΐας καὶ τέχνης, τὸ πρῶτο της «ὕλικόν» ἀποτελεῖται ἀπὸνα πλέγμα συλλογικῶν ἀντιλήψεων, δοξασιῶν, πρακτικῶν καὶ βαθύτατων ροπῶν· ἡ διάρθρωσὴ τοῦ θεωρεῖται μέρος τῆς τότε «κοσμοθεωρίας», ἀλλὰ τῷ ὄντι εἶναι πλήρης κι ὠλοκληρωμένη ἑκφάνσιν της: Μόνον αὐτὴ ἡ διάρθρωσις, ἂν ἀνασυγκροτοῦνταν, θὰ ἔστεκε ἓνα χρήσιμο ὄργανον ἐρμηνείας καὶ διευκρίνισις κάθε ἄλλης πράξεως -τόσο

βαθεΐα είναι ή λειτουργία της μέσ στο σύνολο του Πολιτισμοῦ. Ὁ *μῦθος* διατυπώνει συμπεριληπτικά πολλά ἀπ' ὅλα τοῦτα, μὰ ὄχι ἐξαντλητικά.⁴⁵ Συνεπῶς, πρέπει ν' ἀναζητηθῇ ή παρουσία τοῦ Ἀπόλλωνος στὰ τότε ἱερὰ τῆς Ἀττικῆς (καί ὄχι μόνο) καί στὶς σωζόμενες ἐπιγραφές – στ' ἀρχαιολογικά εὐρήματα –, ἔξω καί πέρα ἀπ' τή χειρόγραφη παράδοση τοῦ ἔργου, ὥστε ἀκριβῶς νὰ διακριβωθῇ ή σύλληψη.

Προτοῦ παρατεθοῦν κι ἀναλυθοῦν τ' ἀρχαιολογικά ζητήματα, πρέπει νὰ διατυπωθοῦν καθοδηγητικοὶ ὁρίσμοι τῆς *λατρείας/culti*, τῆς *πίστεως*/(ἐν μέρει) *religionis*, ὅπως καί τὰ κοντινὰ ἀρχαῖα: *δόξα/δόγμα*, καί τοῦ *θεοῦ/dei*, καί νὰ ἐξειδικευθοῦν ἐτοῦτοι στήν ἐξεταζόμενη περίπτωση. Ἀλλιῶς, τυφλά θὰ συλλέγωνται δεδομένα δίχως συγκρότηση, σκοπὸ καί μιὰν ἐλάχιστη βεβαιότητα γιὰ τὴν ἰσχὺ ὁποιοῦ πορίσματος.

Γιὰ τὸν ὅρισμὸ τῆς *πίστεως*, ὁ Wilamowitz (1959, τόμ. I, σελ. 12) σοφὰ παραπέμπει στὰ λόγια τοῦ Παύλου μὲ τὴ δέουσα, βεβαίως, προσοχή λόγῳ τῶν ἐβραϊκῶν καταβολῶν τους (*Πρὸς Ἑβραίους* ΚΑ' 1):⁴⁶

Ἔστιν δὲ πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων.

Δηλαδή ή *πίστις* προϋποθέτει ἐλπίδα γιὰ πράγματα ποὺ γενικὰ δὲν τὰ βλέπει κάποιος. Στὸν *ΟΤ*, τὰ *ἐλπιζόμενα* θὰ μπορούσαν ν' ἀποδοθοῦν κι ὡς *ἀναμενόμενα*, ὅπως συνήθως χρησιμοποιεῖται ή λέξη κατὰ τὰ κλασικά χρόνια,⁴⁷ λ.χ. οἱ προφητεῖες ἀπ' τοὺς Δελφοὺς ἢ ἐκεῖνες τοῦ ΤΕΙΡΕΣΙΟΥ· τὰ δὲ *οὐ βλεπόμενα*: ὁ ἴδιος ὁ Ἀπόλλων ποὺ ποτὲ δὲν ἐμφανίζεται ὡς πρόσωπο ἐπὶ σκηνῆς καί κανεῖς δὲν μαρτυρεῖ πῶς τὸν ἔχει δεῖ· μάλιστα, ὁ ΧΟΡΟΣ (στ. 906-10) ἀναρωτιέται κατὰ πόσον μ' ὅσα συμβαίνουν ἀνατρέπονται τὰ ἴδια τὰ *θεῖα*.⁴⁸ Τὸ ξέσπασμα τοῦ ΟΙΔΙΠΟΔΟΣ, ἀφότου ἔχει ἀποχωρήσει ή ΙΟΚΑΣΤΗ (στ. 1080), ἀνάγεται σὲ μιὰ *πίστιν* μὲ τὴν ἔννοια κιόλας τοῦ *ἐλπιζομένου*:

ἐγὼ δὲ ἑμαυτὸν παῖδα τῆς Τύχης νέμων...

Ἡ *πίστις* μπορεῖ νὰ εἶναι εἴτε προσωπική εἴτε συλλογική. Στὴ δεύτερη περίπτωση, ἐμφανίζεται ή *λατρεία* κ' ή *θρησκεία* μὲ τὴν ἀρχαιότατη ἔννοια τῆς λατρευτικῆς ἐκδήλωσης.⁴⁹ Αὐτὲς συσχετίζονται μὲ τὴν *εὐσέβειαν*, δηλαδή κυρίως τὴ

⁴⁵ Βλ. πῶς κιόλας ή πίστη κ' ή θρησκεία εἶν' ὅροι κατανόησης γιὰ τὴ Μυθολογία ἐν γένει, στήν ἀκόμα καί σήμερα κατατοπιστική μελέτη: Usener (1904).

⁴⁶ Βλ. Nestle & Aland (2012, σελ. 676).

⁴⁷ Πρβλ *Ξενοφώντος Ἀπομνημονεύματα* Δ' 3,17, ὅπου ή χρήση εἶναι σαφῶς θρησκευτική: *χρὴ οὖν μηδὲν ἐλλείποντα κατὰ δυνάμιν τιμᾶν τοὺς θεοὺς θαρρεῖν τε καὶ ἐλπίζειν τὰ μέγιστα ἀγαθὰ*. Βλ. Hude (1934, σελ. 167).

⁴⁸ Βλ. τὴν ἐνδιαφέρουσα ἀνάλυση τοῦ Winnington-Ingram (1999, σελ. 278-81), ἃν κ' ή ἀπόδοση *θρησκεία* γιὰ τὰ *θεῖα* θέλῃ μεγάλη προσοχή· ἐδῶ εἶν' ἐντελῶς μὴ ἐξυπηρετική.

⁴⁹ Πρβλ *Ἡροδότου Ἱστορίη* Β' 18: *τῇ περὶ τὰ ἱρὰ θρησκείῃ*. Βλ. Wilson (2015, τόμ. I, σελ. 137).

θεραπεία τῶν θεῶν (= τὴν ὑπηρεσία πρὸς τοὺς θεούς).⁵⁰ Τὰ τόσα ὀνόματα τοῦ Ἀπόλλωνος κρύβουν ἀπὸ πίσω τους, ὅπως ἤδη ἀναλύθηκε, λατρευτικὲς συνήθειες κι ἀντίστοιχους τρόπους. Τὸ μαντεῖο τῶν Δελφῶν, τὸ καίριο γιὰ τὴν πλοκή τοῦ *ΟΤ*, ἐντάσσεται ἐδῶ· ἐξίσου κ' ἡ προσφορὰ τῆς *ΙΟΚΑΣΤΗΣ* (στ. 918-23).

Τὰ ἀντικείμενα τῆς λατρείας ποικίλουν. Σ' αὐτὴ τὴν ἐργασία προτάσσεται ἓνα: ὁ θεὸς ὅπως ἐννοεῖται στὴν περίπτωση τοῦ *Ε'* αἰ. π.Χ. καὶ δὴ στὴν πόλη τῶν Ἀθηνῶν ὅπου *δημιούργησε* ὁ Σοφοκλῆς. Ἄν γινόταν μιὰ συνολικὴ θεώρηση τοῦ Ἀπόλλωνος στὸν ἑλληνικὸ χῶρο ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ὡς τὴν Ὑστερὴ Ἀρχαιότητα μὲ τὴν ἀκόμα παροῦσα λατρεία του, θὰ «συνωστιζόταν» ἓνα ὑλικὸ ἐτερόκλητο, μὲ ποικιλία ἱλιγγιώδη καί, ἐν πολλοῖς, ἀντιφατικὸ στὶς διάφορες ὁψεις του -ἓνα σημαντικὸ σφάλμα. γιὰτὶ λησμονεῖται τὸ ἀπλό: Ἡ λατρεία κ' ἡ ἐννόηση κάθε ἐπωνύμου θεοῦ ἔχουν ἱστορία κι ἀνελίσσονται μὲς στὸ χρόνο· δέν στέκουν ἀμετάβλητες, ἰδίως σ' ἓνα περιβάλλον ποὺ δέν ὑφίστανται κανονικὰ κείμενα ἢ ἐξ ἀποκαλύψεως θέσφατα ὅπως λ.χ. στὸν Χριστιανισμό. Σαφῶς ὑπάρχει μιὰ κοινὴ συνείδηση τῆς λατρευτικῆς κοινότητος καὶ μιὰ σταθερότητα λόγῳ ἀκριβῶς τῆς λατρευτικῆς πράξης· ὅμως, καί ἡ συνείδηση καί ἡ σταθερότητα εἶναι περιορισμένες ἀπ' τὴν ἔκταση τῆς κοινότητος καὶ τὸ χρονικὸ διάστημα, προτοῦ παρουσιαστῇ ἓνα σημεῖο τροπῆς (λ.χ. ἡ ὁσμωση τῶν σοφιστικῶν θεωρήσεων κατὰ τὸν *Ε'* αἰ., ἢ ὁ ἑλληνιστικὸς συγκρητισμὸς ποὺ ἐπηρέασε καὶ τὴν κυρίως Ἑλλάδα). Ὁ ὁρισμὸς τοῦ *θεοῦ*, ποὺ θὰ δοθῇ ἐδῶ, ἴσως νὰ μὴν ἐξυπηρετῇ τὴν ἐξέταση τῆς ἐννοίας σὲ μιὰν ἄλλην ἐποχὴ ἢ σ' ἓνα διαφορετικὸ περιβάλλον.⁵¹

Ὅλα ἐτοῦτα συμποσοῦνται στὸν ἐξῆς ὁρισμὸς:

Θεὸς εἶναι ἓνα ἀνθρωπόμορφο ὄν μὲ **προσωπικὴ συνείδηση**, **ἀγέραςτο**, **ἄφθαρτο** κι **ἀθάνατο** ποὺ ἐπιβάλλεται σ' ἓνα πεδίο τοῦ **ἐπιστητοῦ**, ὅπως τὸ ἀντιλαμβάνεται ὁ **Ἕλληνας τοῦ Ε' αἰ. π.Χ.** Ὁ **θεὸς** ἀσκεῖ νομὴ κ' ἐξουσία, λαμβάνει λατρευτικὲς τιμὲς μὲς στὰ πλαίσια τῆς **ἀρχαίας πόλεως** καὶ παρέχει τὴν **προστασία** του, ἢ **τιμωρεῖ** καθ' ὅ,τι κρίνει παραβίαση τῶν **ἐπιταγῶν** του, στὸ συγκεκριμένο πεδίο τοῦ ἐπιστητοῦ, ἐπηρεάζοντας τὴν πορεία τῶν **ἀνθρώπων** ἐκ θέσεως ἰσχύος

⁵⁰ Πρβλ Πλάτωνος *Εὐθύφρων* 13b: *ΣΩΚΡΑΤΗΣ: Ἡ οὖν καὶ ἡ ὁσιότης θεραπεία οὔσα θεῶν...* Βλ. Burnet (1900, τομ. Ι).

⁵¹ Γιὰ μιὰ χρήσιμη σύντομη εἰσαγωγὴ στὸν ὅρο τοῦ *θεοῦ* ἐντὸς τῆς Ἀρχαιοελληνικῆς Παράδοσης, βλ. Rose κ.ἄ. (1952, σελ. 4-27), ἐνῶ εἰδικὰ γιὰ τὴ «θεολογία» τοῦ Σοφοκλέους τὴ συνεισφορὰ τοῦ Kitto: ὁ.π., σελ. 173-180. Ἐπίσης χρήσιμο γιὰ τὸν ὁρισμὸ, τὸ ἐγχειρίδιο: Bremmer (1994, σελ. 11-26), ὅπου παραδίδεται ἓνας ἐνδιαφέρων χαρακτηρισμὸς γιὰ τὸν ἀρχαιοελληνικὸ θεό: *superperson* (= ὑπερπρόσωπο).

καὶ καθορίζοντας τὴ συνείδηση ποὺ ἔχουν γιὰ τοὺς **ἑαυτοὺς** τοὺς καὶ τὰ **πράγματα**.

Στὴ συνέχεια, θὰ συστηματοποιηθοῦν ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα σχετιζόμενα μὲ τὸν Ἀπόλλωνα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ προηγουμένου ὀρισμοῦ, ὥστε τὸ σοφόκλειο δρᾶμα νὰ λειτουργήσῃ ἐπὶ στερεοτέρου ἐρμηνευτικοῦ ἐδάφους.

Δέ θᾶταν ὑπερβολὴ νὰ γίνη ἡ ἐξῆς παράφραση γιὰ τοὺς Ἀρχαίους: *Ἐν ἀρχῇ ἦν ἡ πόλις*· δι' αὐτῆς τὰ πάντα **τελοῦνται** -τὸ ρῆμα *τελῶ* ἄς ληφθῇ μὲ τὴ θεμελιώδη του ἔννοια: *ὀλοκληρώνω/κατορθώνω*. Ἀπ' αὐτὴ τὴ ρίζα προέρχονται λ.χ. οἱ λέξεις: *τελε(σ)τής* (= *ἱερεύς*)· *τελέστρια* (= *ἱέρεια*)· *τελέστωρ* (= *ὁ ἐπιτελῶν τὴν μύησιν*, ἐπίθετο τοῦ **Ἀπόλλωνος** ὅπως ἀναφέρεται στὸ ἀδέσποτο ἐπίγραμμα ἀπὸ τὴν *Anthologia Graeca* Θ' 525, στ. 1/20: *ὑμένωμεν Παιᾶνα, μέγαν θεὸν Ἀπόλλωνα/ []* *τερψίχορον, Τιτᾶνα, **τελέστορα**, τιμήεντα*)⁵² *τελεστήριον* (= *τόπος μύησεως/εὐχαριστήρια τελετή*)· *τελεστία* (= *θυσία μυητική*)· *τελεστικός* (= *ὁ μυητικὸς στὰ μυστήρια*)· *τέλεστρον* (= *ἀντικείμενο ἀπαραίτητο στὴ μυητικὴ τελετή*)· *τελεσφορέω* (= *ὀλοκληρώνω/ἐορτάζω/πληρώνω φόρο στὴν πόλιν ἢ φόρο ὑποτελείας*)· *τελετή* (= *μυητικὴ ἢ ἐν γένει θρησκευτικὴ*)· *τελεσμός* (= *καθαγιαστικὴ τελετή*)· *τελετουργός* (= *ὁ δρῶν/ἐργαζόμενος μέσῳ τελετῶν*)· *τελετάρχης* (= *εἰσηγητὴς ἢ ἰδρυτὴς μυστηρίων, ὀρφικὸς ὄρος*). Ἐτούτῃ ἡ (μὴ πλήρης) ἀπαρίθμηση καταδεικνύει πόσο στενὰ δεμένῃ ἦταν ἡ σημασία τῆς *ὀλοκλήρωσης* μ' ἐκείνη τῆς *λατρευτικῆς πράξης* καὶ δὴ τῆς *μύησεως*, τοῦτ' ἔστιν τῆς εἰσαγωγικῆς διαδικασίας στοὺς κόλπους μιᾶς κοινότητος καὶ τῆς σοφίας της. Ἡ κοινότητα ἀποτελοῦσε μέρος μόνον τῆς πόλεως (πρβλ *Ἐλευσίνια μυστήρια*) ἢ καὶ τὴν ἴδια τὴν πόλιν ἐν συνόλῳ.⁵³

Ὁ ἀββᾶς Michel Fourmount, κατὰ τὸ ταξίδι του στὴν Ἑλλάδα (1729-30), ἀντέγραψε μιὰν ἐπιγραφὴ σ' ἄττικὸ ἀλφάβητο, ἀπὸ τὴν Ἀγία Σωτῆρα τοῦ Κοττάκη στὴν Ἀθήνα (ἐπὶ τῆς σημερινῆς ὁδοῦ Κηδαθηναίων)· δυστυχῶς, ἡ ἐκκλησία ξαναχτίστηκε ἀπὸ τότε κ' ἡ ἐπιγραφὴ ἐξαφανίστηκε (*IG I³ 138*):⁵⁴

Ι [.....23..... χσυμβάλλεσθαι δὲ τ]-
[ὀ]<ς> *h<i>ππ[έ]ας δ[ύο δρ]αχμ<α> κα>ι <τ>ὸς [hoπλίτας δραχμὲν]*
καὶ τὸς τοχσότας τὸς τε ἀστ[ὸς καὶ τὸς χσένος τρ]-
ε̃ς ὀβο<λ>ὸς το̃ ἐνια[υτ]ο̃ ἀπὸ το̃[ν καθ' ἐκάστος μισθο̃ν].

⁵² Βλ. Beckby (1958, τόμ. III, σελ. 322).

⁵³ Ἄν καὶ ἡ ρίζα συσχετίζεται μὲ τὶς μυητικὰς τελετές, δὲν ἐξαντλεῖται σ' αὐτές· βλ. Burkert (1990 σελ. 16). Ἡ ἐτυμολογία ἀνάγεται στὸ μυκηναϊκόν: *te-re-ta* < πρωτοῖνδ. **telh₂-* = *σηκώνω/κουβαλάω*· βλ. Beekes & van Beek (2010, *τέλος*, σελ. 1463-4).

⁵⁴ Ἀναπαράγεται ἀπὸ: <https://epigraphy.packhum.org/text/141?&bookid=4&location=7>

quem). Ἡ δὲ ἀναφορὰ σὲ ξέχωρους ταμίας παραπέμπει σ' ἔτος πρὶν τὰ οἰκονομικὰ ψηφίσματα τοῦ Καλλίου (434/3 π.Χ. -terminus ante quem). Ἐπίσης, ἡ Ἑρευνα ὁμονοεῖ πὼς ἡ εἰσαγωγή τοῦ τακτικοῦ μισθοῦ ἔγινε κατὰ τὴν ἐπανάσταση τῶν Σαμίων (440/39 π.Χ.)· συνεπῶς, τὸ ταq μπορεῖ νὰ μετατοπιστῇ ἐκεῖ.⁵⁷ Ὄποτε, ἡ ἐπιγραφή εἶναι κοντὰ στὴν πρώτη παράσταση τοῦ *ΟΤ* καὶ φανερώνει τὴ βαθεῖα σχέση τοῦ θεοῦ μὲ τὴ λειτουργία τῆς πόλεως, ὅπως ἤδη ἔχει αὐτὴ συμπεριληφθῇ στὸν ὅρισμό τοῦ θεοῦ.

Τὸ ἀναφερόμενο *τέμενος* στὴν ἐπιγραφή εἶναι μιὰ μερίδα γῆς ἀφιερωμένη σὲ κάποια δημοσία λειτουργία· ἐτυμολογικὰ μᾶλλον ἐκ τοῦ *τέμνω* (< πρωτοῖνδ. **temh₁*).⁵⁸ Τὸ ἀρχαῖο Λύκειον, ὅπου κ' ἡ σχολὴ τοῦ Ἀριστοτέλους, ἦταν ἀφιερωμένο στὸν Λύκειον Ἀπόλλωνα· ἐκεῖ, ἀπὸ κοινοῦ, τιμοῦνταν λατρευτικὰ ὁ θεός, γίνονταν στρατιωτικὰ γυμνάσια καὶ ἀθλητικὲς ἐκδηλώσεις.⁵⁹ Ὁ ΧΟΡΟΣ στὴν ἀριστοφάνεια *Εἰρήνην* λέει (στ. 353-6):⁶⁰

καὶ γὰρ ἱκανὸν χρόνον ἀπ-

ολλύμεθα καὶ **κατατε-**

τρίμμεθα πλανώμενοι

εἰς **Λύκειον** κακ **Λυκείου** ξὺν **δόρι** ξὺν **ἀσπίδι**.

Κάπου 150 μέτρα ΒΔ βρίσκεται ἡ Ἀγία Σωτῆρα Λυκοδήμου/Νικοδήμου (ἡ Ρωσικὴ Ἐκκλησία ἐπὶ τῆς Φιλελλήνων), ὅπου ἔχει βρεθῇ ἡ ἐπιγραφή *IG II² 2875*.⁶¹

I Διονύσιος Διονυσοδώρου

[Κ]ρωπίδης, ἐπιμελητῆς

Λυκείου, Ἀπόλλωνι.

3a

vac.

γυμνασιάρχουτος Καλλικρατίδου

τοῦ Συνδρόμου Στειριέως.

Κατὰ τὸν Lynch (1972, σελ. 17-24), ἡ ἐπιγραφή βρισκόταν στὴ βάση ἐνὸς ἀγάλματος τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τὸ ἀσύνηθες ὄνομα τῆς ἐκκλησίας: *Λυκοδήμου* ἴσως εἶναι πανάρχαια ἀνάμνηση τοῦ ἴδιου τοῦ Λυκείου. Συνεπῶς, ὑφίσταται ἰσχυρὴ πιθανότητα τὸ *τέμενος* τῆς πρώτης ἐπιγραφῆς νὰ εἶναι τὸ Λύκειον καὶ ἡ φορολογικὴ ρύθμιση νὰ

⁵⁷ Βλ. συνδυαστικά: ὁ.π., σελ. 44· Jeffery (1961, σελ. 67)· Rhodes (2006, σελ. 83· 67).

⁵⁸ Βλ. Beekes & van Beeck (2010, *τέμενος*, σελ. 1464-5).

⁵⁹ Βλ. Jameson (2014, σελ. 52).

⁶⁰ Βλ. Wilson (2007, σελ. 287).

⁶¹ Ἀναπαράγεται ἀπὸ: <https://epigraphy.packhum.org/text/5132?&bookid=5&location=7>

σχετίζεται με τη λατρεία του Λυκείου Απόλλωνος (βλ. την ανάλυση παραπάνω για τον **Λύκειον**).

Στο χώρο του Λυκείου γίνονταν μάλλον μυητικές τελετές για τους έφηβους Αθηναίους, ώστε να εισέλθουν πλήρως στην αττική κοινωνία· κατά πάσαν πιθανότητα, ο Λύκειος Απόλλων ήταν ο προστάτης των αρσενικών που πέρασαν τις δοκιμασίες κ' είχαν γίνει πια όπλιτες.⁶² Στην ανάλυση του ονόματος **Απόλλων** ανεφέρθη ή συσχέτιση του ονόματος με τις *ἀπέλλας* = τις *συγκεντρώσεις/συνάξεις*. Αν δεχθούμε την ετυμολογική συσχέτιση με τον *λύκον*, δεν είναι βέβαιο κατά πόσον ο ίδιος ο θεός είχε λυκανθρωπική διάσταση ή εν' απ' τὰ ιερά του ζῶα ήταν ο λύκος.⁶³ Ο Vidal-Naquet (1968) έχει υποστηρίξει μιὰ συσχέτιση τῆς αθηναϊκῆς *έφηβείας*, τῆς διετοῦς ὑπηρεσίας/δοκιμασίας που περιγράφεται στην ἀριστοτελική *Αθηναίων Πολιτεία* MB',⁶⁴ με τὸ ἀρχέγονο πέρασμα ἀπ' τὴν παιδική ἡλικία στὴν πλήρη ἐνήλικη ζωή - οὕτως εἶπεῖν, τὴν «ἐξημέρωση» τοῦ «ἄγριου ζώου», τοῦ «λύκου»/παιδιοῦ σὲ ἄνθρωπο ἐνήλικα. Ἄρα, ὁ Λύκειος Απόλλων συνδέεται πιθανῶς καὶ με τὴν ἴδια τὴν ἔννοια τῆς ἐνηλικίωσης στὴν Ἀρχαία Ἀθήνα καὶ τῆς πλήρους κτήσεως τῆς *πολιτείας*, τῆς ιδιότητας τοῦ *πολίτου*.

Ὁ Πausanias στὴν *Ἑλλάδος Περιήγησιν* ἀναφέρει πῶς ὁ Εὐφράνωρ πλησίον τῆς Στοᾶς τοῦ Ἐλευθερίου Διὸς ἐντὸς τῆς αθηναϊκῆς Ἀγορᾶς (Α' 3 4).⁶⁵

ἐποίησεν [] τὸν Ἀπόλλωνα Πατρῶν ἐπὶ κλησιν· πρὸ δὲ τοῦ νεῶ τὸν μὲν Λεοχάρης, ὃν δὲ καλοῦσιν Ἀλεξίκακον Κάλαμις ἐποίησε. τὸ δὲ ὄνομα τῷ θεῷ γενέσθαι λέγουσιν, ὅτι τὴν λοιμώδη σφίσι νόσον ὁμοῦ τῷ Πελοποννησίων πολέμῳ πιέζουσιν κατὰ μάντευμα ἔπαυσεν ἐκ Δελφῶν.

Ὁ περιηγητὴς τοῦ Β' αἰ. μ.Χ. συνδυάζει σ' ἓνα σημεῖο τρεῖς παραδόσεις γιὰ τὸν Ἀπόλλωνα: Ὁ Πατρῶς Ἀπόλλων ἐκλήθη Ἀλεξίκακος (= ὁ ἐκδιώκων τὸ κακόν), γιὰτὶ με δικό του δελφικό χρησμὸ προστατεύτηκε ἡ πόλις ἀπ' τὸν λοιμὸ κατὰ τὸν Πελοποννησιακὸ Πόλεμο (430-426/5 π.Χ.).⁶⁶ Ἔχουν πολλὰ γραφτῇ γιὰ τὴν πιθανή σχέση τοῦ OT μ' ἀκριβῶς αὐτόν τὸ λοιμό.⁶⁷ Ἄν γίνῃ δεκτὸ πῶς ἡ τραγωδία ἀναφέρεται ἐκεῖ, τότε – κατὰ τὴν ἀνάλυση τοῦ Knox (1956) – παραστάθηκε πιθανῶς

⁶² Βλ. Jameson (2014, σελ. 57-8).

⁶³ Βλ. Wilamowitz (1959, τόμ. I, σελ. 143-4).

⁶⁴ Oppermann (1961, σελ. 57): *διεξελθόντων δὲ τῶν δυνῆν ἐτῶν, ἥδη μετὰ τῶν ἄλλων εἰσὶν. Ἡ μύηση ἐπισφραγιζόταν με θυσιά κατὰ τὴν τρίτη ἡμέρα τῶν Ἀπατουρίων, τὴν Κορεώτιδα* βλ. Deubner (1962, σελ. 232-4).

⁶⁵ Βλ. Jones (1918, τόμ. I, σελ. 16).

⁶⁶ Βλ. Rhodes (2006, σελ. 112-3).

⁶⁷ Βλ. Knox (1957, σελ. 63· 74· 142· 163· 169).

τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 425 π.Χ. Ἀλλὰ καὶ στὴν ἀντίθετη περίπτωσι, ὁ Ἀπόλλων Πατρῶς – ὁ Ἀπόλλων προπάτωρ τοῦ ἀριστοκρατικοῦ γένους καὶ πατέρας τοῦ Ἴωνος⁶⁸ –, καταπῶς δείχνει ἡ ἀνάλυσις τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων κ' ἐπιγραφῶν στὴν Ἀγορά,⁶⁹ συνδέεται μὲ τὸ Πύθιον πρὸς τιμὴν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος στὴ ΝΑ μεριὰ τῆς Ἀκροπόλεως, πλησίον τοῦ Ἰλισσοῦ (κοντὰ στὸ Λύκειον, ἂν γίνῃ δεκτὴ ἡ πρότασις τοῦ Lynch γιὰ τὴ θέσιν του, ὅπως ἀνεφέρθη παραπάνω).⁷⁰ Ὅποτε, ὁ πατρογονικὸς θεὸς συνδέεται λατρευτικὰ μὲ τὸν Πύθιο ποῦ στέλνει τοὺς χρησμούς του ἀπ' τοὺς Δελφούς, ὅπου κι ἀνάγεται τὸ ἐπίθετο.

Κατὰ τὸν Μάξιμο Τύριο: *πάντα μεστὰ ἐορτῆς τὰ Ἀττικά*,⁷¹ καὶ μεταξὺ τῶν ἐορτῶν ποῦ ὠρίζαν τὸν τότε ἐνιαύσιον κύκλον (ὅπως γίνεται καὶ στὸ χριστιανικὸ πλαίσιο), ὑπῆρχαν σημαντικώτατες πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος:

Ἡ 7^η τοῦ Θαργυλίωνος (Μάιος⁷²), κατὰ τὰ Θαργῆλια, ἦταν ἀφιερωμένη στὸν Ἀπόλλωνα Πύθιο κ' εἶχε εὐθυμο χαρακτήρα μ' ἀγῶνες, χοροὺς ἀνδρῶν καὶ παίδων, τῶν ὁποίων τοὺς χορηγοὺς συντόνιζε ὁ ἐπώνυμος ἄρχων. Ὅπως φανερώνει ὁ Ἰσαῖος στὸν *Περὶ τοῦ Ἀπολλωδώρου κλήρου*, τ' ἀττικά γένη σχετίζονταν μὲ τὴν ἐορτὴ ἀκριβῶς λόγῳ τῆς σύμπτωσις Πυθίου καὶ Πατρώου Ἀπόλλωνος ποῦ συζητήθηκε.⁷³

καὶ ἐπειδὴ Θαργῆλια ἦν, ἤγαγέ με ἐπὶ τοὺς βωμοὺς εἰς τοὺς γεννήτας τε καὶ φράτερας.

Ὅμως κ' ἡ 6^η πρέπει νὰ θεωρηθῇ σχετικὴ, καθὼς τότε γινόταν τελετουργικὸς καθαρμὸς μέσῳ δύο *φαρμακῶν*, ὅπως περιγράφει ὁ Φώτιος στὸ Λεξικό του μέσῳ τοῦ Ἀρποκρατίωνος:⁷⁴

φαρμακός: ὄνομα κύριον Λυσίας⁷⁵ φησὶ δύο ἄνδρας Αθήνησιν ἐξῆγον *καθάρσια* ἐσομένους τῆς πόλεως ἐν τοῖς Θαργυλίοις· ἓνα μὲν ὑπὲρ τῶν ἀνδρῶν, ἓνα δὲ ὑπὲρ τῶν γυναικῶν ὅτι δὲ ὄνομα κύριον ἐστὶν ὁ *Φαρμακός*, ἱεράς δὲ φιάλας

⁶⁸ Βλ. RE, τόμ. II 1, στήλη 63, καὶ ἰδίως Θουκυδίδου *Πελοποννησιακὸν Πόλεμον*, Γ' 104 4, γιὰ τὴν ἐκεῖ ἀναφορὰ στὴν καταγωγὴ τῶν Ἰόνων.

⁶⁹ Βλ. Hedrick (1988). Βλ. συνδυαστικὰ καὶ τοῦ Δ' αἰ. π.Χ. Δημοσθένους *ὑπὲρ Κτησιφώντος περὶ τοῦ στεφάνου* PMA' -Dilts (2002, τόμ. I, σελ. 260-1): *καλῶ δ' ἐναντίον ὑμῶν, ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τοὺς θεοὺς πάντας καὶ πάσας ὅσοι τὴν χώραν ἔχουσι τὴν Ἀττικὴν, καὶ τὸν Ἀπόλλω τὸν Πύθιον, ὃς πατρῶός ἐστι τῇ πόλει.*

⁷⁰ Βλ. RE, τόμ. XXIV, στήλη 552-3.

⁷¹ *Περὶ ἡδονῆς, ὅτι εἰ καὶ ἀγαθόν, ἀλλ' οὐ βέβαιον γ' 10*: βλ. Koniaris (1994, σελ. 385).

⁷² Βλ. RE, τόμ. X 2, στήλη 1591-2.

⁷³ Βλ. Thalheim (1963, σελ. 111).

⁷⁴ Βλ. Theodoridis (2013, σελ. 556). Βλ. καὶ Σούδα, Adler (1971, pars IV, σελ. 701).

⁷⁵ Κατὰ Ἀνδοκίδου ἀσεβείας ΝΓ' -Carey (2007, σελ. 66): *νῦν οὖν χρή νομίζειν τιμωρουμένους καὶ ἀπαλλαττομένους Ἀνδοκίδου τὴν πόλιν καθαίρειν καὶ ἀποδιοπομπεῖσθαι καὶ φαρμακὸν ἀποπέμπειν καὶ ἀλιτηρίου ἀπαλλάττεσθαι, ὥς ἐν τούτων οὗτός ἐστι.*

Ἄπολλωνος κλέψας, ἀλούς ὑπὸ τῶν περὶ τὸν Ἀχιλλέα κατελεύσθη· καὶ τὰ τοῖς Θαργυλίοις ἀγόμενα τούτων ἀπομιμήματά ἐστιν, καθὼς καὶ στή Μυριοβιβλόν του μέσῳ τοῦ Ἑλλαδίου.⁷⁶

ἔθος ἦν ἐν Ἀθήναις **φαρμακοῦς** ἄγειν δύο, τὸν μὲν ὑπὲρ ἀνδρῶν, τὸν δὲ ὑπὲρ γυναικῶν, πρὸς τὸν **καθαρμόν** ἀγομένους. καὶ ὁ μὲν τῶν ἀνδρῶν μελαίνας ἰσχάδας περὶ τὸν τράχηλον εἶχε, λευκάς δ' ἄτερος. Συβάκχοι δὲ φησιν ὠνομάζοντο. τὸ δὲ καθάρσιον τοῦτο **λοιμικῶν νόσων ἀποτροπιασμός** ἦν, λαβὼν τὴν ἀρχὴν ὑπὸ Ἀνδρόγεω τοῦ Κρητός,⁷⁷ οὗ τεθνηκότος ἐν ταῖς Ἀθήναις παρανόμως τὴν λοιμικὴν ἐνόσησαν οἱ Ἀθηναῖοι νόσον, καὶ ἐκράτει τὸ ἔθος αἰεὶ καθαίρειν τὴν πόλιν τοῖς **φαρμακοῖς**.

Τὸ εὐσύννοπτο λῆμμα τοῦ Ἡσυχίου ἔχει ὡς ἑξῆς:⁷⁸

φαρμακοί: καθαρτήριοι· περικαθαίροντες τὰς πόλεις, ἀνὴρ καὶ γυνή.

Ἡ λέξη *φαρμακός* συνδέεται ἐτυμολογικὰ μὲ τὸ *φάρμακον* (πρβλ καὶ τὸν *φάρμακον* = *δηλητηριαστή/γόητα*) καὶ φανερώνει τὴν πανάρχαιη διαπίστωση τῆς σχέσης μεταξὺ θεραπείας καὶ δηλητηριασμοῦ· ἀλλιῶς εἰπωμένο, σὲ πολλές περιπτώσεις τὸ γιαιτρικὸ συμπίπτει μὲ τὴν πηγὴ τῆς ἀρρώστιας.⁷⁹ Ὁ Ἀπόλλων καλοῦνταν στὴν Ἀθήνα *Ἀποτροπαῖος* καὶ *ἀπότροπος*,⁸⁰ δηλαδή ἐκεῖνος ποὺ ἀποτρέπει τὸ κακό· ἐδῶ τὴ *λοιμικὴν νόσον*, ὅπως καὶ στὸν *ΟΤ*. Γιὰ νὰ βοηθήσῃ ὅμως ὁ θεός, πρέπει πρῶτα νὰ καθαρθῇ ἡ πόλη ἐκδιώκοντας τελετουργικά – ἢ ἴδια ὡς κοινότητα ἐν συνόλῳ – τὸ κάθε *μίασμα* -κάτι εὐθέως ἀνάλογο μὲ τὸ χρῆσμός ποὺ κομίζει ὁ ΚΡΕΩΝ. Ἡ συζήτηση κατὰ πόσον ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ εἶναι *ἐξιλαστήριο θῦμα/ἀποδιοπομπαῖος τράγος/φαρμακός*, βαστάει κάμποσες δεκαετίες.⁸¹ ἀνεξαρτήτως θετικῆς ἀπάντησης, ὁ Ἀπόλλων περιλαμβάνει καὶ αὐτὴ τὴ διάσταση κατὰ τὸ ἀττικὸ λατρευτικόν.

Ἄλλες γνωστὲς ἑορτὲς ἦταν τὰ Πυανόψια τὴν 7^η τοῦ Πυανοφιῶνος (Ὀκτώβριος) πρὸς τιμὴν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος μὲ προσφορὰ γεύματος στὸ θεό (ὅπως καὶ στὰ Θαργύλια < *θάργηλος* = *τσουκάλι* ἢ *ψωμί*). Κατὰ τὸν ἑορτασμό, παῖς *ἀμφιθαλής*, δηλαδή καὶ μὲ τοὺς δυὸ του γονεῖς ζωντανούς, ἔθετε τὴν *εἴρεσιώνη* (= *ἐλαίας θαλλός/κλαδί*) στὴ θύρα τοῦ ἀπολλωνείου ἱεροῦ καὶ ἄλλοι παῖδες τραγουδοῦσαν στίχους πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ. Πιθανὸν τὴν 7^η τοῦ Ἑκατομβαιῶνος (Ιούλιος), ὁ

⁷⁶ Βλ. Deubner (1962, σελ. 179).

⁷⁷ Ὁ μυθικὸς υἱὸς τοῦ Κρητὸς βασιλέως Μίνωος καὶ τῆς Πασιφάης. Βλ. *RE*, I 2, στήλη 2143.

⁷⁸ Βλ. Latte & Cunningham (2009, τόμ. IV, σελ. 146).

⁷⁹ Βλ. γιὰ τὰ ἐτυμολογικά: Beekes & van Beck (2010, σελ. 1554, *φάρμακον*).

⁸⁰ Βλ. *RE*, τόμ. II 1, στήλη 43-4.

⁸¹ Βλ. ἰδίως: Girard (1991, σελ. 117-150)· Girard (1986, 25-42· 46-7· 53, ὅπου σφάλλει προσάπτοντας τὸν λοιμὸ στὸν Ἀπόλλωνα· 81-3).

Ἀπόλλων ἐλάμβανε θυσία ὡς Ἑκατόμβαιος. Στὸν Μεταγειτνιῶνα (Αὐγουστος/Σεπτέμβριος), ὁ Ἀπόλλων ἐλάμβανε θυσία ὡς *Μεταγείτνιος* καί, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ὁ ἑορτασμός σχετιζόταν μὲ τὸ δεσμὸ τῶν γειτόνων μὲς στήν πόλιν. Κατὰ τὸν *Βοηδρομιῶνα* (Σεπτέμβριος/Ὀκτώβριος), ὁ Ἀπόλλων ἐλάμβανε θυσία ὡς βοηθὸς *Βοηδρόμιος* γιὰ τὰ *Βοηδρόμια*. Μᾶλλον, πρέπει νὰ συγκαταλεχθῇ σ' αὐτοὺς τοὺς ἑορτασμοὺς καὶ ἡ Πυθαῖς, σὲ ἄτακτα διαστήματα, ὅπου ἡ Ἀθηναῖοι ἐκτελοῦσαν θυσιαστικὴ ἑορτὴ στὸ δελφικὸ ἔδαφος.⁸²

⁸² Βασικὴ ἀναφορὰ γιὰ τὴν παράγραφο: Deubner (1962, σελ. 179-204)· γιὰ τὴ θέση τῶν τότε μηνῶν στὸ δικό μας ἡμερολόγιο: *RE*, τόμ. Χ 2, στήλη 1591-2. Βλ. καὶ Meritt (1961, κεφ. Χ).

Ἡ λειτουργία τοῦ Ἀπόλλωνος

στὸν Οἰδίποδα Τύραννο

γὰ τὸν ἀρχαῖο θεατὴ

Βάσει τῆς προηγούμενης ἐνότητας προκύπτουν οἱ ἐξῆς συσχετίσεις ποὺ μᾶλλον ἦταν σαφεῖς κι ἄμεσες στὸ νοῦ τοῦ τότε Ἀθηναίου θεατῆ:

Πρόλογος· ἡ ἐμφάνιση τοῦ ΙΕΡΕΩΣ μὲ τὴ συνοδεία τῶν ΠΑΙΔΩΝ παραπέμπει εὐθέως στὴν πομπή ἀπὸ τὰ Πυανόψια· δημιουργεῖται ἡ ἐντύπωση πὼς οἱ *ἰκτῆριοι* κλάδοι (στ. 3) ἀναβιβάζουν τὸν ΟΙΔΙΠΟΔΑ στὴ θέση τοῦ Ἀπόλλωνος, παρὰ ποῦ ὁ ΙΕΡΕΥΣ μετὰ εἶναι σαφέστατος: *θεοῖσι μὲν νυν οὐκ ἰσούμενόν σ' ἐγώ* (στ. 31), ἴσως ἀκριβῶς γὰ νὰ μὴ δημιουργήσῃ ὁ Σοφοκλῆς μιὰν αἴσθηση ὕβρεως στὸν θεατὴ. Παρὰ ταῦτα, ἡ συνδήλωση λειτουργεῖ ἐξόχως εἰρωνικά. Πρβλ καὶ τὴν, ἐπίσης εἰρωνική, ἐρώτηση τοῦ ΧΟΡΟΥ μὴ κι ὁ ἴδιος ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ εἶναι τέκνο τοῦ Λοξία (στ. 1101-3).

Πρόλογος· ἡ ἔλευση τοῦ ΚΡΕΟΝΤΟΣ μὲ χρησμὸ ἀπὸ τοὺς Δελφούς, ὅπου πρέπει τὸ *μῖασμα* (στ. 97) νὰ ἐκδιωχθῇ ἀπ' τὴν πόλιν· ἄμεση σύνδεση μὲ τὰ Θαργήλια καὶ τὸν Ἀπόλλωνα Ἀποτροπαῖο· ἔμμεση μὲ τοὺς φαρμακοὺς.

Πάροδος· ἀναφέρεται ὁ Λύκειος Ἀπόλλων (στ. 203) καὶ λίγο πιὸ κάτω (στ. 208/9) παρουσιάζεται ἡ ἀδελφή του Ἄρτεμις νὰ διαβαίνει πολεμικώτατη τὰ Λύκια ὄρη· ἡ μυητικὴ λατρεία τοῦ Λυκείου Ἀπόλλωνος καὶ ἡ στρατιωτικὴ κιόλας χρῆση τοῦ τεμένους στὸ *Λύκειον* θάρχονταν ἀπευθεῖας στὸ νοῦ τοῦ τότε πολίτη.

Ἐπεισόδιο Γ'· ἡ ΙΟΚΑΣΤΗ στὴν ἰκεσία ἐπικαλεῖται τὸν Ἀπόλλωνα ὡς Λύκειο· ὁ Wilamowitz (1959, τόμ. I, σελ. 144) ἐρμηνεύει τὸ ἐπίθετο ὡς: *λυκοκτόνος* (πρβλ Σοφοκλέους *Ἡλέκτραν*, στ. 6)· τότε, ἡ ἐπὶ κληση συνδέεται μὲ τὴν ἀποτροπαϊκὴ διάσταση τοῦ θεοῦ.

Ἐπεισόδιο Γ'· καθὼς ὁ Ἀπόλλων εἶναι καὶ Μεταγείτνιος, ἡ ἀναφορὰ *ἄγχιστος* (στ. 919) λαμβάνει καὶ τὴν χροιά τῆς γειτονικῆς σχέσης -τῆς ἐγγύτητας- στὰ ζητήματα τοῦ οἴκου τῶν Λαβδακιδῶν.

Οἰδίπους κυκλοδιώκτος

Ὁ Ἥλιος κυκλοδιώκτος,

ὥς ἀράχνη, μ' ἐδίπλωνε

καὶ μέ φῶς καὶ μέ θάνατον

ἀκαταπαύστως.

Ἀνδρέα Κάλβου

Εἰς Θάνατον, στρ. κ'

Ὅντως, λοιπόν, τὸ δράμα εἶναι μεστόν Ἀπόλλωνος, ὅπως διατυπώθηκε εὐθύς ἐξ ἀρχῆς στὴ *Σύντομη Εἰσαγωγή*: οἱ λόγοι τῶν προσώπων δονοῦνται ἀπ' τὶς ἀπηχήσεις του· ἡ ὄψις συνεχῶς καταδεικνύει τὴν ἐμπλοκή του· ἡ ἐνιούσια λατρευτικὴ πρακτικὴ ἀνάγκαζε τὸν τότε Ἀθηναῖο θεατὴ ν' ἀναγνωρίζη κι ἄλλες λεπτές ἀποχρώσεις συνδεδεμένες μὲ τὸν θεὸ καὶ σχεδὸν ἀδιόρατες γιὰ τὸν σύγχρονο μὴ ἀρχαιογνώστη. Οἱ πηγές – πρότερες, κοντινές κ' ὕστερες τῆς τραγωδίας –, ἀπὸ κοινοῦ μὲ τ' ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, ἐκεῖ παραπέμπουν τὸν προσεκτικὸ μελετητὴ σχεδὸν βεβαιωτικά. Μὲ κάθε νέα ὑπόμνηση στὸν ἐκάστοτε στίχο, ὅλο λοιπὸν καὶ περισφίγγει ὁ ἀπολλώνειος κλοιὸς τὸν ἥρωα.

Ὡς νὰ κινῆται ὁ κατ' ὄνομα τύραννος συνεχῶς ἐντὸς τοῦ Ἀπόλλωνος· ἴσως, αὐτὸς ὁ ἐγκλεισμὸς ἀκούγεται ἰουδαιοχριστιανικός,⁸³ ὅμως ἐκεῖ κατατείνουν τὰ τεκμήρια: Ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ σὰ νὰ διπλώνεται ἀκαταπαύστως μὲ φῶς καὶ θάνατον τοῦ Φοίβου. Ἀλλὰ τούτῃ ἡ διαπίστωση εἶναι κάτι παραπάνω ἀπὸ μιὰ δηλωτικὴ εἰκόνα...

Τὸ 1889, ὁ Wilhelm Dörpfeld ἀνέφερε ὡς ἄγνωστη τὴν ταυτότητα τοῦ ἀρχαικοῦ δωρικοῦ ναοῦ στὴν Κόρινθο. Ὁ Πausanias ἀναφέρει (B' 3 6-7· 4 1· 5):⁸⁴

ἐτέραν δὲ ἐκ τῆς ἀγορᾶς τὴν ἐπὶ Σικυῶνα ἐρχομένοις ἔστιν ἰδεῖν ἐν δεξιᾷ τῆς ὁδοῦ ναὸς καὶ **ἄγαλμα χαλκοῦν Ἀπόλλωνος** καὶ ὀλίγον ἀπωτέρω κρήνη καλουμένη Γλαύκης· ἐς γὰρ ταύτην ἔρριπεν αὐτήν, ὡς λέγουσι, τῶν Μηδείας ἔσεσθαι φαρμάκων τὸ ὕδωρ νομίζουσα ἴαμα. ὑπὲρ ταύτην πεποίηται τὴν

⁸³ Βλ. Jammer (1993, κεφ. 2, ἰδίως σελ. 28-9), ὅπου ἀναφέρεται ἡ λέξις *ἰήρῃ*, ἐξελληνισμένο: *μακόμ* = τόπος, ὡς ιδιότητα τοῦ Γιαχβὲ ἢ ἀκόμα κι ὁ ἴδιος ὁ Γιαχβὲ· μόνον ὁ Σέξτος Ἑμπειρικός κ' ἴσως ὁ Πρόκλος προχωροῦν σὲ τούτῃ τῇ συσχέτιση μεταξύ θεοῦ καὶ τόπου. Ὁ Fabricius σχολιάζει: Σέξτου Ε. Κατὰ τῶν φυσικῶν, *Περὶ τόπου*: ὁ **πρῶτος θεὸς τόπος** εἶναι **πάντων**] *Deum Hebraei non dubitant, quia a nullo continentur, ipse vero immensa virtute sua continet omnia*, *appellare: ἰήρῃ sive locum, ut saepe fit in libello rituum Paschaliū*· βλ. Fabricius (1840-1, σελ. 681-2).

⁸⁴ Βλ. Jones (1918, τόμ. I, σελ. 262· 264· 266· 268).

κρήνην καὶ τὸ καλούμενον Ὠιδεῖον, παρὰ δὲ αὐτὸ μνήμα ἔστι τοῖς Μηδείας παισίν. [] χρήσαντος τοῦ θεοῦ θυσίαι τε αὐτοῖς ἐπέτειοι κατέστησαν καὶ Δεῖμα ἐπεστάθη. τοῦτο μὲν δὴ καὶ ἐς ἡμᾶς ἔτι λείπεται, γυναικὸς ἐς τὸ φοβερώτερον εἰκὼν πεποιημένη. [] τοῦ μνήματος δὲ ἔστιν οὐ πόρρω **Χαλινίτιδος Ἀθηνᾶς** ἱερὸν. [] τὸ δὲ ἱερὸν τῆς **Ἀθηνᾶς τῆς Χαλινίτιδος** πρὸς τῷ θεάτρῳ σφίσιν ἔστιν.

Κάποιοι ἤδη ἀπ' τὸν ΙΘ' αἰῶνα θεωροῦσαν τὸ ναὸ ἀφιερωμένο στὴν Ἀθηνᾶ Χαλινίτιδα, ἂν κι ἀπ' τὰ 1905 ὁ Benjamin Powell διαβεβαιῶνῃ πὼς ὁ ναὸς ἀνήκει στὸν Ἀπόλλωνα· παρὰ ταῦτα, ἡ Ἑρευνα δέν ὁμονοεῖ ὥς τώρα πλήρως γιὰ τὴ θεότητα ποὺ τιμοῦνταν στὸν ἀρχαῖκὸ ναό. Ὅμως, οἱ Bookidis & Stroud (2004) συνέδεσαν πειστικὰ τὸ χάλκινο ἀπολλώνειο ἄγαλμα, ποὺ ἀναφέρει ὁ Παυσανίας, μὲ τὸν ὑπὸ ἐξέτασιν ναό· βασικὸ μέρος τῆς ἐπιχειρηματολογίας τους ἀποτελεῖ ἓνα πινάκιο ποὺ ἀποκατεστημένο περιέχει τὴ φράση:

Ἀπέλ[λωνος τ]ὸν μάν[τιν], ἢ: Ἀπέλ[λωνι] | [----]ον μ' ἀν[έθεκε]

Συνεπῶς, κατὰ τὴν πρώτη ἀποκατάσταση, ὁ ἴδιος ναὸς σχετίζεται μὲ κάποια μαντικὴ λατρεία τοῦ θεοῦ. Στὴ δεύτερη περίπτωσι, πρόκειται γιὰ κάποιο ἀναθηματικὸ πινάκιο ποὺ ἐπίσης συνδέει τὸ ναὸ μὲ τὸν Ἀπόλλωνα.

Ἐξω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς Ἀρχαίας Κορίνθου βρισκόταν κατὰ τὸν Παυσανία ἄλλος ἓνας ναὸς (Β' 5 5):⁸⁵

ἐκ Κορίνθου δὲ οὐκ ἐς μεσόγαιαν ἀλλὰ τὴν ἐπὶ Σικυῶνα ἰοῦσι ναὸς **ἐμπεπρησμένος** ἔστιν οὐ πόρρω τῆς πόλεως, ἐν ἀριστερᾷ δὲ τῆς ὁδοῦ. γεγόνασιν μὲν δὴ καὶ ἄλλοι πόλεμοι περὶ τὴν Κορινθίαν καὶ πῦρ ἐπέλαβεν ὡς τὸ εἰκὸς καὶ οἰκίας καὶ ἱερὰ τὰ ἔξω τείχους· ἀλλὰ τοῦτόν γε τὸν ναὸν **Ἀπόλλωνος** εἶναι λέγουσι καὶ ὅτι Πύρρος **κατακαύσειεν** ὁ Ἀχιλλέως αὐτόν. χρόνῳ δὲ ὕστερον ἤκουσα καὶ ἄλλο τοιόνδε, ὡς οἱ Κορίνθιοι **Διὶ** ποιήσαιντο **Ὀλυμπίῳ** τὸν ναὸν καὶ ὡς ἐξαίφνης **πῦρ** ποθέν **ἐμπεσὸν διαφθείρειεν** αὐτόν.

Τὸ ἱερὸ εἶτε ἀφιερωμένο στὸν Ἀπόλλωνα κάηκε ἀπ' τὸν Πύρρο, τὸν υἱὸ τοῦ Ἀχιλλέως, εἶτε ἀφιερωμένο στὸν Ὀλύμπιο Δία ἔπεσε πῦρ ἐξαίφνης καὶ τὸ κατέκαυσε.

Ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ, ὅταν ἀκούῃ ἀπ' τὸν μεθυσμένο πὼς εἶναι πλαστός γυιὸς τοῦ Πολύβου (στ. 780), θέλει νὰ μάθῃ τὴν ἀλήθεια· ρωτᾷ, ἀλλὰ πειστικὴν ἀπάντησι

⁸⁵ Βλ. Jones (1918, τόμ. Ι, σελ. 272· 274).

δέν παίρνει καί κινάει γιά τούς Δελφούς. Ἔτσι ἀρχίζει ἡ τραγική του περιπέτεια πού θά ὀλοκληρωθῇ ἐντὸς τοῦ δράματος.

Ἐνα τρίγωνο μέ κορυφές τήν Κόρινθο, τούς Δελφούς καί τή Θήβα, ὀρίζει τὸ ζωτικό χῶρο τοῦ τραγικοῦ ἥρωα: στήν Κόρινθο, ὁ ἀρχαϊκὸς ναὸς μᾶλλον τοῦ Ἀπόλλωνος κι ὁ ναὸς ἐκτὸς τῶν τειχῶν πού, εἴτε τοῦ Φοῖβου εἴτε τοῦ Διὸς, σχετίζεται μέ τὸ ἐπίσης καμένο μαντικὸ ἱερὸ στὶς **Ἀβὰς** ἀπὸ τὸ αἰνιγματικὸ β' στάσιμο (βλ. στ. 899), τοῦλάχιστο κατὰ τὸν τρόπο τῆς καταστροφῆς· στοὺς Δελφούς, τὸ πυθικὸ μαντεῖο ἀπ' ὅπου προέρχονται ὅλοι οἱ χρησμοὶ τῆς τραγωδίας· στή Θήβα, ὁ *τερασκόπος* ΤΕΙΡΕΣΙΑΣ.⁸⁶

Μές στο σκαληνὸ σχῆμα, ὁ Λαβδακίδης «μπλεγμένος σ' ἴστον ἀράχνης», καί τρέχοντας ὅπως μιὰ μῦγα, συντροφεύει *κυκλοδίωκτος* – πρὸς τήν ἴδια του τήν καταστροφή – τὸν κατακαίοντα Φοῖβο Ἀπόλλωνα, τὸν διώκτη τοῦ θανάτου, τὸν *ἀλεξιμορον* στήν ΑΕ (στ. 163) καί ἴσον τοῦ **Ἡλίου** (βλ. σελ. 16). Ὁ Χρόνος σχεδὸν ἔχει σταματήσει σὲ τούτη τήν κατάσταση, καθὼς ἀκίνητῃ κάθετὴ μέσ στο λαμπρότατο φῶς. Κι ἂς ἔχη ἀνάγκη τῇ ροῇ τοῦ Χρόνου ἡ ἀριστοτελική *περιπέτεια*, ὥστε τὸ αἶσθημα νὰ γίνῃ πλοκή, διάλογος καί Θέατρο,⁸⁷ ἡ *μοῖρα* τοῦ ΟΙΔΙΠΟΔΟΣ – ὅπως *ἐδιπλωνόταν ἀκαταπαύστως ἀπὸ φῶς καί θάνατο* – εἶν' ὅ,τι σημαίνει πρωτογενῶς ἡ λέξη: *μερίδα* -*μερτικό* στὸν Κόσμο: τὸ τρίγωνο τοῦτο τῆς καταδίωξης· καί τῆς ἑαυτο-καταδίωξης, γιατί μοναχὸς του ὁ Ἀπόλλων δέ φέρνει τήν καταστροφή. Τὸ θεῖο ὑπερκαθορίζει τὰ ζητήματα τῶν βροτῶν, ὅπως ἤδη ἀπ' τήν *Ἰλιάδα*.⁸⁸ Μιὰ «διπλῇ αἰτιότητα» προβάλλει κατὰ τό: *σὺν Ἀθηνᾶ καί σὺ χεῖρα κίνει* ἀπ' τήν αἰσώπεια ἱστορία τοῦ Ἄνδρὸς ναυαγοῦ, μέ *κυβερνήτην νεῶς* στήν τρικυμία, εἰρωνικώτατα, τὸν ΟΙΔΙΠΟΔΑ κατὰ τήν ΙΟΚΑΣΤΗ (στ. 923, πρβλ στ. 22-4). *Ποιὸς εὐθύνεται λοιπὸν γιά τὴν κατάληξη στήν τραγωδίαν;* Ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ; Ὁ Ἀπόλλων;

Ὁ ὀρισμὸς πού εἶχε προταχθῇ γιά τὸν θεό, τώρα λαμβάνει μιὰν ἐρμηνεία πέρ' ἀπ' τήν ὅποια του συμπεριληπτική δύναμη: Ἐν συνεργείᾳ λειτουργοῦν τὰ δύο δομικά

⁸⁶ Ἄν ἐθεωρῇτο τὸ τεκμήριο τοῦ ἴδιου τοῦ κειμένου ἐξηγητικὸ γιά τ' ἀρχαιολογικά εὐρήματα, τὸ πινάκιο παραπάνω, μᾶλλον, θάπρεπε νᾶναι ἀναθηματικό, γιατί δέ θάχε νόημα νὰ κινήσῃ ὁ ΟΙΔΙΠΟΥΣ γιά τούς Δελφούς, ὥστε νὰ λάβῃ χρησμό· θάχε μαντεῖο δίπλα του νὰ προστρέξῃ...

⁸⁷ Ὅπως μ' ἐξαιρετικὸ «σολιψισμό» στο: *Περὶ τοῦ φαινομένου τοῦ τραγικοῦ* σημειώνει ὁ Scheler (1915, τόμ. Ι, σελ. 284): *Σ' ἓνα Κόσμο δίχως χῶρο, οἱ τραγωδίες θάταν δυνατές -σ' ἓνα δίχως χρόνο, ὅχι!*

⁸⁸ Βλ. Πρόλογο τοῦ R. Janke στο: Kirk (2018, τόμ. Β', σελ. 85). Γιά τὸ ζήτημα τοῦ φωτὸς στήν *Ἰλιάδα*, βλ. Παπαδημητρώπουλο (2019). Δυστυχῶς, πληροφορήθηκα ἀργοπορημένα γιά τήν ἐξέλιξη τῆς ἐδῶ ἐργασίας τῇ δημοσίευσή τοῦ Kovacs (2019), ὅπου ἀναλύεται ἡ πολύπλοκη «χειραγώγησις» τοῦ ΟΙΔΙΠΟΔΟΣ ἐκ μέρους τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν ἀντιθέσει μ' ὅ,τι ἐξαπλουστευτικὸ ὑποστήριξε παλαιότερα ὁ Dodds (1966). Ὁ Kovacs προτείνει ὡς λύση τοῦ αἰνίγματος τήν πρόθεση τοῦ Ἀπόλλωνος νὰ ξεπαστρέψῃ τῇ γενιᾷ τοῦ Λαῖου· αὐτὸ εἶναι μέρος τῆς ἀπάντησης καί σημαντικὴ παρατήρηση, ὅχι ὅμως πλήρης... Πρβλ καί τὸ Kovacs (2009, σελ. 368, ὑπ. 23) ὅπου γίνεται ὑπαινιγμὸς γιά τήν ὁμοιότητα τοῦ ὀμηρικοῦ περιβάλλοντος μέ τήν ἐδῶ κατάσταση.

στοιχεῖα τοῦ ἔργου: τὸ **θνητὸ** καὶ τὸ **ἀθάνατο**, τὸ **γηράσκον** καὶ τὸ **ἀγέραστο** (μὲ τὸ δεύτερο νὰ βρίσκεται πέρα ἀπ' τὸ αἶνιγμα τῆς Σφιγγός), τὸ **φθαρτὸ** καὶ τὸ **ἄφθαρτο**, τὸ παραχῶδες καὶ τὸ ἀτάραχο, τὸ ἄσοφο καὶ τὸ σοφό. Τὰ δύο τους, ἐν πλήρει καὶ συνεχεῖ διαπλοκῇ, ἀπ' ἀρχῆς ἕως τέλους, ἀδιάπτωτα καὶ διαρκῶς ἐντεινόμενα στή μεταξύ τους σχέση! Τὸ θεῖον – ὁ Λοξίας – ὁρίζει τὸν ζωτικὸ χῶρο, καὶ τὸ ἀνθρώπινο – ὁ Οἰδιπoύς – κατοικοεδρεῖ ἐντὸς του· καὶ ἡ *ἁμαρτία* τοῦ ἀνθρώπου πρέπει ν' ἀναζητηθῇ στήν ἀδυναμία νὰ συλλάβῃ τούτη τὴν *δεινὴν* παρουσία τοῦ θεοῦ σὲ κάθε διάσταση τῆς ὑπάρξεώς του. Ἄν δὲν ὑπῆρχε ἀδιάλειπτα κιόλας μὲς στὸ νοῦ τοῦ θεατῆ ὁ Φοῖβος, θὰ κατέρρεε τὸ ἀντιθετικὸ τοῦτο ζεῦγος καὶ θὰ καταντοῦσε ἡ τραγωδία ἓνα ἀστυνομικὸ δράμα -μαστορεμένο ἴσως, ἀλλὰ πληκτικώτατα ἀβαθές.

Βιβλιογραφία

- Adler, Ad. (1971) *Suidae Lexicon*. Stuttgart: Verlag B. G. Teubner.
- Adler, St. & Kissel, H. (ἐπιμ.) (2000) *The art of acting*. New York: Applause Theater & Cinema Books.
- Ahl, Fr. (1991) *Sophocles' Oedipus: Evidence and Self-conviction*. Ithaca-London: Cornell University Press.
- Allen, W. S. (1987³) *Vox Graeca: A guide to the pronunciation of Classical Greek*. Cambridge-New York-Port Chester-Melbourne-Sydney: Cambridge University Press. = Allen, W. S., Καραλή, Μ. & Παράσογλου, Γ. Μ. (2000). *Vox Graeca: Ἡ προφορὰ τῆς Ἑλληνικῆς στὴν κλασικὴ ἐποχή*. Θεσσαλονίκη: Ἰνστιτοῦτο Νεοελληνικῶν Σπουδῶν.
- Beckby, H. (ἐπιμ.-μτφ) (1958) *Anthologia Graeca*. München: Ernst Heimeran Verlag.
- Beekes, R. & van Beek, L. (2010) *Etymological Dictionary of Greek*. Leiden-Boston: Brill.
- Beekes, R. & Norbruis, S. (ἐπιμ.) (2014) *Pre-Greek, Phonology, Morphology, Lexicon*. Leiden-Boston: Brill.
- Bookidis, N. & Stroud, R. S. (2004) 'Apollo and the Archaic Temple at Corinth'. *Hesperia* (73), σελ. 401-26.
- Bremmer, J. (1994) *Greek Religion*. Oxford: Oxford University Press.
- Burkert (1975) 'Apellai und Apollo'. *Rheinisches Museum für Philologie*, 118(1/2), σελ. 1-21.
- Burkert, W. (1990) *Antike Mysterien: Funktionen und Gehalt*. München: Verlag C. H. Beck.
- Burkert, W. (2011²) *Griechische Religion der Archaischen und klassischen Epoche*. Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer.
- Burnet, I. (ἐπιμ.) (1900-7) *Platonis Opera*. Oxonium: Typographeus Clarendonianus.
- Carawan, Ed. (1999) 'The Edict of Oedipus (Oedipus Tyrannus 223-51)'. *The American Journal of Philology*, 120(2), σελ. 187-222.

- Carey, C. (ἐπιμ.) (2007) *Lysiae: Orationes cum Fragmentis*. Oxonium: Typographeus Clarendonianus.
- Carston, R. (2002) *Thoughts and Utterances: The Pragmatics of explicit Communication*. Oxford-Victoria-Berlin: Blackwell Publishing.
- Dawe, R. D. (1982) *Sophocles: Oedipus Rex*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Deubner, L. (1962) *Attische Feste*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Dilts, M. R. (2002-9) *Demosthenes: Orationes*. Oxford-New York: Oxford University Press.
- Dodds E. R. (1966) 'On misunderstanding the *Oedipus Rex*'. *Greece & Rome*, 13(1), σελ. 37-49.
- Dyson, M. (1973) 'Oracle, Edict, and Curse in Oedipus Tyrannus.' *The Classical Quarterly*, 23(2), σελ. 202-12.
- Edmunds, L. (1981) 'The Cults and the Legend of Oedipus'. *Harvard Studies in Classical Philology*, 85, σελ. 221-238
- Edmunds, L. (2006) *Oedipus*. London-New York: Routledge.
- Fabricius, Al. (ἐπιμ.) (1840-1) *Sexti Empirici Opera Graece et Latine*. Lipsia: Libraria Kuehniana.
- Farnell, L. R. (1896-1909) *The Cults of the Greek States*. Oxford: Clarendon Press.
- Faulkner, An. (2011) *The Homeric Hymns: Interpretative Essays*. Oxford-New York: Oxford University Press.
- Finglass, P. J. (ἐπιμ.-μτφ-σχολ.) (2018) *Sophocles: Oedipus the King*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Girard, R. (1986) & Freccero, Yv. (μτφ) *The Scapegoat*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Girard, R. (1991) & Παπαγιώργης, Κ. (μτφ) *Τὸ ἐξιλαστήριο θῦμα: ἡ βία καὶ τὸ ἱερό. Ἀθήνα: Ἐξάντας.*
- Graf, F. (2009) *Apollo*. London-New York: Routledge
- Griffith, R. D. (1996) *The Theatre of Apollo: Divine Justice and Sophocles' Oedipus the King*. Montreal & Kingston-London-Buffalo: McGill-Queen's University Press.

- Harrison, G. W. M. & Liapis, V. (ἐπιμ.) (2013) *Performance in Greek and Roman Theatre*. Leiden-Boston: Brill.
- Hedrick, Ch. W. (1988) 'The Temple and Cult of Apollo Patroos in Athens'. *American Journal of Archaeology*, 92, σελ. 185-210.
- Hude, C. (ἐπιμ.) (1934) *Xenophontis Commentarii*. Lipsiae: B. G. Teubner.
- Jameson, M. H. (2014) *Cults and Rites in Ancient Greece: Essays on Religion and Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jammer, M. (1993³) & Einstein, Al. (εἰσαγωγή) *Concepts of Space: The History of Theories of Space in Physics*. New York: Dover Publications.
- Jebb, R. C. (ἐπιμ.-μτφ-σχολ.) (1883-94) *Sophocles; The Plays and Fragments*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jeffery, L. H. (1961) *The local Scripts of Archaic Greece*. Oxford: Clarendon Press.
- Jones, W. H. S. (ἐπιμ.-μτφ) (1918) *Pausanias: Description of Greece*. London-New York: William Heinemann-G. P. Putnam's Sons.
- Jorro F. A. (ἐπιμ.) & Adrados F. R. (διεύθ.) (1999) *Diccionario Micénico*. Madrid: Consejo superior de investigaciones científicas.
- Kamerbeek, J. C. (1967) *The Plays of Sophocles. Commentaries. Part IV: The Oedipus Tyrannus*. Leiden: Brill.
- Kassel, R. (ἐπιμ.) (1965) *Aristotelis De arte poetica liber*. Oxonium: Typographeus Clarendonianus.
- Kirk, G. S. (ἐπιμ.) (2018) & Hainsworth, Br. & Janko, R. & Edwards, M. W. & Richardson, N. & Πεγκάκος, Άν. (έλλην. ἐπιμ.) *Όμήρου Ἰλιάδα*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- Knox, B. (1956) 'The Date of the Oedipus Tyrannus of Sophocles'. *The American Journal of Philology*, 77(2), σελ. 133-47.
- Knox, B. (1957) *Oedipus at Thebes*. New Haven-London: Yale University Press.
- Koniaris, G. L. (1995) *Maximus Tyrius: Philosophumena-Διαλέξεις*. Berlin-New York: Walter de Gruyter.

- Konijin, El. A. (2000) & Leach B. & Chambers, D. (μτφ)
Kovacs, D. (2009)
Kovacs, D. (2019)
Latte, K. & Cunningham, I. C. (1966-2018)
Ley, Gr. (2007)
Lynch J. P. (1972)
Marcovich, M. (ἐπιμ.-σχολ.) (1967)
Markantonatos, An. (2002)
Markantonatos, An. (ἐπιμ.) (2012)
Markantonatos, An.
Meritt, B. D. (1961)
Monro, D. B. & Allen, T. W. (ἐπιμ.) (1920³)
Montanari, F. (ἐπιμ.) & Goh, M. & Schoeder, Ch. (ἐπιμ. ἀγγλική)
Acting emotions: Shaping Emotions on Stage. Amsterdam: Amsterdam University Press.
The role of Apollo in Oedipus Tyrannos σπό: J. R. C. Cousland & J. R. Hume, *The Play of Texts and Fragments: Essays in Honour of Martin Cropp*, Leiden: Brill, σελ. 357-68.
'On not misunderstanding *Oedipus Tyrannus*'. *The Classical Quarterly*, 69(1), σελ. 107-18.
Hesychii Alexandrini Lexicon. Berlin-New York: Walter de Gruyter.
The Theatricality of Greek Tragedy: Playing Space and Chorus. Chicago-London: The University of Chicago Press.
Aristotle's School: A Study of a Greek Educational Institution. Berkeley-Los Angeles-London: University of California Press.
Heraclitus. Merida, Venezuela: The Los Andes University Press.
Tragic Narrative: A Narratological Study of Sophocles' Oedipus at Colonus. Berlin-New York: Walter de Gruyter.
Brill's Companion to Sophocles. Leiden-Boston: Brill.
Euripides' Alcestis: Narrative, myth, and religion. Berlin-Boston: Walter de Gruyter.
The Athenian Year. Berkeley-Los Angeles: University of California Press.
Homeri Opera. Oxonium: Typographeus Clarendonianus.
The Brill Dictionary of Ancient Greek.
<https://dictionaries.brillonline.com/>

- Nestle, Eb. & Er. & Aland, B. & K. & Karavidopoulos, J. & Martini, C. M. & Metzger B. R. (ἐπιμ.) (2012²⁸) *Novum Testamentum Graece*. Münster-Westfalen: Deutsche Buchgesellschaft.
- Lauriola R. & Demetriou K. N. (ἐπιμ.) *Brill's Companion to the Reception of Sophocles*. Leiden-Boston: Brill.
- Nilsson, M. P. (1955) *Geschichte der griechischen Religion*. München: C. H. Beck.
- Oppermann H. (ἐπιμ.) (1961) *Aristotelis Ἀθηναίων Πολιτεία*. Stuttgart: B. G. Teubner.
- Ormand, K. (ἐπιμ.) (2012) *A Companion to Sophocles*. Malden-Oxford-Chichester: Wiley-Blackwell.
- Papageorgius, P. (ἐπιμ.) (1888) *Scholia in Sophoclis Tragoedias Vetera*. Lipsia: B. G. Teubner.
- Parker, R. (1996) *Miasma: Pollution and Purification in early Greek Religion*. Oxford: Clarendon Press.
- Pauly, Aug.-Fr., Wissowa G., Kroll W., Mittelhaus K. & Ziegler K. (ἐπιμ.) (1894-980) *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*. Stuttgart-München: J. B. Metzlerscher - Alfred Drückemüller.
- Pope, M. (1991) 'Addressing Oedipus'. *Greece & Rome*, 37(2), σελ. 156-70.
- Proto-Indo-European Lexicon* Ἠλεκτρονικὸ πρωτοῖνδ. λεξικὸ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ἑλσίνκι. Προσβάσιμο στό:
<http://pielexicon.hum.helsinki.fi/>
- Rhodes, P. J. (2006) *A History of the Classical Greek World: 478-323 BC*. Malden-Oxford-Carlton: Blackwell Publishing.
- Rose, H. J. & Chantraine, P. & Bruno Sn. & Gigon, Ol. & Kitto H. D. F. & Chapouthier, F. & Verdenius, W. J. (1952) *La notion du divin depuis Homère jusqu' à Platon*. Vandœvres-Genève: Fondation Hardt.
- Rehm, R. (1988) 'The Staging of Suppliant Plays'. *GRBS*, 29(3), σελ. 263-307.

- Romilly, J. (ἐπιμ.) (1983) *Sophocle*. Vandœuvres-Genève: Fondation Hardt.
- Rudnytsky, P. L. (1987) *Freud and Oedipus*. New York: Columbia University Press.
- Segal, Ch. (1993) *Oedipus Tyrannus: Tragic Heroism and the Limits of Knowledge*. New York: Twayne Publishers.
- Segal, Ch. (1995) *Sophocles' Tragic World: Divinity, Nature, Society*. Cambridge-London: Harvard University Press.
- Scheler, M. (1915) *Abhandlungen und Aufsätze*. Leipzig: Verlag der Weissen Bücher.
- Schmitt, Ar. (μτφ) (2008) *Aristoteles: Poetik*. Berlin: Akademie Verlag.
- Snell, Br & Kannicht, R. (ἐπιμ.) (1986-2004) *Tragicorum Græcorum Fragmenta*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Spivey, N. (1996) *Understanding Greek Sculpture: Ancient Meanings, Modern Readings*. London: Thames and Hudson.
- Steele, R. S. (συγγραφή) & Swinney, S. V. (ἐπιμ.) (1982) *Freud and Jung: Conflicts of interpretation*. London-Boston-Melbourne-Henley: Routledge & Kegan Paul.
- Sullivan, S. D. (1999) *Sophocles' Use of Psychological Terminology*. Ottawa: Carleton University Press.
- Thalheim, Th. (1963) *Isaei Orationes cum deherditarum Fragmentis*. Stuttgartia: B. G. Teubnerus.
- Theodoridis, Chr. (ἐπιμ.) (1982-2013) *Photii Partiarcae Lexicon*. Berlin-New York-Boston: Walter de Gruyter.
- Toporkov, V. Os. (1979) & Edwards, Chr. (μτφ) *Stanislavski in Rehearsal: The final years*. New York: Theatre Arts Books.
- Usener, H. (1904) *Mythologie*. Στό: Al. Dieterich & Th. Achelis. *Archiv für Religionswissenschaft*. Leipzig: Verlag von B. G. Teubner, σελ. 6-32.
- Vidal-Naquet P. (1968) 'The black hunter and the origin of the Athenian Ephebeia'. *Proceedings of the Cambridge Philological Society*, New Series, 14(194), σελ. 49-64.
- West M. L. (ἐπιμ.) (1990) *Aeschyli Tragoediae cum incerti Poetae Prometheo*. Stuttgartia: B. G. Teubnerus.

- West, M. L. *GE* (έπιμ.) (2003) *Greek Epic Fragments from the seventh to the fifth Centuries BC*. MA, Cambridge-London: Harvard University Press.
- West, M. L. *HOM* (έπιμ.) (2003) *Homeric Hymns, Homeric Apocrypha, Lives of Homer. BC*. MA, Cambridge-London: Harvard University Press.
- West M. L. (2007) *Indo-European Poetry and Myth*. Oxford: Oxford University Press. = West M. L., Γεωργοπούλου Μ. (μτφ) & Γιαννάκης Γ. Κ. (έπιμ.) (2013). *Ίνδοευρωπαϊκή ποίηση και μυθολογία*. Θεσσαλονίκη: Ίνστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- Wiktionary* Ήλεκτρονικό συγκριτικό λεξικό πάμπολλων γλωσσών με βιβλιογραφική τεκμηρίωση. Προσβάσιμο στο: <https://en.wiktionary.org>
- von Wilamowitz-Moellendorff, U. (1959³) *Der Glaube der Hellenen*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Wilson (έπιμ.) (2007) *Aristophanis Fabulae*. Oxonium: Typographeus Clarendonianus.
- Wilson (έπιμ.) (2015) *Herodoti Historiae*. Oxonium: Typographeus Clarendonianus.
- Winnington-Ingram, R. P. (1999) *Σοφοκλής: Έρμηνευτική προσέγγιση*. Άθήνα: Ίνστιτούτο του Βιβλίου - Ά. Καρδαμίτσας.
- Γιαννόπουλος, Θ. (2013) *Πόθεν και πότε οί Έλληνες; Έράκλειο: Πανεπιστημιακές Έκδόσεις Κρήτης*.
- Γούδης, Δ. Ν. (έπιμ.-σχολ.) (1931⁵) *Σοφοκλέους Οιδίπους Τύραννος*. Άθήναις: Τυπογραφείον Π. Δ. Κυριακοῦ.
- Λογεΐον* Ήλεκτρονικό λεξικό τής ΑΕ καί τής Λατινικής. Προσβάσιμο στο: <https://logeion.uchicago.edu> (περιέχει Liddell-Scott, Lewis-Short κ.ά.)
- Κολώνια, Ρ. (2006) *Τό Άρχαιολογικό Μουσείο τῶν Δελφῶν*. Άθήνα: Κοινωφελές Ίδρυμα Ίωάννη Σ. Λάτση.
- Μερεντίτης, Κ. Ί. (1981) *Ό Απόλλων έν τῇ θρησκεία τῶν Άρχαίων Έλλήνων*. Άθῆναι.

- Παπαδημητρόπουλος, Θ. *Φάος ήελίοιο, Ήλιου φῶς: Για τὸ τοπίο τῆς Ἰλιάδος.* Ἀγγ. (2019) Ἀθήνα: Ἐκδ. Θεοδόση Ἀγγ. Παπαδημητρόπουλου.
- Σακελλαρίου, Μ. (2000²) *Ἡ Ἀθηναϊκὴ δημοκρατία.* Ἡράκλειο: Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις Κρήτης.
- Σταύρου, Θρ. (1974) *Νεοελληνικὴ Μετρικὴ.* Θεσσαλονίκη: Ἰνστιτούτον Νεοελληνικῶν Σπουδῶν.
- Χατζῆ, Γ. Ἐμμ. (2008) *Τὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο Ὀλυμπίας.* Ἀθήνα: Κοινωφελὲς Ἰδρυμα Ἰωάννη Σ. Λάτση.